

СБОРНИК СОЦИАЛНО – ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИРОДЕН ПАРК "БЪЛГАРКА"

Декември 2013

СЪДЪРЖАНИЕ

Вместо увод.....	3
Резюме.....	4
Основни социално-икономически аспекти.....	8
Знаете ли, че.....	51
Балканска къща	61
Тревненска художествена школа и Тревненска Иконописна школа	63
Нещо интересно от бита на габровци и тревненци	70
Старите легенди - полъх от миналото.....	71
Който пее, зло не мисли	76
Бабини илачи	104
И още нещо... ..	106
Вкусно е нали?	110
Светът е оцелял, защото се е смял	115
И на края вместо заключение.....	121

ВМЕСТО УВОД

Има една планина в България, която народът нарича едновременно с мъжко и женско име – Балкан и Стара планина, защото е и баща, и майка за българите. Тук човек попада в друг свят – на истинско спокойствие, хармония и съвършенство. Покоряваща е омайната хубост на планината, снежна и бяла през зимата, слънчева и прохладна през лятото. Снагата ѝ е покрита от вековни и гъсти гори, дъхави поляни, високи пасбища и дълбоки долове. Туристически пътеки отвеждат до красиви местности, стръмни скали и древни пещери. Пленяващата сила на Балкана потапя в една завладяваща и неповторима магия. И ако не знаете къде сте попаднали, то сигурното е едно – вие вече сте в Природен парк „Българка“.

РЕЗЮМЕ

Природен парк „Българка“ обхваща северните склонове и билните части на Шипченска и Тревненска планини. Простира се на площ от 22 701.05 ха. Управлението, опазването и поддържането на парка, се извършва от Дирекция на Природен парк „Българка“ със седалище в гр. Габрово, която е специализирано звено на Изпълнителната агенция по горите към Министерството на земеделието и храните. Екипът на дирекцията се състои от 4 човека:

- Директор
- Експерт «Връзки с обществеността»
- Експерт «Образователни програми»
- Експерт «Консервация на околната среда»

В допълнение, с цел коректно управление на проектите, по които парка е бенефициент към Дирекцията работят над 10 души на граждански и трудови договори, осъществяващи дейности по организация и управление на проектите - ръководители, координатори, финансисти, юристи, експерти. Допълнително чрез договори с външни експерти на територията на парка се осъществяват научни и конзервационни дейности.

За изпълнението на конкретни дейности (най-вече по проекти) в т.ч. административни, информационни, образователни, конзервационни и поддържащи, ДПП наема външни подизпълнители съгласно Закона за обществените поръчки и специализираната НАРЕДБА за възлагане на малки обществени поръчки.

Стопанисването и ползването на ресурсите на територията на ДПП „Българка“ се осъществява от: ДГС „Габрово“, ДГС „Плачковци“ и от ДЛС „Росица“, които са териториални подразделения на Северно Централно Държавно предприятие със седалище гр. Габрово, от ДГС „Мъглиж“ – териториално звено на Южно Централно Държавно Предприятие със седалище в гр. Сливен. Изброените държавни горски стопанства също работят посредством подизпълнители.

Контролни функции върху дейностите свързани с управлението на горската семепроизводствена база на територията на ПП „Българка“ се изпълняват от Горска семеконтролна станция – София (за ДГС „Габрово“ и Плачковци), от Горска семеконтролна станция – Пловдив (за ДГС „Мъглиж“) както и от РУГ В. Търново и Ст. Загора без да имат специални експерти. Дейностите по лесозащитата са изпълняват от Лесозащитните станции в София и Пловдив, където също по 1 експерт отговаря за териториите в обхвата на парка.

Директен контрол върху дейността на ДПП „Българка“ осъществява Изпълнителната агенция по горите, в рамките на която 3 експерта пряко отговарят за природните паркове.

По силата на Закона за защитените територии и Закона за биологичното разнообразие, контрол на всички дейности на територията на парка осъществяват и РИОСВ – Велико Търново и РИОСВ – Стара Загора.

Чрез телефонен номер 112 се извършва обаждане за спешна и аварийна помощ и при необходимост от спешна медицинска помощ, помощ при пътно-транспортни произшествия, пожари, аварии, кризи и други инциденти с човешки и материални загуби. Районът на ПП „Българка“ попада в Районен център Русе който обслужва Област Габрово,

Велико Търново, Разград Русе и Силистра.

Телефон 112 се използва в случай на внезапна реална заплаха за живота, здравето, безопасността или имущество, като:

- Пожари
- Наводнения
- Спешни медицински случаи
- Смерч (ураганни ветрове)
- Земетресения
- Катастрофи
- Промислени аварии и други замърсявания
- Радиация
- Зимни бури
- Съмнения за антракс или други биологични агенти
- Други произшествия и инциденти.

За територията на ПП "Българка" действат и два екипа от Планинската спасителна служба (ПСС). Това са отрядите на ПСС Габрово и ПСС Трявна, които дават дежурства в почивни и празнични дни, както и при наличие на сигнали за бедстващи туристи подадени в националния дежурен център на ПСС.

При нещастни случаи на територията на парка могат да се ползват и дежурните телефони на Mtel и Vivacom - 1470; а за справки и съвети – 1471.

На територията на ПП "Българка" работят два посетителски центъра - Посетителски информационен център "Узана" и Информационен център "Българка". Информационните центрове на гр. Габрово и гр. Трявна разполагат с информация за настаняване на територията на парка, както и с информация за културно-историческите паметници, местни празници и места за туризъм и отдих.

Посетителски информационен център "Узана" - местоположение: местност Узана – тел: 0885/825 224, e-mail: info@uzana-tourism.com; www.uzana-tourism.com.

ПОСЕТИТЕЛСКИ ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР "УЗАНА"

Информационен център "Българка" - местоположение: кв.Етъра

ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР "БЪЛГАРКА"

Информационни посетителски центрове в близост до територията на ПП "Българка" включват:

ТУРИСТИЧЕСКО ИНФОРМАЦИОННО БЮРО - Габрово, пл. "Възраждане" 3

тел.:/факс: 066/818 406

e-mail: tour_info@gabrovo.bg

www.gabrovo.bg

ТУРИСТИЧЕСКИ ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР - Трявна, ул. "Ангел Кънчев" 22

тел.:/факс: 0677/22 47

e-mail: tourinfo-tryavna@globcom.net

www.tryavna.bg

В националните регистри на паметниците на културата (след 2008 г. понятието „паметници на културата“ се заменя с „културни ценности“) с национално значение на територията на парк Българка фигурират за община Габрово 5 обекта, а за община Трявна 3. Паметници на културата от местно значение (след 2008 г. те се определят като културни ценности с регионално значение, с което могат да бъдат публична или частна общинска собственост, което ги лишава от статут на защитени срещу промени от държавните нормативи) на територията на парка за община Габрово са 47, а за община Трявна 17. Част от тези обекти представляват цели улици или ансамбли от сгради. На територията на парка за трите общини като единични паметници на културата фигурират 8 обекта.

На територията на ПП Българка през годините и до днес се упражняват някои от местните занаяти. Сред основните занаяти, които са се практикували на територията на парка се срещат такива като: дюлгерството, производството на спиртни напитки от плодове, сушене на плодове, абаджийство (практикувало се е в Габрово, Трявна и Плачковци), терзийство (срещало се е най-вече в Габрово), панталонджийство (Габрово и Трявна), кожухарство (Габрово и Трявна), обущарство (Габрово и Трявна), дърводелство (във всички населени места на територията на парка), дограмаджийство, стругарство (практикувало се е в с. Чарково), кошничарство (кв. Водици), железарство, куюмджийство (Габрово и Трявна), казанджийство (Габрово), грънчарство (Габрово), мутафчийство (Габрово и Трявна), басмаджийство (Габрово), гайтанджийство (Габрово, Етъра и Чарково), тепавичарство (Етъра, Чарково, Ябълка, Шумели), копринарство (Габрово и Трявна), бояджийство (Габрово, Етъра, Чарково, Трявна), сапунджийство (във всички по-големи селища на Трявна, Плачковци, Станчев хан, Нейковци, но най-много в Габрово), джелепчийство (на цялата територия на парка).

Към 2009 г. членовете на задругата на майсторите на народни художествени занаяти с център Габрово са 53. В Трявна членовете на задругата са 5, при регистрирани 170 производителя на занаятчийски стоки и предлагащи занаятчийски услуги.

В периодът март – ноември 2012 г. беше извършена социално-икономическа инвентаризация на територията на ПП“Българка“ на следните компоненти: население и демографска характеристика; селищна мрежа; техническа инфраструктура; застроени площи и сгради; селско и горско стопанство; лов, риболов, събиране на природни продукти; туризъм, рекреация, спорт, услуги; промишленост; настоящо ползване на прилежащите територии и културно-историческо наследство.

Целта на изследването бе да се събере, верифицираме и анализираме информация за основните социално-икономически характеристики на територията на Парка, която да послужи като основа при разработването на План за управление на Природния парк.

При подготовката на инвентаризацията приехме, че ще работим без предварително проучване на информатори. Разчитахме на неформални разговори с местните жители, търсейки контакта и доброволното сътрудничество. Поради тази причина посещавахме селищата в делничните дни и се срещаме с постоянните им жители.

Формата на изследване, която използвахме бе интервю, което със субективния си характер определи спецификата на събрания материал, т.е., той е различен от традиционните исторически извори. В хода на инвентаризацията ние попаднахме на доста интересни събеседници. Техните спомени и знания ни помогнаха да добием по-точна и пълна представа за местните

социално-културни особености.

В настоящия сборник "Социално – икономически аспекти" публикуваме цялата информация събрана от кметствата и местните жители за техните обичаи, бит, храни, легенди свързани с техни местности, стари технологии за съхраняване и преработка на селскостопански продукти. Събраната устна информация и заснетия богат снимков материал са обработени и систематизирани.

Територията на ПП "Българка" е богата на исторически факти, предания, легенди, непроучени природни феномени и искрено се надяваме, че това изследване ще продължи и ще допренесе за обогатяване на настоящата информация за Парка.

ОСНОВНИ СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Територията на ПП "Българка" обхваща части от три общини – Габрово, Трявна и Мъглиж и принадлежи към две административно-териториални области – Габрово (96% от територията) и Стара Загора (4%).

Според данни на НСИ от преброяване на населението и жилищния фонд през 2011г. и по данни от проведената инвентаризация на населението, броят на жителите на територията на ПП „Българка“ е 5 491 души, от които 92,61 % живеят в градовете, и 7,39 % в селата. Преизчислена спрямо територията на парка и броят на жителите, гъстотата на населението в обхвата на ПП „Българка“ е 25,55 д/км².

Характерно за територията е, че почти в 1/3 от населените места на територията на Парка няма регистрирани постоянно живущи жители, както и наличието на множество необитавани жилища, приближаващи съотношение 5:2 между обитаемите и необитаемите жилища в общините Трявна и Мъглиж. Територията на ПП „Българка“ се характеризира с относително висок дял на жилищните сгради, обитавани временно като вили.

Налице е чувствително застаряване на населението в територията на ПП "Българка", като за 2011г. естественият прираст на населението е отрицателен и се дължи на почти над 2 пъти по-високото равнище на смъртност в сравнение с раждаемостта, което не само ограничава възможностите за заетост и растеж, но и повишава необходимостта от съсредоточаване на ресурси за осигуряване на различни форми на социални услуги и подкрепа за възрастните хора (над 67% от жителите на Парка са над 65 години, между 18 и 65 години са 11% от населението и само 2% са под 18 години).

Данните от проведеното демоскопско проучване показват, че делът на завършилите средно и висше образование на територията на ПП „Българка“ е по-висок от средния за страната, което обаче не предполага по-високи възможности за развитие, поради високия процент на икономически неактивни лица в пенсионна и предпенсионна възраст в групата с висше и полувисше образование.

Анализът на заетостта сочи, че преобладаващата част от населението е ангажирана в сектори с ниска добавена стойност, а делът на безработните лица за територията на ПП "Българка" е около 8 % (общо за регистрираните и нерегистрираните в ДБТ) според извършено демоскопско изследване. С най-голям дял са заетите в секторите селско и горско стопанство, а делът на заетите в социалната сфера (здравеопазване и социални дейности), включително търговия е по-нисък от средния за страната.

Относително ниското равнище на доходите от пенсии и социални помощи и значителния брой домакинства, разчитащи на пенсионната и социалната система, предопределят високо равнище на бедност в региона спрямо националната линия на бедност. Обезлюдяването на населените места води до допълнително понижаване на качеството на живот, и поради липсата на достатъчно търсене и обороти се повишава цената на хранителните стоки на единица потребител.

Сред очертаващите се възможности за развитие жителите открояват все още недостатъчното използване на природното, географското и културно-историческо наследство в региона с потенциал за развитие на туризма, според извършено по време на инвентаризацията на населението проучване.

Населени места с кадастрална карта в очертавания на парка са: гр. Габрово (кв. Априлово, кв. Водици, кв. Етъра, кв. Ябълка), с. Чарково, с. Червена локва, с. Езерото, с. Потока, с. Зелено дърво. Няма данни от изработена кадастрална карта за землищата от община Трявна попадащи в територията на ПП „Българка“ (гр. Плачковци, с. Радевци, с. Станчев хан и Престой) и с. Селце, община Мъглиж. С оглед на планинския характер на територията на ПП "Българка" селищната мрежа е със силно разпокъсана структура с малки махали без обособени масивни селищни образувания.

Според докладът от инвентаризацията на селищната мрежа развитието в градоустройствено отношение на населените места като цяло за територията и буферните зони на ПП "Българка" е главно в промяната в статута на ограничени поземлени имоти от земеделските земи (бившите стопански дворове се променят в промишлени или жилищни зони). Няма предвиждания за разширяване на строителните граници на населените места и навлизане в горски или земеделски територии в границите на парка.

Електроенергийната инфраструктура и съоръжения осигуряват необходимата електроенергия в територията на ПП "Българка". На територията няма населени места и обекти без електричество.

Водостопанските съоръжения и инфраструктура осигуряват необходимото водоподаване за населените места и обекти в територията на ПП Българка. Голяма част от територията на Парка е вододайна зона с множество каптажи и водохващания. Канализацията на малките села и махали не е централизирана и се използват локални септични ями, но с оглед обезлюдяването на малките населени места това не оказва значително влияние върху околната среда.

На територията на ПП Българка и трите мобилни оператора „Виваком“, „М-тел“ и „Глобул“ предлагат достъп до мобилни услуги и мобилен пренос на данни. Покритието в източната част на парка (землището на Станчов хан) е слабо (на места прекъсва) и за трите оператора. С оглед на сложния релеф има слаб сигнал и по котловините на реките в горните течения. Територията е обезпечена с радио и телевизионен сигнал, включително Интернет покритие предимно в и около градовете.

Пътната мрежа за и около територията на Парка е развита и има транспортен достъп до населените места. До голяма част в населените места има организиран обществен транспорт. За част от тях той е два пъти седмично. Пътната мрежа към отдалечените

райони (Станчов хан, вилна зона Тодорчетата) на места е с лошо състояние на пътната и настилка.

Територията на Парка не е интензивен земеделски район, което определя земеделието тук като не приоритетен отрасъл. Основната причина за това се дължи на липсата на значителни плодородни обработваеми площи и географското положение на Парка, който обхваща предимно планински и предпланински терени. Това обуславя разпокъсаността, маломерността и отдалечеността на голяма част от земеделските земи, особено в балканските райони на общината, където голяма част от тях запустяха след връщането им на собствениците.

Балансът на територията на ПП "Българка" по предназначение на земите е следният: 4 871,26 ха е територията за нуждите на селското стопанство, 18 471,10 ха е територията на горското стопанство и 219,23 ха са водните площи и водните течения, според доклада от инвентаризацията на селското стопанство. Основната част от селскостопанската земя се заема от пасища и ливади (близо 15 % от общата площ), по-малка част са трайните насаждения и нивите (по около 1 %). Необработваемата част от земеделската земя - ниви и изоставени територии за трайни насаждения е близо 3,5 %.

Овощните насаждения на територията на Парка се стопанисват от частни стопани. Общото състояние с малки изключения е незадоволително. Насажденията са занемарени, не се извършват в срок или въобще не се извършват задължителните агротехнически мероприятия, като обработки, резитби, растителна защита поради липса на необходимата селскостопанска техника и недостатъчно финансови средства. В по-голямата си част преобладаваща възраст на дърветата е над 60-70 г. (ябълковите, сливите са подновявани с издънки). Стопанисвани са градините само около малкото обитавани къщи. Почти не са намерени съвременни овощни сортове, с изключение на Стенлей и Стринава и някои круши Масловки. Във високите части на планинските райони, преобладават ябълковите насаждения. На базата на такива стопанства съществува богат генофонд, с уникални сортове, застрашени от изчезване, който може да се съхрани. Поради повишената устойчивост към болести, тези сортове могат да бъдат включени в градини за биологично плодопроизводство, чиято продукция с успех да се използва за приготвяването на традиционни здравословни храни, като сушени плодове, пестили, мармалади както и типичните за балканския район плодови ракии. Такова производство може да бъде алтернатива (перспектива) за повишаване доходите на населението в района.

Като зеленчукови насаждения същите са уstonовени единствено в дворните места на територията на ПП "Българка" - постоянно живеещите жители отглеждат домати, пипер, краставици, тиквички, картофи, боб, лук, тикви и др.

Развитието на животновъдството в общините попадащи в територията на ПП "Българка" в миналото се е изграждало преди всичко на основата на естествените ливади в Стара планина. През лятото стадата лагерували на високопланинските места, а през оборния (зимния) период се разчитало на сеното добивано от естествените ливади, листников фураж, царевичак, слама и подхранване с оскъдни количества концентрирани храни и картофи. В миналото на високопланинските пасища сега част от Парка през лятото са лагерували хиляди овце, шилета, говеда (главно сухостойни крави, юници, волове и телета) коне и мулета. През лятото са пристигали и много каракачански семейства със значителен брой овце. Каракачаните са били добри овчари, познавали са много добре подходящите за животните места и са предпочитали Средна Стара планина и Средна гора. Необходимо е да се подчертае, че това е ставало в най-активния

продуктивен период, тогава когато се е добивало овчето мляко. За един не много дълъг период 100-120 дни животните - говеда, овце, коне натрупвали значителни запаси от хранителни вещества и се прибирали от Балкана в много добро телесно състояние и добре подготвени за зимния период. Населението е отбивало женските агнета за разплод на високопланинските пасища и без всякакво подхранване те са израствали и са се развивали добре.

Гърличков Гр. (1898 г.) пише в списание „Ветеринарна сбирка“, че „за лятото на същата година се очаква в България да дойдат 180 - 200 каракачански фамилии с около 180 000 - 200 000 броя овце, от които 80 000 дойни и 40 000 ялови, 80 000 агнета и 5 000 - 6 000 коня“.

Планинските пасища са тясно свързани с планинските сенокосни ливади. Често е трудно да се разграничат, особено когато ползването е комбинирано – пасищно-сенокосно. Динамичните социално-икономически процеси в последните десетилетия са причина за промяна в начина на ползване на тези типове съобщества. Част от пасищата са изоставени и в тях се наблюдават процеси на захрастяване и самозалесяване. Бързото размножаване на орловата папрат е завзела цели пространства и фактически много от ливадите и пасищата са неизползваеми. Ако не се предприемат мерки след време тези местообитания ще изчезнат напълно. Броят на отглежданите говеда (81), овце (334) и кози (181) не е в състояние да осигури изпасването на пасищата в Парка.

Значителен е природният потенциал на територията, допълнен от съществували преди време традиции, в областта на развитието на животновъдството и на свързаните с него перспективи за развитие на хранително-вкусовата промишленост. В района е налице възможност за инвестиции в устойчиво селско стопанство с увеличена добавена стойност за екологично-чисти продукти и за характерни местни храни. Наличието на големи площи ливади и пасища представляват потенциална основа за производство главно на овцевъдна и отчасти говедовъдна продукция.

Смесено стадо овце и кози в с.Чарково

Стадо овце в с.Череша

*с.Гайдари**с.Зелено дърво*

По-долу е направено кратко описание за развитието на селското стопанство в населените места, попадащи в територията на Парка, за периода преди 9.IX.1944 до сега, въз основа на направените анкети, срещи и разговори с местните хора живеещи в границите на ПП "Българка" дадени в доклада от инвентаризацията на селското стопанство.

Кв. Етъра е старо селище, разположено от двете страни на р. Сивек, което е типично разположение за планинските райони. Административно е бил център на община от 1886 г. (Ф. 16К, ДА-Габрово). В нея влизали (1888г.) Браслите, Газурниците, Варчовци, Страшка река, Трепесковци, Мързини, Бойчетата, Езерото, Власовци, Чарковите, Водици, Червена локва и Калини. Преди 9.09.1944 тук са се отглеждали 1560 говеда, над 2000 овце и около 2000 кози. Във всяко стопанство (домакинство) е имало крави, овце, кози, чифт волове и волска кола, които са използвали като впрегатна сила, по-рядко са използвали катъри, коне и магарета. Овцете отглеждали в ниските части на планината. Всеки човек е притежавал ниви, градини и ливада. Ливадите задължително се косяли. Коситбата започвала около средата на месец юни, но всяка година е било различно в зависимост от засушаването.

Обработвали са малки зеленчукови градини по няколко ара в близост до реката. Отглеждали са пшеница, овес, ечемик, картофи, сини сливи, ябълки, попски круши – местен сорт. Някои от хората сеели на малки площи и захарна тръстика, от която правили маджун. Тук произвеждали шарлан от орехи (орехово олио).

През 1958 г. е създадено ТКЗС (Трудово кооперативно земеделско стопанство) и през 1967-1968 г. кооперативното стопанство става ДЗС (Държавно земеделско стопанство).

След 9.09.1944 броят на животните е запазен и между Етъра и Априлово е построена модерна за времето кравеферма. Крави се отглеждали само в Етъра (2000 бр.), а в Потока и Шумели – овце (около 3000 бр.).

След 2001 г. всичко е разрушено и разпродадено. В момента около 4-5 човека в Етъра отглеждат по 2-3 овце и кози. Пасищата и нивите са се самозалесили с дървесни видове и храсти и не се обработват. Хората обработват градините в дворовете си и отглеждат предимно картофи, лук, пипер, домати за собствена консумация.

Кв. Водици също е разположен от двете страни на р. Сивек. В момента тук постоянно живеят 6 човека. Преди 9.09.1944 г. всеки жител е имал ниви, гори и ливади. Всяко домакинство е имало по 2-3 крави, 15-20 овце и кози. Отглеждали пшеница, царевица, овес, картофи за собствени нужди. През 1957-1958 г. се създава ТКЗС, а през 1967-1968 г. ДЗС. Предимно са отглеждали картофи, малини, сини сливи и ябълки. Поради силно пресечения терен и големите наклони земята е обработвана на ръка. В района е имало 2 овчарника с общо 300 овце, доенето се е извършвало на ръка. От 1987-1989 г. до 1990 г. овцете и овчарниците са разпродадени. В момента всичко е разрушено, съществуват само основите на двата овчарника. Над овчарниците е имало голяма ливада, която в момента е охрастена и самозалесила се с дървесни видове. В селото е имало и обща селска мера, където пасяли овцете на селото.

В **кв. Ябълка** основен поминък на населението преди 9.09.1944 г. е бил дърводобива. Отглеждали са също овес, пшеница и картофи. Всеки жител е притежавал гора, ниви, по 10-15 овце и кози, 1-2 крави, чифт волове, коне, магарета, катъри (използвани са предимно за сваляне на дървени трупи).

През 1957 г. се създава ТКЗС, а през 1968-1969 г. ДЗС. Създаден е овчарник с 200 овце, доенето се извършвало на ръка. Пасищата се косяли и сено извозвали с волски каруци (това е била мярката за окосено сено). За да могат да поддържат пасищата и ливадите и повече сено да косят, те използвали следния принцип: от Гергьовден до Петровден (средата на месец юли) овцете се извеждали на паша само на билните поляни, за да може в ниското тревата да "бради". Коситбата на ливадите се извършвала от средата на месец юли до август. Горе по билото на планината до по-големите изворчета е имало дървени корита за водопой на животните, но в момента всичко е разрушено. В ниската част на селището е била построена конюшня и кравеферма. Сградата на конюшната е запазена, но коне не се отглеждат, кравефермата е разрушена.

Преди 9.09.1944 г. в Ябълка е имало 5 билюка с частни овце (тук 1 билук е равен на 70-80 овце). Семействата са имали обработваеми земи и гори. Дърветата, които използвали като строителен материал са секли на 1-ви март, защото тези дървета не гният – през зимата дървесните сокове са малко и дървото е по-сухо.

В Ябълка дърводелските занаятите са били добре развити – имало е 3 стружни, абрихт, циркуляр. В района е имало 5 валявици, 4 тепавици, 9 воденици от които 8 са били караджейки и 1 долапкиня. Хората от Тревненско минавали през Мъхченица и идвали тук да мелят брашно. Всички хора отглеждали ябълки, сливи и круши, и във всяка къща е имало сушило за плодове. Някои от хората отглеждали захарна тръстика за приготвяне на

петмез.

В **кв. Шумели** във всяко домакинство е имало по 10-13 овце и кози, кон, магаре, катъри, които използвали като впрегатна сила. Пасищата се косяли след Петровден (след 15 юли). През 1957 г. се създава ТКЗС и пасищата по високите места се разорават и култивират за картофи. Имало е овчарник с 200 овце, доенето се извършвало на ръка (2 овчари). В момента тук се отглеждат 15 овце, 5 кози и 3 коня..

Язовир Христо Смирненски е изграден на р.Паничарка, ляв приток на р.Янтра, на 300 метра над **село Лютаци**, сега квартал на Габрово. В миналото в м. "Юрта" е имало овчарник с 200 овце. Селото е било известно с центрофугите за тръстиковия сок (използван за приготвянето на маджун), с двете си воденици и най-хубавото брашно. В селото е имало "стружня" и предимно произвеждали крини и ракли, които разменяли за пшеница в Добруджа.

В **кв. Недевци** са изселени хората от селата Топлеш и Тодорчетата. Преди 9.09. 1944г. в селото е имало над 1000 овце, над 200 крави, кози. Като впрегатна сила използвали коне, волове и биволи. Пасищата се косяли – в ниското коситбата започвала в края на юни, а по билата началото на август. През 1958 г. се създава ТКЗС и се построяват 3 овчарника между селата Лютаци и Недевци с общо 1000 овце. В момента тук се отглеждат около 40 кози и 10 овце.

В **с. Тодорчетата** преди 50 години е имало 106 къщи. Хората са отглеждали предимно овце – имало семейства със стада от по 120 овце. След създаване на ТКЗС (1958 г.) броят на овците е около 1000 броя.

Преди повече от 30 г. жителите на с.Тодорчетата са изселени в кв.Недевци, заради построяването на язовир Христо Смирненски. В момента тук съществува конна база „Тодорчета“, която се намира в територията на ловен резерват. Конната база разполага с 20 конни бокса и леглова база за 15 човека.

С. Зелено дърво е централно селище от 1887 г. Намира се по пътя за м. Узана, която е едно от най-големите пространства с пасища в региона. Използването на пасищата е основната причина за създаването на местните селища в периода, когато Габрово е създадо основата на местните занаяти и се е събирал голям данък върху животните „беглик“. Така са се събирали големи бегликчийски стада от овце (билюци), които са били на паша по тези земи. За местните хора това е било основен поминък. Селището е със статут на колиби до 1989 г.

В селото преди 9.09.1944г. е имало над 240 броя овце (2 бюлюка, 1 бюлюк = 120 овце), всяко домакинство е отглеждало по 2-3 крави, притежавали са гори, ниви и ливади. За разлика от другите населени места, тук като основен поминък се включва и дърводобива. Жителите на селото имали от 40-60 дка гори и от изсечените дървета правели дървени въглища. (Мястото, където са палили дървата се нарича **турлук**, а самите дървени въглища се наричат **жижня**). Най-голям дърводобив е имало в м. Узана. Като впрегатна сила използвали волове и коне. В ниските части отглеждали пшеница и царевица. Коситбата започвала след 20 юни, а жътвата около 15 юли (Петровден).

През 1959 г. се създава ТКЗС, а през 1965 г. ДЗС. Построяват се 2 овчарника за 240 броя овце и краварник с телета за угодяване. Кравеферма с 200 крави имало и над хижа Бузлуджа. През този период в селото е имало около 70 къщи.

Местността „Вътро поле“ (Узана) е позната на хората от хилядолетия. Основната ѝ функция е да се използва като лятно пасище най-вече за овце, коне и магарета. Тя е съставна част от маршрута на стада от северната и южна страна на Стара планина. По време на своя престой пастирите са изграждали кошари, мандри, солища, места за пладнуване. При тези миграции част от овчарите оставали в удобните планински долини, най-вече където текат потоци и започват реки и създавали трайни населени места. Така се поставя началото на част от селата, особено на тези, които днес са под водата на язовир Смирненски.

С. Чарково е съставно село, включващо селата: Чарково, Потока, Езерото, Бойчетата и Червена локва. Първите заселници на с. Чарково, с.Потока и с.Езерото датират от падането на България под османско иго. Най-голям е потокът на заселници през 70-те години на XVIII век. Основната стопанска дейност тук, като източник на препитание, е била в три главни направления: селско стопанство (земеделие и животновъдство), занаятчийство и участие във фабричната промишленост. Независимо от бедната почва в района, в стръмните и трудно обработваеми земи, населението е отглеждало основните зърнени култури - пшеница, ръж, овес, царевица. Засявали и гръсти, от които след обработка изпридали и тъчели конопено платно. Статистическите данни от преброяванията от 1903 г. сочат, че през 1903 г. селата Потока и Езерото засяли 374 дка пшеница, ръж и царевица, от които добили 29 752 кг зърно. Средният добив на пшеница е бил 66 кг/дка, което означавало, че на глава от населението се падало по 123,4 кг зърно годишно. За храна на хората били използвани и добивите от ръж и царевица. Жътвата в района е започвала на Петров ден (15 юли).

В по-ниските части отглеждали боб, картофи, домати, лук. Добиваното зърно било крайно недостатъчно за населението. Успоредно със земеделието хората отглеждали и животни. По данни от преброяване на домашния добитък през 1905 г. в с. Потока е имало: 15 коне; волове, крави и телета общо 58 бр.; овце 209 бр.; кози 60 бр.; свине 6 бр. и птици (кокошки, патици и пуйки) 214 бр. Овощарството било слабо застъпено.

През 1958 г. се създава ТКЗС, през 1968 г. ДЗС. Между селата Чарково и Потока е имало 2 овчарника с 240 овце, конюшня със 7 коня и кравеферма с телета за угояване. В момента съществуват само основите. В горната част на с. Потока е имало 2 пилчарника, а над овчарниците - голяма ливада, която в момента е охрастена и самозалесила се с дървесни видове.

До 1991 г. ливадите тук се косяли като коситбата започвала в края на месец юли.

В района на Чарковските села е имало 3 воденици, едната от които е воденица караджейка. Карадейката е на 300 години, името и идва от цвета на брашното, което е тъмно. При воденицата караджейка триците не се отделят от брашното. Собственик на тази воденица караджейка е бил Петко Гаджев.

Трявна е бил административен център на кааза (околия) от 18 век, а като селище датира от 1565г., със заповед за създаване на дервентджийско селище, което да охранява пътя към планината, заради важността му и използването от разбойници за пренос на крадени стоки. По данни на Българска земеделска и кооперативна банка - Трявна от 1936 г., общината е имала следната земеделска характеристика: обща площ 11845 дка, обработваема 8902 дка, пасища 3497 дка и гори 3222 дка – най-малко в околията. Отглеждали се пшеница, царевица, овес, от животните - овце, свине и най-много птици. Единствени в района тук са сеели слънчоглед, имали са най-много коли, каруци и пръскачки за лозе.

Село **Станчев хан** е създадено като селище през 1834 г., а като център на община през 1885 г. по време на Съединението на Северна и Южна България. По данни от книгата на Кольо Прозорков „История на Станчевханската община“-1968 г., около с.Станчев хан са заселени и приобщени още 22 колиби (махалички).

От срещи с местните хора и кмета на с. Станчев хан – Кънчо Черкезов, бе получена информацията, че до създаването на ТКЗС (м. февруари 1959г.) поминъкът на населението е бил най-различен. Земеделieto е било слабо, примитивно и разпокъсано с около 400 дребни земеделски стопанства, които засявали със собствен работен добитък следните култури:

Единствено в Станчевханската община хората отглеждали културата лимец. Лимецът е една от най-рано култивираните форми пшеница. Овощарството в района е бил приоритет в земеделието. Хората отглеждали предимно сливи (Кюстендилски сорт) и ябълки. Половината от производството на плодовете изварявали на ракия в собствени казани, в селата е имало над 80 казана за варене на ракия. Другата половина от плодовете продавали на търговци в сурово състояние за направата на мармалади или за сушене.

Скотовъдството също е било добре развито – отглеждали около 6800 броя овце, 700 – 800 броя кози и около 1000 броя едър рогат добитък в т.ч. и впрегатен добитък (волове, коне, биволи, катъри).

Почти всички хора притежавали гори. Общата площ на частните гори е била 1200 ха.

По време на ТКЗС (периода 1959-1965 г.) скотовъдството остава почти непроменено. В ТКЗС броят на овцете е достигнал до 3800, а в личните стопанства до 1900 броя. През този период значително е намалял броят на едрия рогат добитък – в ТКЗС отглеждали около 120 броя, а в частните стопанства около 30- 40 броя.

До 1963 г. в района отглеждали пшеница и овес. След 1966 г. от създаването на АПК „Петър Богданов“ - Трявна, започва мащабно отглеждане на картофи. Създава се специален отдел към АПК, който започва да се занимава с производството на сортови семена за производство на картофи за Северна България за областите: Плевен, Велико Търново и Русе. През този период тук се отглеждали 1500 дка картофи, като средният добив от дка е достигал 2000-2500кг.

От 1959 г. до 1962 г. в стопанския двор на с. Станчев хан е имало обор за едър рогат добитък. Отглеждали 60 дойни крави, към стопанския двор е имало мандра, която изкупувала и преработвала млякото от района.

По информация от Никола Василев – постоянен жител в **с. Брежниците**, през 1989 г. в селото е имало 20 обитаеми къщи, в момента постоянно живеещите са 5 къщи. В миналото предимно се развивало животновъдството. Преди създаването на ТКЗС (1959г.) в селото е имало 2 билюка с овце (общо 240 броя овце), малко крави и впрегатен добитък. Във всяко домакинство са отглеждали овце, волове или коне. Почти всички хора притежавали гори. Дървесината използвали като дървен материал и за огрев. С част от дървения материал извършвали бартерни сделки- разменяли срещу жито и олио.

Старото име на **Минкино** е Чакали и до 1924г. е към община Нейковци. От 1979 г. става квартал на Плачковци, преди това е със статут на колиби. Битът е на балканджии, основен поминък е бил гурбетчийството - дюлгерство, дърводобив, дървообработване.

Земеделието е свързано с отглеждане на зърнени храни и царевица, предимно за фураж на животните, зеленчуци, трайни овощни насаждения – ябълки и сливи. След създаването на ТКЗС започва отглеждането на черно-шарени крави предимно за мляко. С изграждането на железопътната линия и разработката на каменовъглените мини, голяма част от местното население започва да работи там.

През 1881г. **Нейковци** е със статут на колиби и се намира в Бахрешка селска община, състояща се от 21 селища. През 1885г. се отделя от общината в Бахреци и става средишна община от възстановяване на държавата с закон от 1886 г. и съществува до 1934 г. когато се присъединява към община Плачковци. В община Нейковци влизали Нейковци, Чакали, Околии, Колю Ганев, Драгневци, Брежници, Радевци, Ковачевци, Илиевци, Пунговци и Конарско.

През 1936 г. *Българска земеделска и кооперативна банка* в Трявна изготвя справка за четирите общини по отношение състоянието на земеделието и овощарството (ф.120К, оп. 2, а.е.84 л.л.6-10) През този период общата площ на Нейковци е 20254 дка, от които обработваема - 19913 дка, ливади - 303 дка, пасища - 1689дка и гори - 11006 дка. От обработваемата земя за овощни насаждения са отделени 1923 дка, от които 1130 дка за сливови насаждения. За зърнени култури са предоставени: 750 дка за пшеница, 36 дка за ечемик, 586 дка за овес, 80 дка за ръж, 223 дка за смесено ползване, 103 дка за картоф, 106 дка за фасул. Като впрегатен добитък използвали: волове (36 броя), крави (10 броя), коне (33 броя).

В Тревненско сенокосът започвал през м. юли, около Петров ден. Коситбата започвала рано сутринта. Косачите косяли непрекъснато при хубаво време и едновременно пръскали сеното от откосите с дървени вили и като засъхнало през първия ден го обръщали обратно. При топло време сеното изсъхвало за два дни, а понякога за една седмица в зависимост от влажността на времето. Когато сеното изсъхнало го правили на „камарки“ (купчинки) високи до 1 м. След това изсушеното сено „кладели“ (правили) на чардаци на самото място. За целта забивали в земята 4 дървени кола, на горния край с естествен чатал. Коловете били с височина около 1,5 м и били разположени в квадратна форма. Отгоре върху чаталите поставяли върлини, така че да се образува нещо като дървена рамка. В средата на чардака забивали дълга върлина 5-6 м, която в горния си карай била заострена. Около тази дълга върлина започвали за нареждат пластове сено, които специален човек набождал с дървена вила с 3 рога и ги подавал от земята на друг, който ги нареждал на чардака. Най-отдолу на чардака подлагали шума, върху която нареждали пластове сено. Всеки следващ пласт сено нареждали навърте, така че чардакът да приеме форма на купа.

Ливадите косяли по един път и след това пускали добитъка да пасе в тях. След време почвали да косят повторно някои места и то при благоприятни климатични условия, когато имало достатъчно влага за израстването на тревата. На повторно окосената трева казвали „подвойка“. Тя била дребна и мека трева, която давали за храна на малките агнета и на овцете.

За изхранването на овцете през зимата приготвяли и листников фураж (горска шума), складена на т. нар. листници. Шумата придобивали от частните гори, от големите дъбови и габъррови дървета, през септември преди да е пожълтяла напълно шумата. Шумата събирали от върха на дървото надолу, като отсичали клоните с малка балтийка. Отсечените клони правели на камарки, които след това влачели до мястото на листницата. На мястото за листницата забивали два кола с чатал на горния край. Всяка листница се

издигала на височина до 2-3м. Най-отгоре на листницата слагали по-дребна шума, като тънките клони преплитали на чаталите. В средата на листника, отвесно в шумата забивали дървен кол заострен във върха, а на другия край естествена кука, която да притиска шумата при вятър.

С. Селце, община Мъглиж е старо антично селище, което се намира върху част от Тревненския път и други антични пътища. Към настоящия момент (м.ноември 202г.), постоянно живеещите в селото са 10 човека. В миналото тук е имало основно училище, през 1958 г. е създадено ТКЗС, което в последствие става Държавно горско стопанство. Местните жители Белчо Белчев и Тотка Ванкова разказват, че тук са сеели ръж, ечемик, овес, картофи, тютюн, захарно цвекло и лавандула. В стопанския двор на селото са отглеждали 20 броя говеда и 300 броя овце, а във всяко домакинство - по 7-8 овце. В селото имало една воденица с три камъка за бяло брашно и две воденици за ярма (храна за животните, приготвена от ръж и фий).

Всеки местен жител притежавал собствена овощна градина, предимно от зимни сливи, които използвали за варене на ракия. Сега овощните градини са в дворните места, в регулация. Характерно за района е приготвянето на мармалад от сини сливи и петмез от захарно цвекло.

Изобилието от планински ливади и пасища в територията на Парка, традиционно е било използвано за животновъдството, особено за отглеждането на овце, кози и говеда. От тогава датират (1930г.) построените каменни чешми с корита за водопой.

Всички достъпни исторически данни показват, че до 1950 г. в България (в т.ч. и средна Стара планина) са развъждани две групи овце: грубо вълнести (кабарляви), наричани цуркана (цакел) и полутънкорунни - цигай. От кръстосването на тези групи са получени и разпространени у нас полугрубо вълнестите овце.

След 1950 - 1952 г. въз основа на предприетото масово кръстосване на местни породи и отродия с кочове от тънкорунни и поутънкорунни породи и такива внесени от ГДР, СССР, Англия и др. се създават нови породи, а само една малка част от аборигенните се запазват в личните стопанства на населението.

По настоящем **каракачанската порода** е застрашена и се отглежда в Експерименталната база на ИПЖЗ Троян. Тя е типичен представител на типа Цакел. Според по-нови проучвания се допуска, че тя е една от най-древните първични овце не само в Югоизточна Европа, но и въобще в Европа, генетично сходна с европейския муфлон (*Ovis ammon musimon*) - много рядко срещан генотип, което го прави особено ценен. Каракачанските овце са с ниска (59.5 см) височина при холката, с не много дълго тяло (59.0 см) и тесни гърди. Животните и от двата пола са с много суха, тънка и здрава костна система, притежават жив темперамент - много подвижни, с изключително развити рефлексии за съхранение и майчинство. Живото тегло на овцете-майки е 30 - 35 кг, а на кочовете 50 - 60 кг, вълнодайността съответно 1.5 - 2.0 кг и 3.5 - 4.5 кг. Руното се състои от много груби, дълги осилести и къси тънки, пухови влакна. Този му строеж спомага за запазване тялото на овцете от проникване на водата при дъжд и вятър до кожата. Грубите осилести влакна служат като покрив, на който се отцежда водата, а пуховите влакна остават сухи и запазват топлина на тялото. Плодовитостта не е висока 104 -107%, млечността е задоволителна 45 -50 л за доен период.

Старопланинският цигай е създаден и разпространен в планинската част на Стара планина и

по-високите предпланински части на Северна България. За създаването му са използвани методите на възпроизводителното и поглъщателното кръстосване на местни овце-майки и цигайските кочове. Използвани са мъжки разплодници предимно от приазовския тип цигай, който се отличава с по-висока продуктивност, зрялост и плодовитост. Живото тегло на овцете-майки е средно 45-48 кг, а на кочовете 70 – 80 кг. Вълно добивът е 3 - 3.5 кг за майките и 5 - 6 кг при разплодниците. Млечността за лактационен период е 80 - 85 л., а плодовитостта 105 -110%. Животните от породата се отличават с: хармонично тяло, здрава и добре развита здрава костна система и копита. Те са средно едри с добре изразени местни форми и висок интензитет на растеж в млада възраст. Тялото им е добре обрасло със специфична вълна за цигайската порода. Обраслостта на главата е предимно над линията на очите, а на краката до коленните и скочните стави. Кожата е средно дебела, плътна с добри кожухарски и кожарски качества. Животните добре се адаптират към суровите природно-климатични условия на планината.

Българското кафяво говедо е признато официално като порода през 1951 г. Създадено е чрез възпроизводително и последователно кръстосване на местното сиво говедо с кафявото алпийско говедо от Швейцария, като в началото при неговото създаване е вливана кръв и от червеното говедо, а през последните 15-20 години и от американското кафяво говедо. Космената покривка е сиво кафява с различни нюанси. Носовото огледало, върховете на рогата, копитата и средната част на мукозата са тъмно оцветени. По гърба си имат светла линия, а около муцуната - светъл пръстен. Средното живо тегло на кравите е 450 - 550 кг, а на биците 750 - 950 кг при максимум 1 250 кг. Средната млечност в най-добрите стада в страната е 4 500 - 5 000 л с 3.7 - 3.9 % мастни вещества в млякото. Средната млечна продуктивност на основната част от популацията е в границите на 3 200 - 3 500 л с 3.7 - 3.9 % мастни вещества. Българското кафяво говедо е с хармонично телосложение, добре замускулено, със здрава костна система, доста издържлива и противоустойчиво на болести и климатични аномалии. Очевидно то е съчетало всички тези свои качества от изходните породи, от които е създадено. Месодайните качества на българското кафяво говедо са много добри. При интензивно угодяване на малки бичета се получава 1 000 -1 100 грама среднодневен прираст и достигане на кланично тегло 450 – 500 кг на 12 -14 месечна възраст. Качеството на месото е много добро при кланичен рандеман 55-57 %. Скоро зрелостта на животните е много добра - юниците се заплождат на 16 -18 месечна възраст при добро хранене и отглеждане. Аклиматизационната способност е отлична и всички посочени животни и са подходящи за пасищно отглеждане в условията на ПП "Българка".

В миналото на територията на Парка са отглеждали и **Българското черношарено говедо**. Тази българска порода е с предназначение за добив на мляко. Създадено е чрез поглъщателно кръстосване на местни крави от породите *Българско кафяво*, *Българско червено* и *Българско сименталско* с черношарени бици от европейски и американски произход. Породата е утвърдена през 1990 г.

Говедата са с характерен черно-бял цвят. Образуват се големи или по-малки разнообразни по форма петна без постоянно положение. Кожата е нежна и тънка с гънки по шията. Главата е дълга, тясна, суха и благородна. Шията е тънка и дълга. Коремът е обемист, а хълбоците големи. Крайниците са тънки и сухи, нормално поставени. Вимето е голямо с предимно чашковидна форма и добре развити цици. Млечните вени са силно развити, а млечните кладенчета са големи. Кравите са с тегло 500 – 700 кг, а биците 800 - 1200 кг. Средната млечност за лактация е 4980 л. Маслеността на млякото е 3,8 %.

По настоящем, Дирекцията на ПП „Българка“ отглежда овце **от рядката и застрашена от изчезване порода Средностаропланинска овца**. Животните са част от сертифицирано

стадо, което се отглежда по Оперативна програма „Околна среда“. **Среднопланинските овце са много ценени, заради добрите качества, които притежават - адаптивност** към суровите природоклиматични условия, подвижност, добре развит инстинкт за самосъхранение, резистентност към простудни и някои паразитни заболявания. По тип животните от породата приличат на каракачанската, но са по-едри и с по-дълго тяло, опашката е средно дълга, добре зарунена, достигаща до под скакателните стави. Живото тегло на овцете-майки на 3.5 години е 37.0 - 41.96 кг. и за кочовете - 65-75 кг. Животните са с добра вълнодайност и висока млечна продуктивност. Главата на животните е средно дълга с права профилна линия, със заострена муцуна. Ушите са прави, подвижни и средно големи. Мъжките животни са със средно големи спираловидни охлюво образни рога, а женските обикновено са безроги, но се срещат и такива с къси тънки рога. Цвета на вълната е основно бял, като тези с цветно руно (от светлорозово до черно) са 40 %. Главата и корема са с различна степен зарунени, но се срещат и отделни животни по Южните склонове с гол корем (покрит с покривни косми). Главата и краката са бели или кафяви, с червени или черни петна, без да има някакво предпочитание по този признак.

Вълната е предимно груба и смесена, килимен тип, като се срещат три типа влакна - осилести, преходни и пухови. Животните с голям процент мъртви влакна са нежелателни. Дължината на осилестите влакна е в граници от 12 – 20 см, като по принцип животните от Южната част на Стара планина са с малко по-къса и изравнена вълна. В популациите от двете страни на Стара планина съществуват известни различия, дължащи се на географската изолационност евентуално на дрейф на гени от други породи.

Продуктивните характеристики на Средностаропланинските овце са сравнително високи, като млечността им за лактационен период е – 70 – 90 л. Породата се отличава с добра плодовитост – 107-115 %. Овцете са с отлични майчински качества, агнетата растат интензивно, поради добрата млечност на майките. В миналото преобладаваща практика е била агнене март – април, използване на високопланинските пасища и реализирането им през есента като шилета.

Овцете от породата са със сравнително добра вълнодайност - 2.0-3.5 кг за майките и 3-4 кг за кочовете, Вълната е килимен тип, използвана в производството на китеници и килими.

В миналото пчеларството на територията на Парка е било добре развито - изобилие от цъфтящи треви, растения и плодни дървета. До 1920 г. пчеларството е било примитивно. Кошерите са били тръвни. Тръвна (кошерище) се нарича вид примитивен неразборен кошер, който и днес е разпространен в България. Има конусовидна форма и се изплита от върбови или лескови пръчки. Отвън се измазва със смес от глина, дървена пепел и говежда тор. Покрива се със „шапка“ изработена от слама или папрат. По този начин се предпазва тръвната от неблагоприятните метеорологични условия. При описаните традиционни кошери към групата на т. нар. неразборни кошери восъчните пити могат да се използват еднократно. След Освобождението в употреба влизат вече разборните кошери, различни системи, при които ваденето на меда става, без да се разрушават восъчните пити.

Извършените теренни проучвания във връзка с инвентаризацията на селското стопанство (м.април-м.ноември 2012 г.) установиха, че на територията на Парка се отглеждат **282 броя пчелни кошера**. В с. Селце, община Мъглиж пчелни семейства не са регистрирани. Както в миналото, така и сега пчеларството не е в масова форма, хората отглеждат от 3-5 кошера предимно за собствени нужди.

Характерните релефни и почвено-климатични условия на територията на ПП „Българка“ обуславят доминиращото разпространение на естествените широколистни гори в района, в състава на които участват основно бук и дъб. Разпределението на горската площ (18 451 ха) на територията на Природен парк „Българка“ по общини е следната: за община Габрово – 10 946 ха, за община Трявна – 6 557 ха и за община Мъглиж – 948 ха. Както при възстановяването на собствеността върху земеделските земи, така и при възстановяването на горите и земите от Горския фонд се отчита тенденцията на многобройни разпокъсани парцели с голям брой собственици. Това значително затруднява провеждането на каквито и да било лесоустройствени мероприятия. В по-голямата част от естествените насаждения на територията на Природния парк съществуват добри условия за естествено възобновяване. Това са насаждения растящи на богати и средно богати, свежи и свежи до сухи месторастения. В зрелите невъзобновени гори, където са провеждани лесовъдски мероприятия и възобновителния процес не е бил достатъчен се е извършвало подпомагане на възобновяването като са внасяни допълнително естествени фиданки. Друга насока на залесяването в зрелите невъзобновени гори е с насока за защита на вододайните зони. Извършвани са есенни и пролетни залесителни мероприятия. Основната част от залесяванията са извършени с местни видове - бук, зимен дъб, цер, габър, сребролистна липа и др. Не са изключение и случаите на използване на неместни видове - бял бор, черен бор, смърч. Положителен момент е използването на посевен и посадъчен материал от близки по условия източници, както и подмяна на иглолистните с типични широколистни видове.

Основната насока за стопанисването на горите, попадащи на територията на ПП „Българка“ трябва да е насочена към непрекъснато подобряване и увеличаване на техните защитни и рекреационни функции. При бъдещите лесоустройства и дейностите на горските стопанства трябва да се обърне внимание към извеждане на лесовъдските дейности, насочени към извеждане на сечи с нематериален добив като част от подобряване и повишаване качеството на горите.

Прилагането на сертификацията и системата от мерки и дейности в гори, попадащи в обявени Натура 2000 зони е необходимо да се изпълняват добросъвестно с мисълта за последващите стъпки за подобряване и опазване на тяхното природозащитно състояние. Изготвянето на точно разпределение на защитените местообитания ще е в основата на

залаганите бъдещи лесовъдски дейности.

Територията на ПП „Българка“ създава благоприятна екологична обстановка за развитието на здрави и жизнени дивечови запаси от всички видове характерни за района и най-вече дива свиня, сърна, благородния елен, заек. Наличните дървесни, храстови и тревни видове осигуряват надеждни укрития и сравнително разнообразна хранителна база за дивеча.

Ловностопанските дейности в т.ч. и за територията на ПП „Българка“ са детайлизирани в действащите ловоустройствени проекти. Анализът на изпълнението им показва, че предвидените дейности се реализират в голяма степен в ловностопанските райони управлявани от ДЛС „Росица“, чиито акцент на работа е именно ловностопанската дейност и организирания ловен туризъм.

Дивечови ниви - Тодорчетата

В района на Природен парк „Българка“ най-добрите популации и най-голям брой животни, както и най-много извършвани ловностопански мероприятия се осъществяват от Държавно ловно стопанство „Росица“ – с.Лъгът.

Държавно ловно стопанство „Росица” – с.Лъгът

На територията на ПП "Българка" попада и река Янтра в горното ѝ поречие, както и няколко притока към нея.

Река Янтра, чието древно име е Янрус, е десен приток на р. Дунав и е една от големите реки в България. Води началото си от т. нар. Голяма поляна под връх Атово падало в Шипченската планина (южната граница на Природния парк). Водите си черпи от шест неголеми извора, които се събират в една глава (образуват общ извор) с диаметър около 3,5 м. Дебитът на този извор е около 30 л/сек. От извора на р. Янтра до вливането в нея на р. Бяла коритото на реката е доста стръмно и е с наклон приблизително 30 ‰. Реката е много буйна, изпъстрена е с доста водопадчета, шумна и пенлива. Коритото ѝ е покрито с камъни с различни размери; а самото дъно е от скален произход със сравнително еднороден петрографски състав. Реката тече в много дълбок дол, като склоновете на басейна са стръмни и почти изцяло залесени. Горскодървесната растителност е представена предимно от букови гори. От район „Сапатовец" (при вливането на р. Бяла в Янтра) надолу реката променя характера си както по отношение на коритото си, така също и по отношение на режима.

Основните притоци на р. Янтра са:

р. Зеленодръвска (Стоманенска): Това е неголяма река, която минава през село Зелено дърво и Стоманенци, над квартал Радецки се влива в Козята река;

Козята река: Приток е на река Янтра. Нейн приток е Зеленодръвска река. Изворът ѝ е североизточно под връх Малуша;

Паничарка: – приток на Козята река. Нейни притоци са р. Левичарка и р. Борущица

Белилска (Зеленишка): извира под връх Малуша и също е приток на река Козята.

Река Белилска под Стомонеци

Манастирска (Страшка): Тече през село Водица и покрай Соколския (Габровски) манастир. Дълга е около 4 км;

Сивяк: Също малка планинска река. Коритото и обхваща само 5 км. Влива се в р. Янтра при Етъра;

Белица: води началото си от северните склонове на тревненския дял на Стара Планина. През територията на Парка преминава през село Станчов Хан. Излизайки от там към село Белица и Вонеща вода, тя напуска пределите на защитената територия.

Дряновска: извира североизточно от връх Българка (1445 м.н.в.) в Шипченския дял на Стара Планина. В горната си част е позната и като Тревненска река. Минава през с. Радевци и гр. Плачковци, където в нея се влива Плачковска река. Напускайки пределите на Парка надолу по течението ѝ е гр. Трявна.

Река Мъглижка – извира под централното било на Стара планина на 1330 м н.в., в южното подножие на връх Българка /1445 м/ под името Сухата река. До хижа Българка тече на североизток, след което постепенно завива на юг. До с.Селце носи името Голяма река. В м. "Дюлята" приема водите на Малка река. От с. Селце до гр. Мъглиж носи името Селченска река и след това, до вливането си в р.Тунджа, продължава като Мъглижка. Площта на водосборния басейн възлиза на 91 км². Реката няма съществени притоци – повечето са планински дерета, някои от тях дори с липса на целогодишен отток.

По-важни притоци са: Малката река и Далащица /десни/ и Разпата и Еловишки дол /леви/. Дебитът на р.Мъглижка е променлив и е в зависимост от сезоните и дъждовете. Реката е с основно дъждовно подхранване с максимум март-юни и минимум от юли до октомври. Няма пороеен характер.

Река Борущенска – извира под вр. Кръстец и приема притоците Еловица, Дряновски дол, Чифлишка река, Черешки дол, Червенашки дол и др. Нейният режим е също сезонен, повлиян от количеството на дъждовете, с кратки прииждания след поройни дъждове.

Река Габрищица – Извира от Тревненска планина, в землището на с. Кръстец. Течението ѝ е

на югоизток. Приток е на р. Тунджа. Характеризира се със стръмни склонове.

Река Черешка - приток е на р. Габрищица. Извира северозападно от в. Череша. Течението ѝ е на изток.

Сухата река, мястото където се изгубва

С въведените през 2012 г. забрани за риболов в яз. „Христо Смирненски“ и в 8 реки минаващи през територията на ПП „Българка“ възможностите за риболов на територията на Парка са ограничени. Голяма част от реките са с непостоянен воден режим, често пресъхващи, което оказва неблагоприятно въздействие и върху рибните популации. До 2012 г. основен риболовен обект на територията на ПП „Българка“ е язовир „Христо Смирненски“.

Видовете риба установени при теренни проучвания на територията на ПП „Българка“ са: балканска пъстърва, дъгова пъстърва, черна мряна, лещанка, речен кефал, сребриста каракуда, бял амур, слънчева рибка, сом, шаран, червеноперка и др. В местата позволени за риболов се практикува изключително любителски риболов.

Въздействията, свързани с хидроморфологичните промени, значително се отразяват върху водните организми. Особено силно е въздействието на напречни строителни съоръжения, тъй като се прекъсва проходимостта за онези водни организми, които не са в състояние да преодолеят тези прегради (р. Козята след ВЕЦ „Малуша“, р. Паничарка след яз. „Хр.Смирненски“, р. Сивяк, над с. Потока).

Река Сивяк до с. Потока и р. Козята (граница на парка). Напречно строително съоръжение (бент)

Районът на ПП „Българка“ с характерното си географско положение традиционно се ползва като източник на редица природни продукти като билки, гъби, лечебни растения и др. Липсата на големи замърсители в прилежащите на Парка територии и сравнително слабият антропогенен натиск върху територията допринасят изключително за положителния имидж на тези екологично чисти продукти и може да се очаква, че интересът към този ресурс ще се запази и в бъдеще, отчитайки и че този интерес е традиционен за местното население.

Елвезиево кокиче

(Galanthus elwesii Hooker f.)

Снежно кокиче

(Galanthus nivalis L.)

На запад от хижа „Българка“- снежно кокиче Узана – Мечи лук(Левурда)

Контролът по събирането на природни продукти от страна на отговорните институции е слаб и за разлика от този по опазване на дивеча, рибата и дърводобива няма традиционен характер. Допълнителни утежняващи фактори са липсата на персонал за охрана, високопроходима техника, комуникации.

Следните билки се събират на територията на Парка: глик, къпина, шипка, жълт и червен кантарион, бъз и др, а от гъбите: пачи крак, манатарка, тръбенка, масловка и др.

Сред констатираните проблеми по опазване на ресурса от недървесните природни продукти могат да се посочат изсичането на горите и фрагментацията на местообитанията, залесяването с неместни видове (главно иглолистни култури на нетипични местообитания), горските пожари и неподдържането на пасищата водещо до самозалесяване на голяма част от откритите площи.

Пожари (2012г.)

Територията на парка е с голяма гъстота от горски (почвени) пътища и пътеки, които са с различна проходимост. По билните трасета се провеждат много нерегламентирани *offroad* мероприятия. По тези пътища се движат и много туристи. Това съчетание е предпоставка за множество инциденти с пешеходните туристи. Също така високопроходимите МПС, АТВ и мотори разрушават планинските пътища, появяват се коловози и изравнения, които са предпоставка за ерозия. Същия проблем се появява на места и при изпълнение на горскостопански мероприятия (сечи и извозване на дървения материал). За да се ограничат тези нерегламентирани мероприятия от високопроходимите и *offroad* МПС необходимо е да се поставят множество забранителни табели, също така по основните маршрути да се поставят табели с телефони за връзка с Дирекцията на ПП "Българка", на които туристи могат да съобщят за такива нарушители. За любителите на екстремни дейности е добре да се посочи, че на територията на ПП "Българка" в кв. Ябълка съществува изграден мотополигон, където могат да практикуват любимото си хоби.

Горски пътица (2012г.)

В исторически план Община Габрово е бил един от значимите индустриални центрове на Р. България и е една от общините с богат опит и традиции в развитието на индустрията. През 1917 г. Габрово е наброявало 9500 жители с 8 банки, 23 фабрики за платове и преди, 10 кожарски, 5 плетачни и 5 за обувки и много други по-дребни работилници. По това време в града има 4 хотела и 12 кафенета, бирарии и гостилници. През довоенната 1939 г. в града има 7 електроцентрали и 108 големи предприятия с 9 258 работници.

За развитието на габровските фабрики специално проучване прави Христо Беров. Той разглежда периода 1878-1912г. и дава кратка „биография“ на някои от най-важните фабрики, създали специфичния облик на Габрово в началото на XX век.

Според данни от проучването, в края на XIX и началото на XX век Габрово се оформя като водещ индустриален център в България и добива прозвището „Българският Манчестър“.

Промишлената история на Габрово започва с пускането в действие на първата вълнено-текстилна фабрика не само в града, но и в Княжеството след Освобождението. Инициативата за нейното създаване принадлежи на Иван К. Калпазанов, но идеята за подобно начинание е назряла в главите на някои от габровските едри занаятчийско-гайтанджийски още преди 1878 г. Част от икономическото си замогване в годините преди Освобождението Габрово дължи именно на създаването на мощен гайтанджийски еснаф, в който всички производители са и търговци, и който поставя Габрово наравно с Копrivщица, Карлово, Казанлък и т. н. като водещ стопански център.

Успехът на габровските гайтанджии се дължи до известна степен на техния афинитет към техниката и на склонността им да въвеждат в производството всяка новост, която им направи впечатление и би им позволила да спечелят предимство пред конкурентите си. Типичен пример е въвеждането и широкото използване на чаркове при плетенето на гайтан, като габровските занаятчии не се задоволяват само с внедряването на тези примитивни технологии, но непрекъснато търсят начин да усъвършенстват не само тези технически несъвършени приспособления, но и производствения процес като цяло. Тази черта на габровските занаятчии - да търсят и прилагат новостите - ще се запази и при създаването на големите индустриални предприятия след Освобождението.

Именно в средата на гайтанджийския еснаф израства Иван К. Калпазанов и се издига като водещ производител. След Освобождението в условията на силна конкуренция (започнала да се усеща още от края на 60-те години на XIX век в средите на габровските гайтанджии) и все по-усилващ се недостиг на прежда за плетене на гайтан, предприемчивият габровец

успява да реализира предосвободенската си идея за създаване на предачна фабрика, която да му позволи да разреши проблема с осигуряването на суровини. В съдружие със своя приятел и клиент търговеца Петко Цокев и с помощта на наскоро завърналия се от Швейцария учител по дескриптивна геометрия в Априловската гимназия Васил Н. Карагьозов, Калпазанов пуска своята фабрика на 14.11.1882 г. Машините са доставени от Саксония и са производство на реномираната фабрика „Рихард Хартман“ от гр. Кемниц. Пригодени са за производство на по-грубата щрайхгарна прежда, която намира по-добра реализация на пазара и е технологично по-лесна за изработка. Задвижвани са от водно колело.

Печалбата от първата година възлиза на 65 056 гроша и опровергава скептиците. В следващите години фабриката се развива по възходяща линия. Посетена е от княз Александър I Батенберг, което е повод да се преименува на Първа княжеска придворна фабрика за шаяци, сукна и гайтани. През 1884 г. предприятието е оборудвано с нова водна турбинна система „Жирард“ с по-голяма мощност. Заедно с нея са доставени и два механични тъкачни стана, първите от този тип в Габрово.

Успехът на тази първа фабрика насърчава Иван К. Калпазанов да разшири дейността си. През 1887 г. в съдружие с брат си Пенчо К. Калпазанов, Петко Цокев, братята Иван и Христо К. Конкилеви, Иван Хр. Бурмов, Йоаким Г. Якимов създават нова фабрика със сграда в двора на старата. В нея са инсталирани английски машини за по-финото, камгарно предене. На следващата година Иван Калпазанов започва самостоятелно строеж на трета фабрика. Тя става известна като „новата“, за разлика от „старата“ (създадена през 1882 г.) и средната (1887 г.).

След смъртта на създателя на фабриката през 1889 г., управлението на предприятието преминава в ръцете на наследниците му, като основна роля играят зетьовете му Васил Н. Карагьозов и Тодор х. Петров и най-големият му син Добри Калпазанов. За подобряване управлението на активите на предприятието наследниците на Калпазанов създават през същата 1889 г. „Събирателното Дружество „Ив. К. Калпазанов“, Първа княжеска придворна фабрика за шаяци, сукна и гайтани“. От 1896 г. дружеството започва да води сметки по системата на двойното счетоводство. Основният капитал през тази година възлиза на 483 026 лв. т. е. за 13 години е нарастнал 5 пъти (средно с 33 % годишно). Печалбата за същата година е 135 052.51 лв. Подобрява се и техническата обезпеченост на предприятието. След 1900 г. наследниците на Ив. К. Калпазанов постепенно изкупуват дяловете на старите съдружници и тяхното събирателно дружество става собственик и на трите фабрични здания. През 1907 г. се извършва нова промяна във формата на собственост на фабриките. Събирателното дружество е преобразувано в Анонимно Акционерно Дружество за Индустрия и Търговия „Ив. К. Калпазанов“ с капитал 1 080 000 зл. лв. Така в навечерието на Балканските войни фабриката, основана от Иван К. Калпазанов, представлява едно реномирано и солидно индустриално предприятие съвсем равностойно на европейските фабрики от същия мащаб.

Положителният резултат от Калпазановото начинание заразява и други да създадат подобни предприятия. Първият, който поема по пътя на Калпазанов е Христо Р. Бобчев. През месец ноември 1883 г. Бобчев инициира създаването на дружество за строеж на фабрика, в което освен него влизат неговите приятели и роднини братята Стефан, Иван и Цанко П. х. Стойчеви, Велчо Евстр. Рашеев, Христо Гъдев, Стефан Недев и Стефан Медарев. Решено е със закупуването на машините да се занимава инициаторът Хр. Р. Бобчев, а строежът на сградата е поверен на Велчо Рашеев. Реализирането на този проект съвсем не

е лишено от перипетии, дори куриозни моменти, но въпреки всичко в началото на ноември 1884 г. предприятието е пуснато в действие. Фабриката носи името на първия български княз - Александър. Машините са доставени от английската фирма „Принц Смит & Син" и както е предвидено в договора за съдружието, са за камгарно, т. е. фино предене. Първоначално машинният парк е твърде ограничен, като се изработва изключително прежда за гайтан на ишлема най-вече за съдружниците. Външни клиенти не се обслужват. Технологичният процес е надзираван от Христо Бобчев и Христо Гъдев. Към средата на 90-те години фабриката изоставя ишлемето и започва да разширява гамата от произвеждани артикули - прежда от мериносова вълна, казимири, платове с чужди прежди и др. Тези промени са свързани най-вече с дейността на Рачо Хр. Бобчев, син на Хр. Р. Бобчев, който от 1891 г. заменя баща си като управител на фабриката. Той е един от първите добре образовани индустриалци в Габрово. Завършва търговско училище в Анверс, Белгия. Прекарва известно време в Англия, където се запознава основно с вълнено-текстилното производство. Владее три езика. Именно с дейността на този човек е свързан възходът на предприятието в следващите близо две десетилетия. Той стои в основата на разширяването на машинния парк и разнообразяването на производството. Така в началото на XX век фабрика „Александър" вече е едно от най-добре екипираните предприятия от вълнено-текстилния бранш в страната. През 1908 г. се променя формата на собственост върху фабриката и се създава Вълнено-Текстилно Анонимно Акционерно Дружество „Фабрика Александър" с капитал 884 000 зл. лв. Акционери в него стават основателите на предприятието и техните наследници. Пак през 1908 г. дружеството-собственик взема под наем за срок от десет години и карловската фабрика „Евлоги Георгиев". Проблемите за това габровско предприятие започват със смъртта на способния административен директор Рачо Хр. Бобчев на 20.12.1909 г., на чието място дълго време не може да бъде намерен подходящ заместник. Въпреки тези трудности, обаче, в навечерието на войните фабрика „Александър", също както и фабриката на Калпазанов, се оформя като едно модерно, добре оборудвано и конкурентноспособно предприятие от средноевропейски мащаб.

Успехът на начинанията на Ив. К. Калпазанов и на кръга габровци около Хр. Р. Бобчев вдъхва увереност и до известна степен принуждава останалите гайтанджии от еснафа също да се замислят за създаването на фабрично предприятие. Така през 1887 г. се създава анонимно дружество „Успех", което има за цел да основе фабрика. В него влизат като акционери първоначално 17, а впоследствие над 40 души, като инициатори са Васил П. Халачев, Никола Рашеев, Иван П. Червенаков, Цанко Добрев, а малко по-късно и Пенчо Семов. Самото предприятие е пуснато в действие през октомври 1888 г. Машините са доставени от Англия. Фабриката работи едва пет месеца, когато в нея избухва пожар и я унищожава почти изцяло. Ентузиасираните гайтанджии веднага започват да работят за възстановяването на предприятието. За около година фабриката е пусната отново, но дълго време търпи последиците от пожара. Възстановяването на фабриката е подпомогнато и от държавата с безлихвен петгодишен заем на стойност 100 000 зл. лв. В замяна дружеството кръщава предприятието „Фердинанд I". Фабриката започва да се стабилизира едва в началото на XX век и успява „да си стъпи на краката" окончателно след като управлението се поема от Васил Н. Карагъзов, зетя на Ив. К. Калпазанов, избран за ръководител с права на директор-касиер и годишна заплата 4 000 лева с решение на управителния съвет на дружеството от 14.02.1905 г. Машинният парк нараства и това дава възможност на предприятието да се утвърди като сериозен производител в бранша в годините преди 1912.

Особено интересно е израстването на едно друго емблематично за Габрово предприятие - фабриката на Иван хаджи Беров. Началото му е поставено с рационализиране производството на брашна във воденицата на бащата на бъдещия крупен индустриалец - Бери. През 1882 г. предприемчивият габровец поставя допълнителни сита и така първи в Габрово започва да произвежда брашно без трици. Малко по-късно, в съдружие с баща си и брат си Димитър, Иван хаджи Беров построява валцова мелница, която се развива особено успешно през следващите години. Това му позволява да се замогне и да добие самочувствие. Резултатът се вижда десетина години по-късно, когато през 1892 г. заедно с баджанак си Андрея Момерин - друга интересна фигура от габровската промишлена история - създават тъкачна фабрика за производство изключително на фини платове от вносна европейска прежда, използвайки първоначално излишъка от мощност от мелницата, за задвижване на станове. Фабриката се оформя като едро за българските мащаби предприятие, особено след влизането в сила на Закона за насърчване на местната индустрия през 1895 г. Това се дължи най-вече на упоритостта и енергията на Иван хаджи Беров, който след 1901 г става едноличен собственик, изкупувайки дела на А. Момерин.

Хаджи Беров е човек, който непрекъснато търси начини да разшири машинния парк на предприятието и да повиши качеството на производството. Първоначално през 1892 г. производството стартира с 14 механични стана, но постепенно броят им се увеличава, за да достигне 45 през 1904 г. и 72 през 1915 г. Установява стабилни връзки с английската фирма „Нормантон“, от където доставя висококачествени мериносови прежди. Всяка година Иван х. Беров, често придружен и от съпругата си, прекарва известно време „в странство“, където трупа впечатления от новостите в областта на техниката и организацията на работата, които после се опитва да приложи във фабриката си. Именно в резултат на тези „докосвания до Европа“ се ражда и уникалният за България фабричен комплекс на хаджи Беров. Там са включени, освен производствените помещения, още и жилища за работниците - отделни за семейните, момите и ергените. Преследвайки чисто прагматичната цел да задържи работниците в предприятието си - тъй като е отдалечено на 2,5-3 км от най-близките населени места - хаджи Беров създава множество развлечения за наемниците си, сред които салон за вечеринки, седенки и театрални представления, парк с животни, овощна градина. Отново за работниците и техните деца собственикът урежда училище със специално наети професионални учители. В непосредствена близост е домът и на самия собственик. Така се създава чувство за общност и споделяне на ежедневието между собственик и работници, още повече, че самият хаджи Беров не се свени да взема участие дори в най-тежките и трудоемки работи, извършвани във фабриката. В същото време, обаче, това дава възможност и за по-строг надзор над работниците.

За гостите на своята фабрика предприемчивият габровец построява отделна къща със собствено парно отопление и течаща вода. Там обикновено отседат бизнес-партньорите на х. Беров, но се случва къщата да даде подслон и на по-високопоставени гости, като Фердинанд I например, който прекарва тук първата си нощ като цар на българите след обявяването на независимостта.

С всички тези новости фабриката на Ив. х. Беров прави силно впечатление на съвременниците, а една аналогия с дейността на английския фабрикант и социален експериментатор от първата половина на XIX век Робърт Оуен не е лишена от основания.

Но обзорът на промишления комплекс на този предприемчив габровец не би бил пълен, ако не споменем за още едно негово индустриално начинание увенчало се с успех - построяването на първата в България ВЕЦ за производствени нужди. Още от 1892 г. той се

запалва по идеята да построи електрическа централа, с добивания ток от която да задвижва машините във фабриката си. Тази идея след много перипетии, недоверие и дори подигравки от страна на скептиците е реализирана едва през 1906 г., когато Иван хаджи Беров пуска в действие своята електрическа централа. Зданието е построено в местността „Устието“ на 2 км северно от фабриката в землището на село Джумврий, по течението на река Янтра. Стойността на инвестицията е 300 000 зл. лв. Инсталирани са две хоризонтални водни турбини, система „Брауншвайг“, с два генератора за променлив ток. Общата мощност на централата е 189 [^], което напълно задоволява нуждите на фабриката. Този пример на Ив. х. Беров, както и примера на Ив. К. Калпазанов в началото на 80-те години на XIX век, скоро е последван от няколко габровци и в навечерието на войните в Габрово има вече три електроцентрали - ВЕЦ на Ив. х. Беров и на Христо Лулев (1912) и ТЕЦ на АД „Иван К. Калпазанов“. Така в навечерието на войните Ив. х. Беров е собственик на една от най-модерно оборудваните фабрики в Царството, като освен това е производител на брашна и пионер в областта електропроизводството. Оформилят се индустриален комплекс си остава уникален за

България и след войните, а създателят му си спечелва прозвището „българския японец“.

Освен тези крупни предприятия в Габрово в началото на XX век се появяват и няколко не толкова мащабни, но не по-малко жизнени и конкурентноспособни фабрики. Бившият съдружник на Ив. х. Беров, Андрея Момерин, заедно с тютюнопроизводителя Димитър Бакалов и други габровски предприемачи като Пенчо Семов и Панайот С. Славчев, през 1904 г. основават Акционерно Дружество фабрика „Надежда“. Предприятието започва да работи през 1905 г. Оборудвано е с английски машини за производство на камгарна прежда и тъкачни станове, изработващи предимно фини платове от вносни материали.

Още през 1901 г. бившите съдружници на Ив. К. Калпазанов братя Конкилеви, Ганчо Якимов и Дончо Попа основават дружество наречено „Троица“. Целта на дружеството е създаване на вълнено- текстилно предприятие, което обаче става реалност едва през 1908-1909 г. Въпреки това, за кратко време фабриката успява да се наложи като сериозен производител. Машините са доставени почти изцяло от Германия. Към 1911 г. основният капитал на дружеството възлиза на 204 000 зл. лв. разделени в 204 акции. От 1912 г. фабриката сключва договор за доставка на електрическа енергия с новопостроената ВЕЦ на Христо Лулев. На практика тази фабрика се контролира от двата близки рода - Конкилеви и Екимови.

През 1901 г. в града се създава и единствената до войните ленено-конопена фабрика, собственост на поредния предприемчив габровец Георги Т. Рашеев. Предприятието е създадено по предложение на Военното министерство, което иска да създаде фабрика за задоволяване нуждите на армията от лени и конопени платове. Рашеев се съгласява, но така и не се стига до контракт с министерството, който би осигурил финансовата стабилност на новата фабрика. Това се отразява върху развитието на предприятието през следващите няколко години и върху здравето на нейния собственик, който се разболява сериозно към края на 1905 г. Все пак фабриката работи още от 1901 г., когато е построена сграда в махалата (днес вече квартал на Габрово) Дядо Дянко. Финансовото състояние на предприятието се подобрява след 1908 г., когато за управител на фабриката е назначен споменатият вече на няколко пъти Васил Карагъзов. В управлението се завръща и оздравелият Г. Т. Рашеев. Подновени са и доставките за армията. В резултат през 1911-12 г. фабриката достига производство от 1 500 000 м. плат, докато в началото се произвеждат само около 40 000 м. годишно. Така фабриката се утвърждава като единствен значим

производител на ленено-конопени изделия в България.

Освен като водещ текстилен център, в началото на XX век Габрово се оформя и като един от двата (заедно със София) значими центрове на кожарската индустрия. Опитите да се механизира производството на кожи датират от преди Освобождението, но истински кожарски фабрики се създават едва след 1878 г. Най-значимото предприятие в този бранш от новосъздаващата се българска индустрията в Габрово е създадената през 1893 г. фабрика на братя Христо, Тотю и Йонко Калпазанови. Юридически собственик е събирателно дружество „Братя Иван Калпазанови“. Сградата на фабриката се намирала в района около на днешния Дом на хумора и сатирата в града. Водещата фигура в развитието на предприятието е най-малкият брат Йонко, учил кожарство в Чехия и Франция. Самата фабрика започва да произвежда през 1894 г. Част от машините са доставени от Австро-Унгария, но повечето от така важните за кожарството барабани за пране и дъбене са изработени в Габрово. Машинното произведение на кожи първоначално не се приемат добре, но скоро се налагат на пазара с по-доброто си качество. През 1907 г. фабриката закупува френски патент за изработване на кожа „бокс“, продължава да инвестира в нови технологии и запазва водещата си позиция до войните.

Друго предприятие, на което трябва да се обърне внимание, е машинната железолейрна, собственост на Иван Недков. Нейният основател получава образование в техническото училище в Русе и след кратък престой във фабриката на Ив. К. Калпазанов заминава на специализация в Германия. Основава своя фабрика през 1906 г., след завръщането си в България. Сградата ѝ се намирала в границите на днешния квартал Радичевец. Създаването на подобна фабрика е особено необходимо за собствениците на по-старите и утвърдени вече вълнено-текстилни и кожарски фабрики и работилници поради трудностите при поправка на машините и доставките на резервни части. Именно тази ниша запълва предприятието на Иван Недков.

Съществуващите фабрики не закъсняват да се възползват от услугите на Недков и със своите леярско, ковашко, шлосерско, стругарско и пресово отделения предприятието му се превръща към края към 1912 г. в основен доставчик на оборудване най-вече на габровските кожарски фабрики и работилници.

Естествено в един толкова кратък текст не могат да бъдат представени всички габровски промишлени предприятия, създадени и съществували в периода 1878-1912 г., все пак става въпрос за общо 80 фабрики в навечерието на войните. Това превръща Габрово, с неговите малко над 8 300 жители през 1910 г., в най-индустриализирания град в България.

Габрово и през 21 век е съхранил индустриалния си облик. Традиционно развитите подотрасли на промишлеността - машиностроенето, инструменталната екипировка, мехатроника, електроника, производство на изделия от пластмаси, текстил и трикотаж, обувното производство, козметика и др., заемат значителен дял.

Производството на изделия от пластмаси

В Габрово се намира най-големият завод на Балканския полуостров за производство на пластмасови изделия „Капитан дядо Никола“ АД – Габрово, закупен от турски инвеститор – фирма „Акмая“. В завода се произвеждат водопроводни тръби и фитинги, изделия за бита, опаковки за еднократна употреба. Наред с него по статистически данни, преработката на

пластмаси и производството на каучукови изделия е основна дейност на още 60 фирми в общината. Важно място в бранша заемат фирмите „Пластформ“ ООД и „Терахим-97“ ООД (преформи и бутилки за минерални води, газирани напитки, опаковки за фармацевтиката и козметиката), „Сарже“ ООД и „Еко проект“ ООД (водопроводни тръби и части), „Алфрида Пеев“ ООД (опаковки за козметиката и медицината), „Колтек“ ООД (пластмасови дискове за шлайфмашини) и др.

Кожарската и обувната промишленост

По-важни фирми в този сектор са: „Рекорд“ АД, „Техномат-Меркурий“ ООД, „Меркурий“ АД, „Фулмакс 21“ АД, „Шпиц“ ООД, ЕТ „Принц – 91 - Сергей Гилин“, ЕТ „Реал – Розалина Николова“ и др.

След Освобождението на България през 1878 г. в община Трявна започва индустриално производство на вълнен текстил, като първата фабрика е открита още през 1883 г. До първата половина на XX век се създават редица промишлени предприятия, в които основните производства са свързани с обработка на дървен материал, мебелно производство, текстил, преработка на плодове, метални изделия, производство на електроенергия. През втората половина на XX век настъпва значително развитие по обем и качество на промишлените мощности в областта на машиностроенето, текстилната и трикотажна промишленост, производството на топлоенергия, мебелно производство и дървообработване.

Дърводобив и дървообработване

От прегледаните исторически източници може да се каже, че дърводобивът и дървообработването са едни от най-характерните дейности развивани в района от древността до днес. На територията на парка няма фирми, които да извършват дървообработваща дейност. За производствения процес на фирмите, разположени в близост до границите на Парка, може да се каже, че като цяло не влиза в противоречие с целите, свързани с опазване на биоразнообразието, а така също и с туристическите дейности развивани от ПП „Българка“. Фирмата, която добива и е с производствена база за преработка на дървен материал за мебелната и строителна промишленост в най-голяма близост до територията на Парка е ЕТ „Стоян Делийски“. Складовата база на фирмата е разположена в гр. Плачковци и предлага производство на греди, бичени дъски и детайли, мебели и дограма.

Развитието на туристическите услуги в община Трявна започва в началото на 20-те години в гр. Трявна и гр. Плачковци. Понастоящем в общината има изградени почивни бази с над 1250 легла. За развитието на туризма като отрасъл на икономиката на общината допринася наличието на благоприятен умереноконтинентален климат с прохладно лято и лека зима.

Град Плачковци е вторият значим град в община Трявна като регулационните му граници тангират с ПП „Българка“, а голяма част от землището попада в чертите на Парка. Плачковци дължи развитието си на черните каменни въглища, които лесно се коксуют и са единствени в страната. Въглищата привличат вниманието на много чужденци още в средата на миналия век. В района са построени няколко мини в годините от 1860 до 1936 г. и коксови пещи в Плачковци. След закриването на тези пещи през 1965 г. започва сеенето

на базалт. Така е открито единственото на Балканския полуостров предприятие за лети базалтови изделия.

За извозването на каменните въглища през 1901 г. е построена теснолинейка от м. Гръбчево до района на гр. Трявна. Именно тази теснолинейка е използвал народният поет Иван Вазов през 1921 г. при гостуването си на минния инженер - Буров.

Разкриването на мините и развитието на дърводобива налага прокарването на Ж.П. линия, което става през 1910 г.

В територията на ПП „Българка“ от община Мъглиж попада малка част от землището на с. Селце. За тази територия единствените констатирани промишлени дейности са дърводобив. На територията на общината в границите на ПП „Българка“ се намират и бившите рудници "Росна китка" и "Извора". Днес тези рудници не функционират.

Развиваният в миналото рудодобив и по-специално добив на каменни въглища на територията към момента е преустановен, четирите мини в района не функционират, а имуществото им е в упадък.

Мина „Лев“ (в района на гара Кръстец)

Мината е нефункционираща. Минният комплекс се състои от административни, обслужващи, битови и жилищни сгради, различни площадки за товаро-разтоварни дейности и теснолинейна линия, която отвежда въглищата до товарна рампа. Входа на мината няма отредена специализирана територия.

Мина „Лев“ се намира южно от гара Кръстец. До нея се достига по стар асфалтиран път. На входа на територията на минния комплекс е поставен забранителен знак за преминаване през територията на мината, но точно по този път преминава трасето на маршрути ЕЗ (Ком-Емине) и К11 (гр.Мъглиж - гара Кръстец). Пътят минава край бившата товарна рампа, свързваща мината с ЖП линията. Рампата и съпътстващите я съоръжения са полуразрушени. Съществува голяма опасност от падане на тухли метални и дървени части от нея. Тъй като досегашното разграбване не е осуетено по никакъв начин (било със забранителни знаци или със заграждане на съоръжението) и разрушението е отдолу нагоре, опасността от срутване на части от рампата е голяма.

Мина „Лев“ – общо състояние

Продължавайки към входа на минния комплекс, северно и южно от пътя остават прилежащите към мината жилищни и битови сгради. Жилищните сгради са сравнително запазени, без видими разрушения.

Мина „Лев“ – жилищни сгради

Част от административните сгради са разрушени частично, други изцяло. Останали са две неразрушени. Около сградите са разхвърляни тухли, стъкла, дървета. Част от тях са обрасли с храсти и треви.

Мина „Лев“ – административни и обслужващи сгради

В края на комплекса, в непосредствена близост до гората, се намира входът на мината. Той е затворен (донякъде обезопасен). Самата мина е наводнена като водата се отвежда навън от тръба от входа. Водата изтича свободно в канавка, над която е минавала теснолинейна линия, отвеждаща вагоните с изкопаните материали извън мината. Самата линия е разрушена.

Мина „Лев” –вход

През минния комплекс преминават два туристически маршрута. Единият е международният маршрут **Е3 (червен)**, а другият туристически маршрут гр. Мъглиж - гара Кръстец - **K11** (съгласно обозначението му на туристическата картата на ПП „Българка”).

Мина „Лев” – туристически маршрути

За туристите движещи се по тези маршрути няма реална опасност от нараняване, ако преминават внимателно и следват точно маркировките.

Табаните на Мина "Лев" се намират северно от самата мина като за тях има информация, за

рекултивация.

Мина „Извора“

Минен комплекс „Извора“ (сега на територията на дивечовъден участък "Българка") се намира в близост до бившата х. „Извора“, в непосредствена близост до Природна забележителност „Естествено тисово находище“. Нито една част от минния комплекс не функционира.

Единият вход (условно вход 1) на мината се намира на около 1 км преди х. „Извора“, по пътя от Туристическа база „Дюлята“ за ловно стопанство Българка. Входът е в непосредствена близост до пътя на 1-2 м в скалите отстрани. Той е открит наводнен и от него свободно изтича вода. Не са налице обезопасителни съоръжения, както няма и съобщителни и забраняващи информационни табели и знаци.

Мина „Извора“ – вход 1

Другият вход (условно вход 2) се намира на 1100 м по пътя за х. „Извора, на около 200 м. преди обозначителните табели за ловно стопанство „Българка“ и на около 30-35 м. в склона встрани от пътя. Входът на минната галерия не е пряко видим от мястото на преминаване както на туристи, така и на автомобили. Също както другия вход и този не е обозначен с информационни табели и не е обезопасен с решетки .

Мина „Извора“ – вход 2

Мина „Извора“ – бариера към ловно стопанство

Съоръженията към мината са изоставени без поддръжка. Бившите експлоатационни и производствени съоръжения се намират на територията на дивечовъден участък "Българка" (Стопанисван от "Колев 2005" ЕООД) - на около 300 - 400 м след забранителната табела на дивечовъдния участък. На входа на дивечовъдния участък е сложена бариера, през която не може да се премине с автомобил.

Табаните на мина "Извора" са частично естествено възстановени (рекултивирани).

Мина „Извора“ - рекултивация

При съоръженията на мината отново няма забранителни табели, както и не е заграден теренът, където са разположени бившите инженерни сгради.

Мина „Извора” – помощни съоръжения

В непосредствена близост до съоръженията минават туристически маршрут „Българка” и туристически маршрут гр. Мъглиж - гара Кръстец (К11), а за да се стигне до горната открита част на рудника се преминава през природна забележителност „Естествено тисово находище”.

Мина „Извора” – природна забележителност „Естествено тисово находище”

Мина „Росна китка” и Мина „Калпазан”

Мина "Калпазан" се намира в местността "Давдова ливада", на границата на общините Габрово и Трявна под връх Бедек. Източно от кв. Ябълка, гр. Габрово на север от Защитена местност "Мъхченица - Йововци". Мината е разработена от родоначалника на текстилната индустрия в Габрово Иван Колчев Калпазанов през 1896 г. (информация от "Алманах на Габровските

Индустриалци 1882-1947"). Добиваните от нея въглища са използвани за гориво за новата фабрика за производство на гайтани и платове на Калпазанов. Мината днес не функционира.

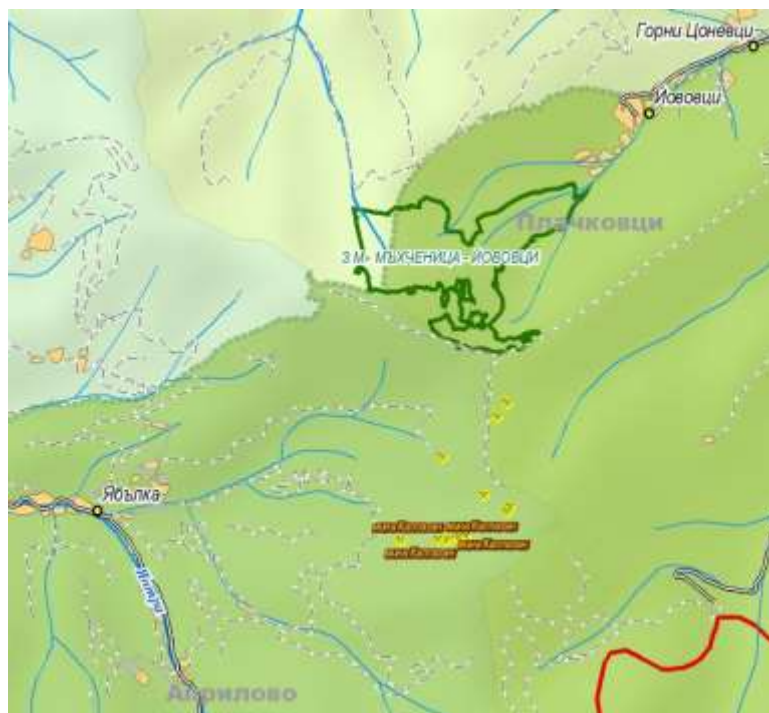

Схема: Извадка от карта на производствените обекти - местоположение на мина Калпазан

Мина „Росна китка“ се намира на територията на община Мъглиж в землището на с. Селце, на територията на дивечовъден участък „Българка“.

Схема: Извадка от карта на производствените обекти - местоположение на рудник "Извора"

Най-значителният промишлен комплекс попадащ изцяло в територията на ПП "Българка" е на ЕКСПАЛ АД (бивш МАКСАМ-АД) - специализиран в производство и утилизация на боеприпаси, намиращ се в с.Чарково, община Габрово. Комплексът е с ясно обособени, материализирани и обезопасени граници. Достъпът до района е ограничен за външни лица. Производствената дейност е свързана с шум и вибрации при утилизация на боеприпаси.

„Експал България“ АД - демилитаризация на боеприпаси и производство на експлозиви

На територията на ПП "Българка" попадат 5 защитени местности:

ЗАЩИТЕНА МЕСТНОСТ	площ (ха)
З.М. МЪХЧЕНИЦА - ЙОВОВЦИ	59,96
З.М. СОКОЛСКИ МАНАСТИР	82,08
З.М. СТОЛИЩА	1,67
З.М. СТУДЕН КЛАДЕНЕЦ	71,24
З.М. ТИСОВО НАХОДИЩЕ	14,06

„Тисово находище“

Тис

ЗМ

ПЗ "Голямия бук"

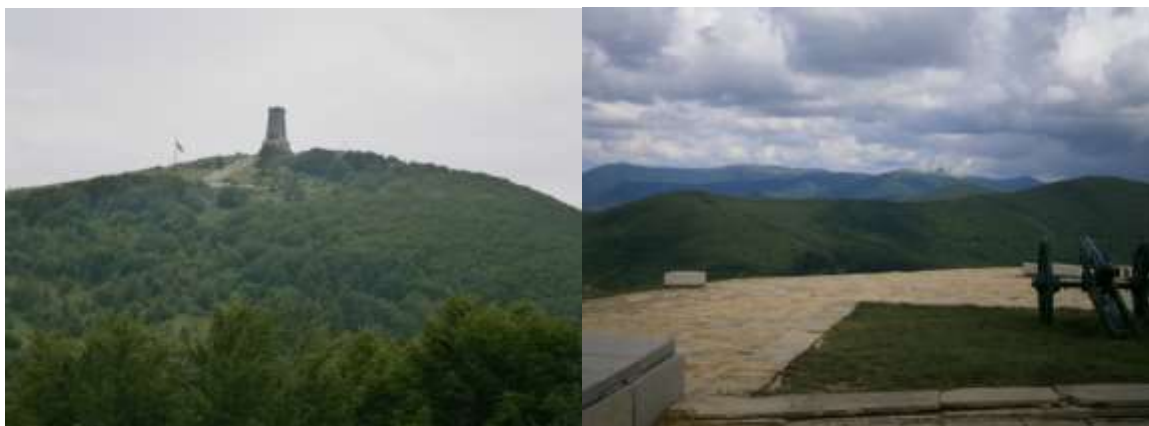
Следните природни забележителности се намират в Парка:

ПРИРОДНА ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТ	площ (ха)
П.З. ВИКАНАТА СКАЛА	0,49
П.З. ВИКАНАТА СКАЛА- буфер	4,69
П.З. СКАЛЕН ВЕНЕЦ-М.МЪХНАТИТЕ СКАЛИ	7,42
П.З. СКАЛЕН ВЕНЕЦ-М.МЪХНАТИТЕ СКАЛИ - буфер	150,01

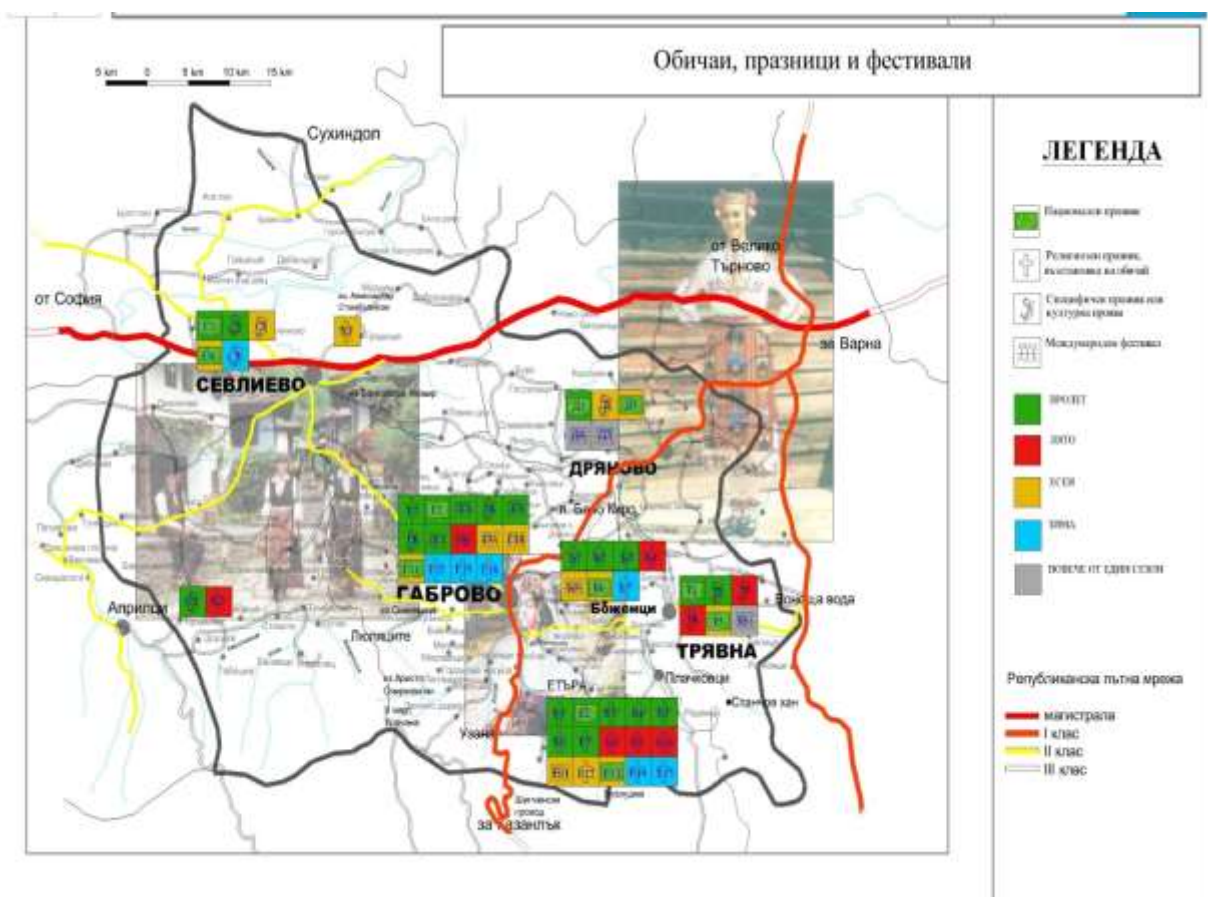
Територията на ПП "Българка" е с богато културно-историческо наследство. Съществуват данни, че територията е била обитавана от дълбока древност. В пещерата "Килиите" (с.Станчев хан) – паметник на античността, са намерени парчета от глинени съдове с шнурова украса от времето на траките.

Територията се пресича от много пътни артерии използвани от древността и свързващи Нове (Свищов) на река Дунав с Августа Траяна (Стара Загора) и Филипополис (Пловдив): Шипченски проход, Верейският друм, Малий друм, Крънски, Енински, Тревненски и Яйканлийски проходи, Иванкова пътека и др. При Верейския друм в подножието на връх Мъхченица през 1190 г. българските войски, предвождани от Иван Асен I разбиват отстъпващите византийци начело с император Исак II Ангел. Тази битка утвърждава Второто Българско царство.

Територията на парка е свързана и с драматични събития по време на Руско – Турската война (1877-1878) - Шипченската епопея и зимното преминаване на Балкана от руските войни и българските опълченци.

Още от създаването си град Габрово е средище на българските занаяти. Тяхната демонстрация (в автентичен вид) и в момента може да се наблюдава в Етнографския музей на открито "Етъра". Там се отбелязват и всички важни празници от църковно-народния календар. Пресъздаването на обичаите, с техните обреди и символики, е съпроводено и с богата фолклорна програма.

ЕМО "Етѐра" - Димитър Стоев, стуг на вода

ЕМО "Етѐра" - Милка Кръстева, стан за козяк

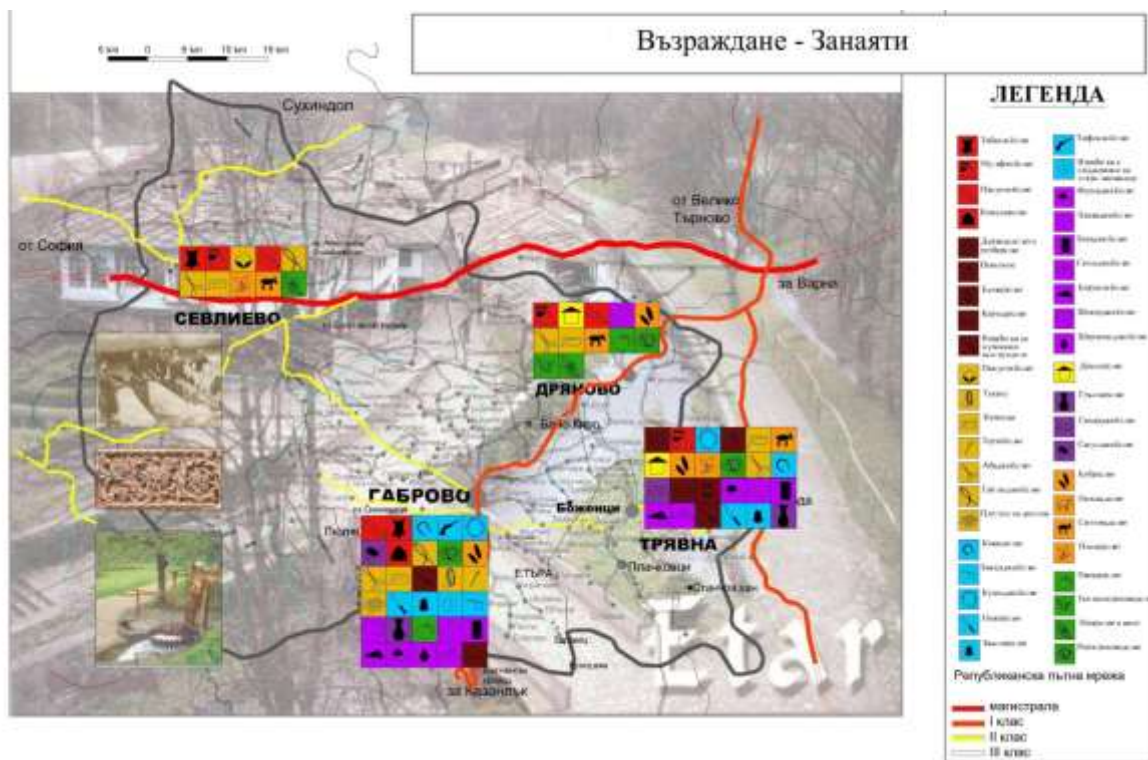
ЕМО "Етѐра" - Христо Пенчев, плетене на гайтани

Соколският манастир е разположен в едно от най-красивите кътчета на Парка. В параклиса са запазени икони рисувани от Захари Зограф. В двора на манастира се намира красива чешма, дело на Колю Фичето.

Соколски манастир

Живописните природни картини, възможностите за търговия и умерения климат са оформили характерните черти на хората, населявали и населяващи тази част на планината. Усетът към красотата и прецизността са в основата на възникналите народни местни занаяти: самобитно строителство, резбарство, зографство, кожухарство, ножарство, мутафчийство, гайтанжийство и др.

Тези занаяти чрез многовековната традиция са се усъвършенствали до такава степен, че са се превърнали в изкуство. Старите къщи в Тревненско и Габровско са шедеври на Възрожденската архитектура. Далеч извън пределите на региона са известни достиженията на Тревненската художествена школа, Габровското ножарство и др. Показателен е и факта, че в двата града Габрово и Трявна са открити първите светски

класни училища в България – Априловската гимназия и Славейковото школо.

Развитие и съхранение на занаятите и обичаите и богатото историческо наследство са добрите предпоставки за развитие на различни видове туризъм. Изходни пунктове към планината са градовете Трявна, Плачковци и Габрово. С автомобилен и автобусен транспорт може да се стигне до множество пунктове – начална точка на туристически, вело и еко маршрути. От Южна България парковата територия също е достъпна от Казанлък, Мъглиж и с. Шипка. През Парка преминава и жп линия (тук е и най-високопланинската стандартна жп гара в България – Кръстец). От жп спирките тръгват и множество туристически маршрути и екопътеки.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Територията на ПП "Българка", Шипченската и Тревненската планини са свързани със следните исторически събития:

- ✓ Първи италиански легион и Шипченския проход -Дискудуратера и Пизос 1-2 век;
- ✓ Великото преселение на народите и крепостта „Градище“ 4 - 6 век;
- ✓ Проходите и пътя на славянските и български племена 6 - 7 век;
- ✓ Походите на цар Симеон 924 и 926г. срещу сърби и хървати;
- ✓ Походът на киевския княз Светослав 969г.;
- ✓ Пътят на въстаниците Асен и Петър 1185г.;
- ✓ Похода на Асен Първи и куманите 1196г.;
- ✓ Походите на Калоян 1201г., 1206г. към Византия;
- ✓ Походите на Иван Асен II 1228г.;
- ✓ Походите на Михаил Асен втори 1324г.;
- ✓ Първото търновско въстание 1597-98г.;
- ✓ Битката на габровските дервентджии с охраната на Евлия Челеби 1662г.;
- ✓ Победите на съединената съпротива на тревненци и габровци, предвождани от Стоян Бюлюкбашия срещу кърджалийските набези 1786-1798;
- ✓ Съпротивата на габровските дервентджии срещу войските на капудан Хюсеин паша

1798г.;

- ✓ Пътят на българския княз след Съединението на 9.09.1885 г.

Малко знаем за всичките случили се събития на територията на Парка, но ето какво се разказва за *битката на Асеновци с византийския император Исак II Ангел*:

През 1189 г. предвождани от Фридрих I Барбароса германски рицари повеждат Третия кръстоносен поход. Асен и Петър решават, че немският крал може да узакони статута на България. Поради тази причина те на два пъти предлагат военна помощ срещу Византия (въпреки че през 1188 г. в Нюрнберг е подписан договор, уреждащ преминаването на кръстоносците през Византия; отношенията между двете страни били силно изострени), в замяна на което Фридрих Барбароса трябвало да положи на главата на Петър IV короната на „гръцките императори“. Монархът отказал, а конфликтът с Византия бил уреден по мирен път.

През 1190 г. Исак II Ангел решава да заличи отново България от картата и предприема мащабен поход. Преминава през Стара планина и се насочва към Търново. Двамата братя осъзнават, че не могат да се противопоставят на ромеите и напускат града. Те отиват при куманите за помощ. Освен това изпращат в лагера на византийците лъже-дезертьор, който казва, че към града пристигат множество кумански отряди. Тъй като не искал да се сражава с тях близо до Търново, императорът решава да се оттегли в Тракия.

Много видни историци като съпоставят множество факти, твърдят че крепостта Стринава, в която Асен е бил обсаден от Исак II Ангел, не е Търново, а друга някоя, която е била някъде по височините над Дряновския манастир. Тази крепост е била на прочутия тогава **Верейски път**, който е свързвал Никополис на Росица с Крън и Верея — сегашна Стара Загора. Верейският път според тях е минавал край Бузлуджа, край върха Бедек, и по слабия наклон на планината е достигал до Никополис. По него е минал и заточеният патриарх Евтимий и раздялата му с търновските първенци и боляри е станала на местността „Катуните“ над село Енина. Сегашният Шипчански проход тогава не съществувал.

Докато армията на Исак II Ангел преминава през Тревненския проход, попада в устроена от българите засада и бива разгромена. През 1190 г. след битката в Тревненския проход Петър предава реалната власт на брат си, като запазва титлата си, но се оттегля в Преслав.

Битката била невероятна катастрофа за византийците. Българската войска пленила императорското съкровище, включително и златния шлем на византийските императори.

Големият Друм (Габрово – Хаджи Цонев мост – Радецки – Червения завой – Бивака – Узун укуш – връх Шипка – град Шипка)

Големият друм започвал от някогашния римски град Нове (близо до Свищов), преминавал покрай с. Гостилица (Търновско) и оттам през Габрово и Шипченския проход към Августа Траяна (Стара Загора), Адрианопол (Одрин) и столицата на Източната Римска империя –

Константинопол), Малкия друм (Малкият друм също започвал от Нове, след което преминавал през селата Овча могила и Бутово, гр. Павликени, селата Добромирка и Кози рог, габровския квартал „Падалото“ и в самото Габрово и се сливал с Големия друм.), Верейския път (пътят свързващ Северна и Южна България), пътят през Тревненския проход.

Първите доказателства за неговото съществуване фигурират от II в. пр. н. е. с предположението на Александър Македонски за преминаване в Долна Мизия при завладяването на тракийските племена. По-достоверна е информацията за използването на прохода от готския вожд Книва през 242 г. До 1934 г. се използва като един от най-важните вътрешно провинциални пътища, свързващ два големи римски търговски центъра от Север – Дискодурадера(в близост до днешна Гостилица) и от Юг – Пизос(в близост до Стара Загора).

Пътешествениците от 16-19 век го описват, като най-краткия и нисък път за преминаване на Централна Стара планина - Паневропейски път. Основното строителство на пътя е през 1832г. и 1846г. Частта от пътя, която се включва в Парка е от квартал Радецки(Червен бряг) чешмата на трудовата повинност. Пътят започва стръмно на изток, после се влива в път използван от горското стопанство, където има частично запазена каменна настилка. Този участък е част от *offroad* трасе.

След местността Бивака трасето се откроява ясно, а след Узун укуш е запазена настилка, направена за тържествата от 1977 г.

Узун Укуш е местност, която се намира на 8 км. югозападно от Етъра. Това е един от най-стръмните участъци от стария път от Габрово за Шипка. Буквално преведено от турски означава „Дълга стръмнина“. В тази местност се намират т. нар. „Маркови прегради“ или „Преградите“. Те представляват изкуствена преградна стена към Шипченския проход като се предполага, че са от ранното или късното Средновековие.

Пътят е изключително важна комуникационна артерия за развитието на Габрово и околните селища. Той е използван от местното население от XV век. Включен е в европейските карти от XVIII век. През вековете пътят е бил обект на особен интерес, поради стратегическото му значение. По него са били разположени 4 стражници, където са дежурили габровските дервентджии, а след 1834 г. редовни турски войници. В руска карта от 1879 г. са маркирани 3 турски поста (беклемета, стражници), които съвпадат с Червен бряг (Радецки), пътят на горското стопанство, Бивака и стария хотел. По време на руско-турската война 1877-78 по трасето над Бивака са били разположени руски части - Иркутската дивизия, където има и паметник. Използван е като туристически маршрут масово до 80-те години на 20 век, а в момента от габровските туристи. Около него има 3 чешми и знаци за преминаването на българското опълчение.

Големият Друм

Малкият Друм

По поречието на р. Сивек е минавал „Малкият друм“, който е отклонение от „Големия друм“ — сегашният „Шипченски проход“. „Малкият друм“ вървял от Габрово, през с. Бичкия (днес квартал на Габрово), с. Етър, с. Чарково, с. Потока, с. Езерото, местностите „Брусове“, „Хумата“, „Ниския предел“ и с. Шипка (сега гр. Шипка). Този път е бил използван още през римско време и особено през турското робство. Легендите разказват, че тук е минавала част от хазната събирана от северна България. Хайдутите нападали керваните и прибирали парите. Старите хора разказваха, че на „Купите“, група скали на югозапад от „Полените“ или т.н. „Могила“, са били заровени 12 катъра със злато.

Малкият Друм

Шипченският проход (Марков кория – Малуша – Шадраваните – Марков стол – Узана)

Първите документални сведения за използването на Шипченския проход датират едва от 1673 г. През тази година, на 4 ноември австрийският император резидент - Йохан Кристов фон Киндсперг, с керван от 12 коли и един файтон на път от Одрин, през Стара Загора и Казанлък за гр. Яш в Молдова, прави опит да премине Балкана през Шипченския проход. Пътят е бил в такова окаяно състояние, че всички коли се изпочупили и свитата му била принудена да претовари багажа на коне, за да могат да минат през прохода. Австрийският резидент останал в Габрово и на 5 ноември същата година той отбелязва в дневника си :

„ Този ден използвахме за поправка на всички коли и за наново натоварване на всички вещи, които бяха разтоварени пред планината и бяха докарани на товарни коне дотук. Така, че бяхме заставени да направим престой.“

За да бъдат толкова много коли повредени говори достатъчно красноречиво за състоянието на пътя през прохода. На практика по това време пътят е представлявал по скоро една по-широка пътека, по която са се движили предимно коне, мулета и катъри.

Тъй като пътят не се поддържал редовно, пороите бързо го заличили. Това станало повод по заповед на Сеид Мехмед Али през 1844 г. да се намерят хора, които да ръководят укрепителните работи. Заплащането е било такова, каквото ръководителят е поискал. За надзирател на работещите в Балкана е бил избран габровеца Теофил Хаджи Георгиев, който за 3 месеца работа е поискал 600 гроша заплата, която за времето си е била една доста голяма сума. Този факт показва колко голямо значение са отдавали турците на Шипченския проход.

През 1855 г. султан Абдул Меджид трябвало да направи нов път, от който също в резултат на немарливо поддържане останало само трасето.

Трасето на пътя през Балкана започвало от Габрово, през с. Червен бряг (дн. кв. Радецки), за в. Св. Никола. Френският финансов инспектор Емен Кейе в книгата си „В България и

Румелия" издадена през 1885 г. пише:

„...ние напускаме Янтра, за да следваме течението на Кочерица (Паничарка)...Долината се раздвоява при хана на Гирци: надясно един път води до селата Стомунец и Зелено дърво, вляво започва изкачването, което достига прохода Шипка....След двучасово изкачване виждаме първия руски паметник, чийто надписи са нечетливи".

Преминаване през прохода. Гравюра от W. Floyd, 1840 г

С назначаването на Митхад паша за валия на Дунавския вилает през 1864 г. той започва мащабно строителство. В своето строителство Митхад паша използва като специалисти емигранти - инженери и техници.

Проходът Шипка след Освобождението гледан от мястото, където днес е пътят отиващ за Паметника на свободата. Вижда се стария път идващ от Габрово и истинският връх Шипка, (малко над пътя)

Химитлийската пътека (Габрово – Хаджи Цонев мост – Стомонеци – Зелено дърво – летовище Тота Венкова – Узана – Ясеново)

Шипченска планина е най-късият и най-тесният, сравнително нисък дял на Средна Стара планина. Западната граница е очертана по долината на р. Лешница, преваля на Ясенския (Химитлийски) проход, (м. Новия Крачан). Източната граница е по долината на Енинска река, притока и река Камещица и безименната седловина на билото западно от вр. Атово падало.

Траките прокарали тук първите пътища през планината, подобрени по-късно от римляните. През Втората българска държава тези пътища играели първостепенна роля. Те свързвали крепостите по билото и по подножието на Балкана. По планинските ридове и до днес са запазени руините на крепостите Маркови Прегради, Калаянка, Царска Могила, Преградата.

Два са важните проходи през Габровския балкан. Най- западния проход на Габровския балкан е Химитлийският или още Ясенски проход. Ако на юг прохода започва от с. Ясеново, Казанлъшко, то на север той излиза в м. Узана. Така се нарича най-голямата билна поляна на Стара планина. Простира се на височина от около 1230 до около 1350 м. н. в. Най-високата ѝ точка е връх Марков стол, който се намира в източната част - 1352 м. н. в. От всички страни поляната е обградена с гори - предимно широколистни.

Химитлийски (Ясенски) проход над с. Ясеново. Приблизително така е изглеждал и Шипченския проход в началото на XIX век

На юг от нея започва рекичката Узун дере, която се влива в река Лешница и оттам в Тунджа. Името на местността идва от турската дума „узун“, която означава „дълъг“. Първоначално поляната е наричана Узун - поляна, тоест Дългата поляна, което постепенно се е трансформирало в Узана. А българското име на местността, което не е толкова известно, е Вътро поле или Вътрополска поляна. Местността Узана се намира в подножието на връх Исполин известен като Куруджа.

Със своите 1524 м той е първенецът на Шипченска Стара планина и най-високият връх от Узана на изток. Не се намира на самото било, а малко на юг. Зад него са още няколко малки връхчета - Бакаджика, Тузлата (1420 м) и Чифут (1442 м). От тях склоновете шеметно се спускат към Казанлъшкото поле и оформят тесни клисури, обрасли с гори.

Западно от поляната се намират два други заоблени и обрасли с гори върха - Черната могила и Черни връх. Те са високи между 1350 и 1400 м.

Узана - Химитлийската пътека

От с. Химитли (сега Ясеново) охранявано от две укрепления пътниците се насочвали към вр. Черни връх към билото на Стара планина. Били са необходими само 2,5 часа за да са се изкачат на Ветро поле (м.Узана), където обикновено са бивакували и от там са тръгвали в няколко направления:

За м. Осеникова поляна - м. Люляците, а от там за с. Купен, с. Стоките, Севлиево. От м. Люляците се е тръгвало и в посока с. Трънито, с. Гачевци, Габрово;

За с. Топлеш, с. Моровеци, с. Мечковица, с. Гачевци, Габрово;

За с. Топлеш, с. Недевци, Габрово;

За с. Зелено дърво, с. Стоманеци, Габрово.

Сведения за живота в тази територия има в народната песен за хайдутин, който е лекуван в роднинско семейство в с.Зелено дърво и е предаден от чичо си за убийство на баш кехая. Божието наказание унищожава стоката на чичо му - 10 бюлюка овце пасящи на Узана.

Зелено дърво, Баевци и околни местности са свързани с Шипченската епопея и особено с участието на българското опълчение. В спомените на руски военни за престоя им се прави описание на живота в Зелено дърво и неговите жители.

В Зелено дърво се е провела битка с черкези, които са нападнали почиващите опълченци. В селото има къща, където е живал опълченеца Стоян Иванов Халачев.

Къщата на опълченеца Стоян Иванов Халачев

Границата между Княжество България и Източна Румелия и българските митници

Съгласно протокола от Берлинския конгрес от 1879 г., за определяне границите на Княжество България и Източна Румелия граничната линия по онази част от Стара планина, която е в парк „Българка“ минава по бърдото на Коджа Балкан (превода от френски 1879 г, а по-късните варианти вододела).

В историята на българските митници такива има в Габрово и Трявна. Габровската е била в сградата, където днес е сграда на Хесапчиеви на Шиваров мост, тренировъчното игрище на стадион Христо Ботев срещу бившето кино „Буря“, а в Трявна в западния край на стария град. За митнически пунктове се споменават първото беклеме до Радецки, с. Джуровци (дн. Престой). Има данни за разрушена мемориална плоча на поляната в м. „Бузлуджа“. Митнически пунктове е имало на седловината между върховете Св. Никола и Шипка, Червен бряг и Джуровци, а митници в Габрово и Трявна. Те действали в периода 1880 -1885 г.

Кърджалийските размирици

Тези събития обхващат периода на кърджалийските размирици 1796-1810 г. и са предизвикани от неуспешните войни на Турция срещу Русия. По това време официалната власт не могла да се справи с местните управители във Видин, Силистра и други места в Османската империя, които се обявили за самостоятелни владетели, със своя данъчна политика и права за местното население. Най-значимият от тях е Осман Пазвантоглу от Видин, който намалява данъците, закриля населението и толерира религиозната търпимост. В отговор на този процес султанското правителство обявява *нифрам* – задължение на верните чиновници да въоръжат местното население, а то да организира

отбрана и затваряне на пътищата на разбойниците. Габровци и тревненци се възползвали от това нареждане и организирали доброволческа охрана на проходите – Шипченския, Тревненския и Верейския. От страна на Трявна водач на съпротивата е бил чорбаджи Генко Петров, за Габрово – Стоян Балабана, а към тях се е присъединила хайдушката чета на Илия Иваница (от махала Иванили). Основните сражения са били около Бедек и пътищата през Кръстец и Стола (Столица). Най-големи успехи имала четата на Иваница, която увлякла даалиите в гората, разбила ги и им отнела плячката. Сред плячката бил любимия кон на чорбаджията и част от коприната подготвена за продан. Връщането им на собственика довело почти до военни действия между тревненци и габровци.

БАЛКАНСКА КЪЩА

Балканската къща е характерна за региона на Габрово и Трявна. Тя се появява след 17 век под влияние на Средиземноморието, главно от Италия като пътя ѝ минава през Одрин и Солун. В българските земи и конкретно в габровско и тревненско е приета, поради наличието на дървен материал (дъб, леска), камък и глина. Местните майстори създават строителна традиция, която пренасят в Копривщица, Жеравна и Котел. Характерното за нея е каменния приземен етаж, централното положение на едното огнище и покрива с каменни плочи (тикли). Същата архитектура и технология се използва и при направата на стопанските сгради – хамбари, обори, сушилни и сеновали.

Учудих се на издръжливостта на тези къщи, как е възможно да са на 150- 200 години и все още да са обитаеми?

Дядо Георги от кв. Шумели ми обясни, че дървета, които ще се използват като носеща конструкция се секат точно на 1-ви март, защото тогава дървото е най- сухо. В миналото не на всеки можело да се каже майстор дюлгер – това е било нещо като визитна картичка за качество.

Как се развивало строителството на балканските къщи в хронологичен ред ?

На първо място е **талпената къща**. Тя представлява строеж от дъбови греди съединени на прав ъгъл със засечка. Може да се види в кв.Лютаци, с.Селце, с.Власатели, с.Гайдари, с.Късовци и с.Горнова могила.

На последващ етап се строят **плетарките**. Използва се паянтова конструкция плет от лескови или върбови пръти измазани с глина и плевя. Този вид къщи могат да се видят във всички селища на парковата територия.

На по-късен етап се появява **къщата долма**. Използва се паянтова конструкция запълнена с кирпич или камък. Този вид строеж се среща във всички селища на Парка.

Къщите баскии рядко се срещат на територията на ПП "Българка". Използва се паянтова конструкция запълнена с кирпич или камък и обкована с пръти или дъски. Този вид къщи могат да се видят в кв.Лютаци, кв.Ябълка, с.Станчев хан, кв.Радецки, с.Зелено дърво.

Всяка една къща в региона е индивидуална сама за себе си, защото е изградена съобразно броя на семействата в нея, терена, желанието на собственика. Същата технология е използвана и при повечето от обществените сгради, като например килийните училища към селището и местната църква, и общите хамбари от възрожденската и следвъзрожденска епоха. Тя остава и за градските къщи от ранния период, както и за първите фабрични постройки. Поради голямата им устойчивост във времето тези къщи съществуват и до днес, като каменните плочи са заменени с цигли и външната мазилка с хоросан.

ТРЕВНЕНСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ШКОЛА И ТРЕВНЕНСКА ИКОНОПИСНА ШКОЛА

Основоположник на **Тревненската художествена школа** е Витан Карчов, чийто род е от Трявна. Той е първият майстор от семейството и работи през първата половина на 17 век. Карчов обучава децата си, които наследяват работата му. Майсторството на Тревненската школа се предава през поколенията, като някои от последните представители са видни дърворезбари. Така родът на Витан е сред най-старите и известни български родове на дърворезбари и зографи. Други известни иконописци от тази школа са фамилията Даскаловци, Захариевци и Каракънчевци. Над 200 тревненски иконописци разпространяват това изкуство в над 500 селища в цяла България.

Наследството на Тревненската школа е в три основни направления — иконописство, дърворезба и строително майсторство. Творчеството на Тревненските зографи е фокусирано върху иконописата, но постепенно търпи развитие в посока към кавалетното изкуство (картините се рисуват на платна, опънати върху рамки, поставени на стативи). Главната разлика между творците от тази школа и другите възрожденски школи е тази, че Тревненските майстори са предимно иконописци и много малко фрескописци.

Музей "Тревненска Иконописна школа" е разположен в "Царския параклис", строен през 1943-44 г. с волята на царица Йоана като дар за града. Музеят съхранява единствената представителна колекция на тревненските иконописци от XVII век до края на XIX век. Това е единствения по рода си музей в България, който представя изкуството на най-старата възрожденска иконописна школа у нас – Тревненската.

Експозицията е открита през 1984 г. и съдържа над 160 оригинални икони и инструменти на тревненски зографи. Иконната колекция е организирана и подредена тематично и

хронологически. Показани са едни от най-добрите образци на основните шест тревненски зографски фамилии: Витановска, Захарииевска, Миневска, Поп Димитър Кънчовска, Венковска и Минчевска. Проследени са етапите в развитието на иконописта от края на 17 в., оформянето на "класическия" тип тревненска икона през първата половина на 19 в., до постепенния упадък на школата в края на 19 и началото на 20 век. Представена е възстановка на зографско ателие, технологията на зографисването и единствения у нас пълен комплект оригинален зографски инструментариум, както и указания за изискванията на православния канон.

Научните изследвания доказват, че тревненските иконописци са черпели своите познания за иконографски форми, регистри, типове, композиция и технология от художественото наследство на Втората българска държава - паметниците на Търново, Арбанаси и манастирите около тях. Най-старите икони подписани от тревненски зографи са от края на 17 век. Характерна и важна черта на тревненската зографска школа е освобождаването от някои остарели схващания в областта на иконографията, наслоили се през вековете под влиянието на византийската иконописна школа и приближаването към естетическите ценности на европейския Ренесанс.

Даскаловата къща е построена между 1804 и 1808 г. от тревненския търговец Христо Даскалов за двамата му сина. Тя е типичен образец на ранновъзрожденската българска архитектура с богата украса. Наричана е „Къщата със слънцата“. И до днес се спори чие резбовано слънце грее по-красиво: изрязаното от стария майстор Димитър Ошанеца Майско слънце или горещото Юлско слънце на калфата Иван Бочуковец.

Прекрачвайки голямата дървена порта, прекрачваш и прага на времето, за да се потопиш в оная сладостна атмосфера на възрожденския бит и архитектура – белязани с красота, романтика и хармония.

Такава е срещата с Даскаловата къща в Трявна, изправила гордо снага сред потъналия в зеленина двор. Дървените стъпала поскърцват, отвсякъде се носи оня специфичен мирис на старо дърво, томителна нега и тайнствена легенда. Тук всяка вещь открива живота на къщата отпреди 200 години.

Най-голямото богатство обаче са незалязващите слънца от резбованите тавани, създадени от изкусните ръце на двама тревненски резбари - Димитър Ошанеца и Иван Бочуковец. Не случайно я наричат „къщата, огряна от вечни слънчеви лъчи“ и не случайно тук се намира единственият в страната специализиран музей на дърворезбарското изкуство.

Къщата на чорбаджи Христо Даскалов е строена в годините 1804-1808 г. След окончателното завършване на къщата (на Гергьовден 1808 г.) нейният заможен стопанин - известен по онова време богат тревненски търговец на гюл и коприна хаджи Христо Даскалов, извикал целия си род, майсторите-строители и видни еснафи и резбари, за да я осветят, както подобава на такъв знатен дом. На трапезата еснафите казали много похвални думи за майсторите-строители и за разкошния план на къщата. Но те не могли да похвалят нейната вътрешна украса, за каквато просторните ѝ стаи на втория етаж давали богати възможности, защото такава липсвала.

Това разбира се натъжило стопанина. Съвсил вежди и стария майстор Димитър Ошанеца, попригладил остри мустаци, па рекъл: „Аз на двете големи соби такива тавани от дърво ще изрежа, че навсякъде другаде да не се срещат като тях”. Слушал го младият калфа Иван Бочуковеца, а нещо в гърдите му напирало да изхвъркне. Скочил той тогава от мястото си и казал: „И аз мога да направя тавани от дърво и те няма да бъдат по-лоши от тези на майстор Димитър”.

Вдигнали еснафите чаши да благословят. А двамата майстори допрели палци и сторили облог. На следващия ден всеки от тях донесъл резбарските си инструменти и се заключил в определената му стая. Така работили от Гергьовден до Димитровден, когато изтекъл срокът на сключения облог.

Отново свикал чорбаджи Христо тревненските еснафи. Този път за да прегледат и оценят работата на двамата резбари. Когато отворили вратата, където работил младия майстор Иван, всички ахнали от изненада. Толкова ярко изгряло пред очите им палещото юлско слънце, та рекли: „Майстор е Иван Бочуковеца, признава му се майсторството”. Но когато отишли и отворили вратата на другата стая, от чийто таван се усмихвало топлото плодотворно майско слънце на по-стария майстор, те за миг онемели а после рекли тия думи: „Майстор е Иван! Но баш майстор е уста Димитър, нему се пада похвалата!...”

Музеят на резбарското изкуство се помещава в старата Даскалова къща в град Трявна. В музея са представени трите основни типа дърворезба – най-простата, т.нар. овчарска резба, резбата за украса на дома и най-красивата, но и най-трудна за изработване църковна резба.

Овчарската резба е най-опростена – геометрични фигури с плитка резба, с които са се украсявали предимно предмети за бита – хурки, лъжички, солници, табакери. Един от най-интересните експонати в музея е сгъваем свещник, предназначен за пътуване.

Типичната тревненска къща е била украсявана почти навсякъде в интериора – по мебели, тавани, врати, колони, иконостаси. По традиция във всяка къща присъствал домашният иконостас. Музеят пази едни от най-добрите образци на иконостаси, дело на тревненски майстори. В музея е уредена и дърворезбарска работилница, която показва начина, по който се изработва дърворезбата, както и инструментите на майстора.

Интересна е и колекцията от творби на самобитния майстор резбар Генчо Марангозов – резба и дървоскулптура на български ханове и царе и барелефи на възрожденци, изработени по поръчка на богатия софийски фабрикант Аврам Чалъовски.

Калинчевата къща е строена през 1830 г. от Уста Димитър Сергюв. В нея се намира колекция от картини, дарени на града от Тотю Гъбенски.

Тя включва над 80 български художници от края на миналия век до наши дни. Колекцията

се обогати с последвалото дарение на Донка и Георги Гъбенски. В същия комплекс, обособени в две самостоятелни възрожденски къщи са още две дарения: **Иван Колев** - живопис, пластика, скулптура. Тази колекция представя талантливия български скулптор в разнообразните му художествени изяви.

Иван Поп Димитров - старейшината на българските художници включва предимно 20 портрети от началото на века, рисунки, ескизи и др., дарени от внука на художника Иван Вульпе.

През 2007 година в Калинчевата къща се проведе конкурс, вдъхновен от знаменития облог в Даскаловата къща. В резултат стаите на втория етаж бяха преобразени от резбарите, участвали в конкурса. Сега всяка от тях има собствен уникален вид и стил. И цялата къща е изпълнена с образци на традиционната и съвременна тревненска дърворезба.

Райковата къща е построена от майстор Уста Димитър Сергюв. Тя е типичен представител на късновъзрожденската тревненска архитектура. Строена през 1846 година, голяма, двукатна, с лице към улицата, тя е символ на духа и самочувствието на тревненския възрожденец. На една от гредите на къщата майсторът е записал: "1846 зафащам на февруари на 12 ден". В нея е представен късновъзрожденският бит на българина. Характерни са покритият чардак, нишите „алафранга“ и други.

Родна къща на първия професор по химия Пенчо Н. Райков. В нея е уредена етнографска експозиция: "Бит от 19 век и градски бит от началото на 20 век".

Славейковата къща - Строена е около 1830 г. Иванчо Райков, баща на Ирина, за която Петко Славейков се жени, я подарява на младото семейство. В Славейковата къща прекарват детството си всички надарени деца на Славейков, тя им дава първата духовна храна и подтик за техните дела на попрището на културата и обществения живот. В тази къща Петко Славейков подготвя за печат първите си книги, от тук започва неговата богата просветна и обществена дейност. Експозицията в къщата е в две части – документална и битова. Показани са и оригинални предмети на фамилията. Посетителите могат да видят масичката, на която Пенчо Славейков се е научил да чете и пише. Славейковата къща е подарена за музей от Вата Тотева дъщеря на сестрата близначка на Ирина Райкова, жената на Петко Славейков.

Тревненското школо - построено през 1836-1839 г. е едно от първите светски училища в България. В продължение на осем години с малки прекъсвания тук е учителствал Петко Р. Славейков. В него през 1847 година е основана една от най-ранните книгохранителници в България и местното читалище "Трудолюбие" (1871 г.).

През 17 век в в града се изграждали килийни училища, в които преподавали майстори зографи. През 1835 година първенците на Трявна се събрали и решили да бъде построена нова сграда, която да отговаря на изискванията на онова време. През 1835 година било открито Габровското класно училище, което накарало тревненци бързо да вземат решение за построяване на училище в града им. Всеки от жителите допринесъл с нещо за построяването на сградата. Когато строителният материал свършил, хората се събирали на големи групи и започнали да рушат крепостните стени и кулите на Калето, което било край града и го защитавало от нападения на разбойници.

Тревненското школо било построено по-голямо от Габровското училище. То имало петнадесет зали. Сградата на Тревненското школо е реставрирана и в нея са изложени интересни колекции с автентични предмети и документи. В реставрираната сграда на школото са експонирани няколко интересни колекции: "Просветно дело до освобождението" - с автентични документи и предмети и възстановка на класна стая от взаимното училище, "Времеизмерителни уреди от античността до началото на XX век" - колекция, събирана и реставрирана от Георги Везиров. Специален интерес представлява постоянната изложба-дарение на братята Димитър и Никола Казакови. В школото се уреждат и временни изложби.

НЕЩО ИНТЕРСНО ОТ БИТА НА ГАБРОВЦИ И ТРЕВНЕНЦИ

При къпането българите са използвали сапун, който от IX век се внася предимно от Марсилия.

Средновековна България произвежда и даже изнася известни количества сапун през XIII - XIV век. Що се отнася до ползването му той е бил само за нуждите на аристокрацията.

Уважаваният етнограф проф. Христо Вакарелски посочва, че „*банята, у българите не е на почит*“. Дори до началото на 30-те години на XX век нашенци са се придържали към някои строги принципи - къпането е нездравословен процес и за това трябва да се извършва два пъти в годината, (преди Коледа и Великден). Всекидневното къпане в реките, (ставащо по понятни причини през топлата част на годината), е част от игрите и разхлаждането на подрастващите.

Всекидневното хигиенизиране е било приоритетно повече за жените, особено след раждане. Нежния пол се къпел в коритото за пране, като водата се затопляла с нажежени камъни, или по тъмно във вировете на реките. Последният акт будел невероятни полемики в тогавашното общество от гледна точка на спазването на морала, защото ако един се къпе, то поне десет тайно го гледат.

Габровските балканджии използвали водата на р. Янтра не само за производствени нужди, но и за къпане. Може би малцина знаят, че първата селска баня в Габровския край е построена през 1947 г. в днешния кв. Ябълка. Средствата за водната инсталация са

осигурени от Илия Илиев, който е бил собственик на текстилната фабрика „Бъдащност“.

Ако погледнем по-старите поколения балканджии, се забелязва една почит към хляба. Те са го сакрализирани и затова са налагали редица забрани, свързани с него. Пред хляба не можело да се говорят лоши думи, да се ругае или обижда. Забранено било хората да се карат, когато той се е печал в пещта или е бил на масата. Никога към хляба не се е посягало с мръсни ръце. Ако хората са били на нивата, преди да започнат да се хранят, са си измивали ръцете. При липса на вода са се изтривали със стиска трева или пръст. Не се допускало здрав човек да яде хляб, лежейки. Не се разрешавало роненето на трохи на софрата, масата или пода. Те не можели да се тъпчат с крака, да се метат с метла и да се изхвърлят извън дома, а също така и да се горят в огнището или печката. Вярвало се е, че нарушаването на тези забрани обрича къщата на безхлебие.

СТАРИТЕ ЛЕГЕНДИ - ПОЛЪХ ОТ МИНАЛОТО

Легенда за Габрово

Габрово възниква през Средновековието като стратегическо селище в близост до старопланинските проходи.

Една от легендите разказва, че по тези места край р.Янтра се заселва млад ковач на име Рачо. Той подковавал конете на керваните, които отивали или се връщали от планината. Постепенно край неговия дом се заселили и други хора, които умеели да шият дрехи, да приготвят вкусни ястия, да поправят каруци и да обработват кожи. И понеже край огнището на ковача се извисявал огромен габър, нарекли селището Габрово.

Така Рачо Ковача слага началото на селището, а габърът дава името му.

Днес в Габрово има паметник на Рачо Ковача – внушителна бронзова фигура, която се издига върху скала сред р.Янтра, в самия център на града.

Габровци възприемат този паметник като символ на творческия и неуморим габровски дух, съхранен във всички поколения.

Легенда за името на град Плачковци

Легендата свързва името на град Плачковци с Евтимий Търновски - роден около 1320 – 1330 г. Някои изследователи са на мнение, че това е станало в Търново, както и че произхожда от видния род на Цамблаковци. Още като млад, привлечен от славата на Теодосий Търновски, той отива в Килифаревския манастир, където става един от най-ревностните му ученици и отлично усвоява учението на исихазма. През 1363 г. заминава за Византия и в течение на няколко години пребивава в различни манастири като Студийския, лаврата „Св. Атанасий“ и Зографския. Завръщайки се в Търново, той основава манастира Св. Троица, където заобиколен от ученици, полага основите на Търновската книжовна школа и извършва изключително важна литургична и правописно-езикова реформа, целяща да внесе единство в правописа и литературния език и написва огромно количество жития, похвални слова и послания. Избран за български патриарх, той остава такъв до 1393 г., когато след падането на Търновград под ударите на османските турци е свален от поста си и през 1394 г. е заточен в Бачковския манастир, където продължава книжовната си дейност и умира около 1402 г. Няма никакви историографски данни откъде е минал пътят на Евтимиевото заточение, но една легенда разказва, че когато множеството

търновци, съпровождащи Патриарха, пристигнало до местността, където се намира днешният град Плачковци, турците спрели голяма част от тях и не им позволили да продължат по-нататък. Хората се заселили на това място, а новото селище получило името си от многото сълзи, които били пролети тук.

Легенда за момините скали (Габрово)

В едно село имало две чудно хубави сестри. Един ден двама заможни турци посетили селото, съгледали тези балкански самодиви и поискали веднага да ги вземат със себе си, да ги потурчат и да ги заведат в харемите си, но се натъкнали на недоволство, а по-късно и на съпротива. За да стане отвличането по-тихо решили да пренощуват в селото, та дано утрешният ден им донесе повече мир и любов. Двете красавици разбрали, какво ги чака и за да избегнат неминуемата печална развръзка, наговорили се през нощта, станали на сутринта в тъмни зори, облекли най-хубавите си, готвени за венчило дрехи, накичили се с най-ароматични и пъстри цветя, покачили се тъкмо на това място, заплели в обща плитка златорусите си като коприна коси, прегърнали взаимно стройни снаги, простили се завинаги със сияйното изгряващо слънце и разкошна околна природа, и стискайки една друга в обятията си, полетели в пропастта....Канарите, еднички свидетели на тази трагедия, били покъртени като живи: сълзи бликнали в една от пещерите и бликат и до днес. Момините пещери събират тия едри, кристални сълзи и лекуват с тях болките на хората.

Легенда за Мъглиж

След падането на твърдината Видин под османско владичество, владетелят (син на Георги Страшимир, който носи същото име) напуска града, но по неизвестни причини умира на следващата година в Рудник заедно с цялото си семейство. Има версии, според които по това време българската войска се намирала в Мъглиж и се криела в гората. Османлиите ги нападат, но се случва чудо: от ясно небе се спуска мъгла и враговете се самоизбиват. От тогава хората нарекли града Мъглиж – от „мъгла“.

Легенда за местността Змеева дупка до гр. Трявна

За там се ходи през местността Чернева поляна край рекичката Светушката, която извира от пещерата Змеева дупка и шосето до квартал Хитревци. Преди да се влезе в квартала от шосето се отделя вляво коларски път. Тръгва се по него. До дерето – вляво се отделя пътека, която върви надолу по коритото на дерето, а след това завива на югозапад и слиза в рекичката пред пещерата. За нея има предание, че е обитавана от змей, който прокуждал градоносните облаци. Затова местните хора го имали за свой покровител и го хранели с мляко. От тази легенда идват имената на пещерата и цялата местност. Самата пещера е интересна за разглеждане, а мястото е много приятно и прохладно през лятото.

Легенда за Вонеща вода (Габрово)

Според народните предания някой си поп Серафим от Тракия имал дъщеря, на която очите и били болни. Свещеникът я водил при какви ли не лечители, но никой не могъл да помогне на детето. Веднъж, връщайки се от Велико Търново, където посетили поредния лечител, отец Серафим и дъщеря му минали покрай Габрово. Спрели край пътя да си починат. Дъщерята видяла изворче, в което водата миришела на барут. Тя измила очите си на извора

и болките и силно

намалели. Баща ѝ напълнил манерката си с вода от извора и по пътя още няколко пъти измил очите на детето – подобрението било чудодейно. По-късно отец Серафим отишъл в Габрово при архиерейския наместник поп Стефан Станимиров и му разказал за извора. Дал му 5 лири и го помолил да построи кладенец. Донка, дъщерята на поп Стефан страдала от постоянни пъпки по лицето. Поп Стефан Станимиров я завел на извора и наистина след няколко измивания с минералната вода лицето ѝ оздравяло. Поп Стефан направил кладенец на мястото, който бил осветен на 17 юли (Св. Марина) 1890 г. Дона Станимирова – по мъж Йосиф Стомонякова до края на живота си подържала кладенеца. Изворът в с. (дн. квартал) Радецки се посещава от много хора, които търсят лек и утоляват жаждата си с лековитата му вода. Всяка година на деня на Св. Марина на извора се провежда събор. Изворът се намира по пътя за Узана в ляво на входа на бившето с. Червен бряг, дн.кв. Радецки.

Легенда за Мара хайдутка

Сведенията за тази хайдутка почиват единствено върху местни легенди от района на гр. Трявна. Според тях Мара действала из Тревненския Балкан с неразделния си другар Паро. Заедно те нападат и обират турските кervани, преминаващи през близкия Тревненски проход – един от важните търговски пътища, свързващ р. Дунав с Бяло море. За убежище хайдутите използват т. нар. днес пещера „Марина (Парова) дупка“, където се укривали и скалдирали плячката си. Пещерата е дълга над 3 км и се намира край днешното с. Генчовци, на около 7 км от гр. Трявна. Интересна подробност е, че когато турците попадат на следите на Мара и Паро, за да ги заловят или задушат те запалват голям огън пред входа на пещерата, докато хайдутите са в нея. Пушекът в скоро време изпълва цялата пещера, но... започва да излиза от друго място. Оказва се, че убежището на арамите има два входа – северен (хоризонтален) и южен (вертикален), който е с височина 38 м. Именно през този спасителен изход Мара и Паро успяват да избягат и да се скрият от преследвачите си. Имената на двамата хайдути остават съхранени и до днес, поне що се отнася до топонимията. Пещерата е наречена на името на жената-хайдутка, докато отвесният вход на „Марина дупка“ дължи названието си на нейния вечен другар – „Парова дупка“ (известна още като „Понора“) или „Куминчето“, както му казват местните хора.

Легендата за Крали Марко

С легенда се свързва името на Крали Марко и Тревненския край. На стръмния склон на хълма срещу Плачковци доскоро стояла като побита една скала - варовикова, наполовина зарита в земята и някак самотна. Друга такава наоколо нямало, най-близките като нея били чак на десетина километра, но по на юг.

Разказват, че по тия места Крали Марко се срещнал с турците в люта битка за Търново. Откъртил в гнева си юнакът скала от Тревненската планина и я захвърлил като камъче срещу нашественика.

Легендата за русалските гробища

Недалеко от Трявна, някъде около връх Бедек, има поляна, по която лежат побити и полузарити в земята десетина големи камъка - дълги и плоски. Някога поляната се пресичала от път, по него минали войските на цар Асен I, когато воювали с Византия. По-късно по него Калояновите войници отвеждали пленниците от победните си войни с неприятеля...

Преданието разказва, че на това място преди много години българите повели люта битка с неголям брой чужденци, високи и снажни като великани. Другоземците носели кръстове, били облечени в железни брони и яздели силни коне. Балканджиите ги нарекли иерусалими. Юначни били чужденците и добре си служели с мечовете, но намерили тук смъртта си, защото в бойното изкуство българите били по-добри и тяхна била победата...

Убитите заровили на поляната, а на гробовете им незнайно откъде се появили камъни с исполински размери. Тукашните бродници и магьосници започнали да ги посещават и правели около тях своите чародейства и заклинания. Пътеките, по които минавали, започнали да се наричат иерусалимски, по-късно - русалски, а мястото станало известно като Русалското гробище.

Казват, че през Русалската седмица по тези места идвали да се лекуват болни от всякакви болести. Те преспивали на открито, огън не палели и не продумвали. Вярвали, че ако на сутринта намерят в постелята си лист от дърво или цвете, ще оздравеят. Някои от тях после разказвали, че щом паднел мрак, на поляната се появявали русалите и започвали да танцуват, привързани със зелените си русалски пояси. Това продължавало до нощта срещу понеделник, когато си тръгвали, за да се появят по същото време на следващата година.

Легенда за Царева ливада, Тревненско

Из цяло Тревненско разказват, че някога по тези места имало дворец - в него българските царе отсядали по време на лов, пак там прекарвали летните горещини. Близко до двореца се намирала голяма и красива

ливада - въздухът наоколо ухаел на ароматни треви, водата бликала отвред и разнасяла животворна прохлада. От незапомнени времена ливадата била царско владение, на нея се отглеждали конете, с които царските войски отивали в бран.

Разказват, че някъде тук завършил своя дълъг и славен живот цар Иван Асен II. Решил той сам да обядва новия си кон. Възседнал го, а конят бил не само млад и силен, но и с буен нрав - понесъл се като вятър към един от близките върхове и огън излизал изпод копитата му. Стар бил вече Иван Асен, не издържал безумното прегрупане и когато на самия връх конят най-сетне вкопал крака в земята, юначното му сърце спряло да бие. В памет на своя мъдър и обичан цар хората по тези места нарекли върха Цар Асеник...

Минали години, българската държава била погубена. Турци завзели Търновград, но не намерили там царя Иван Шишман. Желанието на турския султан да го залови било толкова голямо, че изпратил свои хора навсякъде, наредил им да преброят всички пътища, да обхождат всички гори, да не оставят къща и двор неогледани. Тръгнали преследвачите и не след дълго доловили дирите на царя по стъпките на неговия кон, а те отвеждали към царевата ливада. Завардили ливадата и старателно оглеждали следите от конски копита. Уж добре гледали, пък не видели конски стъпки да я напускат...

А царят наистина бил там, но по Божия милост се спасил от залавяне - предрешен бил в селяшко рухо, а войниците българи, които се грижели за царските табуни, подковали коня му отново, като обърнали подковите обратно. После го съпроводици по тайни пътеки и го превели отвъд Балкана.

След като спасили своя цар, те се върнали - направили стражеви пост и останали да живеят по тия места в очакване Иван Шишман отново да ги потърси. Селището, което основали, и днес се нарича

Войниците.

Легендата за Малуша

Казанлъшкият бей обичаше да ходи на лов за сърни. Веднъж излезе с голяма свита. Увлечени в гонитбата на красивия дивеч, хората замръкнаха в гората. Разбраха, че вече не могат да се върнат в Казанлък. Уморени и гладни, ловците започнаха да дирят място за нощувка. Дълго се лутаха.

По едно време забелязаха светлинка в края на гората и забързаха натам. Скоро старият мандраджия посрещна любезно късните гости в скромния си дом.

Малуша, хубавата дъщеря на стопанина, като разбра, че трябва да шета на бея и хората му, много се изплаши. Но нямаше що да стори, трябваше да приготви вечерята и да сложи трапезата — нали беше единствената жена в мандрата.

Похапваше беят от вкусните гозби и току поглеждаше към Малуша, чиито големи черни очи се криеха свенливо под дългите мигли и под витите като гайтани вежди. Сърцето му потрепваше като гледаше как дебелият ѝ черни плитки като змии пъплят по гъвкавия ѝ момински стан. Ядеше и пиеше беят, сучеше дългите си мустаци и мятеше сладни погледи към Малуша. Накрая не издържа и рече на бащата:

— Хайде, стопанино, пригответи тая нощ момичето, че утре рано, рано в Казанлък ще го водя! Ханъмка ще го правя!

— Ама, ефенди, недей така! Нека си стои тя при мене, нали виждаш — стопанка нямам. Пък и нали не е от твоята вяра... Не, не е тя за града, ние сме хора прости. А и... либе тъдява вече си има... — примоли се обърканият баща.

— Млък! Либето вече ще ѝ бъда аз! — изкрещя беят ядосан. — Ще стане мохамеданка и толкоз! Такава е волята ми!

Казанлъшкият бей дълго увещава Малуша, но тя все плачеше и казваше: „Не! Не искам ханъма да стана! Не искам да дойда с теб!“

Страшно разсърден, беят заповяда на хората си да я окачат за плитките на близкото дърво. Дърпаше се и викаше момата, но беше съвсем безпомощна пред своите жестоки мъчителни. В страшни мъки се гърчеше, но отстояваше твърдо своята вяра и първа любов.

Имаше Малуша по-малък брат, който се спотайваше в съседната соба на мандрата и наблюдаваше през ключовата дупка неканените гости. От време навреме леко открехваше вратата и слушаше разговорите. Боеше се за сестра си. Когато чу, че беят настоява Малуша да тръгне с него сутринта, той незабелязано се измъкна от мандрата и яхна коня.

В галоп пристигна в селото да потърси либето на сестра си. Когато го намери, на един дъх му разказа всичко за техните нощни гости. После двамата набързо събраха юнаците от селото. Грабнали тояги, ножове и брадви, момците побързаха за мандрата.

Скоро настана страшен бой. Звънтене на саби и ножове, тъпи удари на тояги и брадви, стенания и викове раздраха нощната тишина и отекнаха по долини и рътлини. Накрая беят и хората му бяха избити, а девойката Малуша — спасена. След този случай хората от близкото село, възхитени от смелостта и верността на момата, прекръстиха близкия връх

на нейното име — Малуша.

Легенда за Крали Марко - Марков стол (легенда за местността Узана)

Легендата разказва, че когато Крали Марко жънел житото си в плодородните земи на Дунавската равнина, той събирал снопите / един сноп се свързва от няколко ръкойки, а една ръкойка е едно хващане с ръка на житните стъбла / и ги слагал на камари на кръст на върховете Малък и Голям Кръстец / 2034м. /, на запад от вр. Ботев /2376м./. Юнак над юнаците бил легендарният герой – в единия му ботуш можели да се съберат трима обикновени люде, а когато веднъж захвърлил в яда си своя боздуган към рида Куманица / северозападно от вр. Амбарица /, пробил дупка в скалата там, която и до днес се нарича Крали Марковата дупка.

Та когато Крали Марко се уморявал от тежката работа по върховете около вр. Ботев, той сядал да си почине на връх Марков стол / 1352 м. / в местността Узана. Юнакът бил толкова силен, че когато се ядосвал на турците, ставал, изскубвал в яда си само с една ръка някое столетно буково дърво, заедно с корените, и го захвърлял далеч, че падало чак в Габрово на мястото, което после кръстили „Падалото“.

Случило се веднъж така, че юнакът заспал от умора, докато седял на Марков стол. Тогава дяволите, които винаги гледали да извършат някое зло, решили да го издебнат и да му отнемат силата, докато спи. Пратили най-малкото дяволче, за да не го усети великанът. Но верният кон на Крали Марко – Шарколия усетил злосторника и събудил стопанина си. Юнакът се събудил и разлютил, но дяволчето започнало да му се моли да не го убива и Крали Марко го пощадил, но решил да го накаже за вечни времена, като впрегне злата му сила да работи в полза на хората.

Събраното жито Крали Марко смилал във воденицата, която се намирала в един понор в средата на Узанската поляна, а водата от въртопите въртяла тежките воденични камъни. Но понякога в летните жеги водата намалявала и нямало сила да смели житото, което после юнакът раздавал на бедните. Затова Крали Марко завързал дяволчето в понора и впрегнал неговата зла сила да помага на водата и воденицата- да се въртят воденичните камъни без да спират и да смилат житото за хората. От тогава този понор се нарича „Дяволската воденица“ и до днес може да се чуе как водата шуми и върти воденичните камъни.

Часовниковата кула в Трявна

Според легендата, за да получат разрешение за строежа на кулата, тревненските жени е трябвало да се откажат от своите традиционни накити за глава – сокай(приличал на диадема на кралица) . В архитектурно отношение отделните части на кулата са изградени в хармонични пропорции. Камбаната е релефно изписана от габровските майстори Кънчо и Генчо Радославови през 1815 год. По-късно, през 1971 год., към часовниковия механизъм е прикачен магнетофон, който в 22.00 часа след последния десети звън на камбаната, автоматично се включва и от кулата започва да се разнася мелодията на песента "Неразделни" от Пенчо Славейков, която става химн на града.

КОЙТО ПЕЕ, ЗЛО НЕ МИСЛИ

Българският народ в трудния си път на съществуване и развитие е създал високо

художествено, самобитно народно музикално творчество. То носи елементи от културата на древни племена, музиката е "език на душата".

Народната песен и инструменталната мелодия са поддържали буден българския дух и в годините на робството, звучали са по полята по време на тежък труд, по мегданите на народните празници и игри, в семейството. Днес народното музикално творчество живее в оригиналния си вид или в преработка, но винаги българско.

В този сборник са публикувани по-известните песни от габровския край.

МОМЧЕ АДЖАМИЯ

Отиде момко в ливаде
на конче сено да коси.
Намери либе заспало
в буйна роена ливада —
мермер му камък възглава,
ситна го роса побила
по това лице румено.
Срам ме бе да го прегърна,
грях ме бе да го целуна,
па легнах кротко до него.
Кога се сепнах — събудих,
либе станало, бегнало
и на камък записало:
Като не знаеш да любиш,
защо се барем закачаш.

Някой път момчето по различни причини изоставяло момичето, с което имало дълга любов, и затова била произнасяна „тежка“ клетва:

Със стълба в гърне да влязваш
в него турски да сядаш —
и там да ти е широко!
На кон комар да яздиш

в иглени уши — зенгии —
и те да ти са халтави!
Със сламка да се подпираш —
и тя да ти е възтежка! ...

СЕМЕЙНО-БИТОВИ ПЕСНИ

„Свекървина омраза“

Мама Димитре думаше:

— Димитре, мило мамино,
каква ти е, мама, булката,
да дава жито за вино,
за вино и за ракия,
за горчив червен пелинаж.

Димитър дума майка си:

— Майко ле, стара майчице,
мене ми, мамо, дотегна,
думане, мамо, казване,
казване и поръчване.

Днес петък, утре събота,
други ден света неделя.

Аз ще на нива да ида
да ора черни угари,
пък ти си, мамо, наготви
и си Петранка проводи
обеда да ми донесе.

Аз ще я, мамо, попитам
как дава жито за вино.

Мина се петък, събота,
дошла е света неделя.

Хората отиват в черкова,
Димитър отива да оре.
Лайка му гозби наготвя
и си Петранка пратила
обеда да му занесе.

Като я Димитър съгледа
изпегна брези биволи,
че впрегна бяла Петранка
и на Петранка думаше:

— Я ори, ори, Петранке,
заори черни угари,
кат даваш жито за вино.

Петранка из угар вървеше
бяла си кърма течеше,
черни угари залива.

Тя на Димитър думаше:

— Димитре, либе, Димитре,
ако не ти ази домилях,
не ти ли дете домия.

Пусни ме да го накърмя,
пусни ме да го окъпя.

Я ори, ори Петранке,
аз имам стара майчица,
тя ще го либе нахрани,
тя ще го, либе, окъпе.

Вечерта като мръкнало,
като си у тях отишле

Димитър волове изпряга.
Петранка в мазето влязла
копринен пояс разпасала
и го на греди метнала.
Там се Петранка обесила.
Димитър си в къщи влезе
и на майка си продума:
— Къде е, мамо, Петранка?
Тогаз се Димитър досети,
че си е в мазето влязла.
Димитър си в мазето влезе,
там си Петранка намери,
мокър й език говори:
- Я живеј, либе, живеј
с твойта мила майчица,
която мене на тебе наклевети.

СИН СЪДИ БАЩА СИ

Де се е чуло видяло,
син баща па съд да кара,
както го Стоян откара,
кара го и го откара,
съди го и го осъди,
че им се съдба паднала
Стоян на конче да язди,
баща му пеша да върви.
Вървели, що са вървели,

минали гора зелена,
настали поле широко,
сред поле дърво високо,
под дърво студен кладенец.

Баща Стояну продума:
— Стояне, синко Стояне,
днеска е света неделя,
хората отиват в черкова.

Я ми ръцете разхлаби
лицето да си умия.

Срамота, синко, грехота.

Но вместо да го разхлаби,
а той ги още затегна.

Вървели, що са вървели.

Баща Стояну пак дума:
— Стояне, синко Стояне,
ти имаш, синко, три деца.

Щом кат си в къщи повлезеш
и трите ще те посрещнат.

Първото сляпо — не види,
второто няма — не дума,
третото глухо — не чува.

Щом кат си у тях утишли
и трите са го срещнали,
както го баща прокълнал.

Клета му душа проклета,
който баща си в съд кара,
в съд кара и не го чува.

СТОЯН ПОГУБВА ЛИБЕТО СИ РУСАНКА ЗА НЕВЕРНОСТТА И

Снощи си дойде млад Стоян

от дълга пътя, Цариград.

И още от конче не слягъл,

и за Русанка попита:

— Къде е, мамо, Русанка?

Дали е с моми за вода

или е у майчини си?

Мама Стояну думаше:

— Нито е Стоене, у мамини си,

нито е с моми за вода:

вчера Русанка пристана,

на Киряк, млад гемиджия.

Стоян мами си думаше:

— Дали си е Киряк сред море

или е Киряк край море?

Мама Стоену думаше:

— Киряк си е край море.

Тогаз си Стоян отиде,

гемия да забиколи

стоката да си товари.

Кат си Стоян отиде,

гемията обиколи

Киреку Стоян думаше:

— Дано, Кирек, ма почакаш,

стоката да ми пристигне.

Тогаз си Стоян гемия забиколи,

че си Русанка намери
най у долните катове.
Като го виде Русанка,
Русанки Стоен думаше:
— Върви, любе, със здраве,
ама да ми дадеш гердана,
гердана алтънения.
Че си наведи шийката,
гердана да си отрежи,
и чи й главата отряза!

(Слушана от баба Тотка Качкоева от Габрово)

МЪЖКА ДУМА

Демир Иованки думаше:
— Иованке, булка хубава,
аз ще на Влашко да ида,
на Влашко, на Букурешко
за пари вино да пия
пък за две люта ракия.
Тебе те тука оставям,
пак тука да те намеря.
Ти стой, либе, чакай ме
сакън да не си заспала.
Със слънце порти отваряй
и пак ги със слънце затваряй
Стоя Йованка, чака го,
три кила вълна опрела,
трийсет вретена напрела,

тежка я дремка налегна
и легна сладко позаспа.

Ето, че иде Демир
и като видя Йованка
извади Демир остър нож
и ѝ главата отрязва.
Главата ѝ се търкаля,
мокър ѝ език говори:
— Демире, либе Демире,
проклета да ти е ръката,
дето ми глава отрязва
с мъжко дете на ръце
и друго либе на сърце.
Демир остър нож обърна
и се в сърцето прободете.

СТОЯН И КАЛИНКА

На бас се хвана млад Стоян
с турчина еничарина,
да ядат сладко, да пият,
да пият да се надпиват.
Ако се напие млад Стоян,
турчин Калника ще вземе,
ако се напие турчина,
Стоян му конче ще вземе.
Яли са малко не много,
Стоян зе да се напива.

Като го позна Калинка,
на турчин чашка долива,
на Стоян празна подава,
но пак се напи млад Стоян,
та му се дремка, додрема,
та легна сладко позаспа.

Турчин Калинка думаше:

— Калинке, бяла българко,
обличай турско зелено,
хайде Калинке с мене.

Калинка с турчин замина.

Стоянова майчица думаше:

— Синко, Стоене, Стоене,
стига спа, не наспа ли се,
нали ти баса пропадна
и турчин с Калинка замина.

Стоян си конче възседна
и с тънка свирка засвири.

Свирка му свири говори:

— Де си, Калинке, почакай
дано те някак настигна,
дано те от турчин отърва.

Като го дочу Калинка,
тя на турчин думаше:

— Турчино, еничарино,
я си позапри кончето,
почивка да си направим.

Докато Калинка издума,

Стоян с конче пристигна

на турчин глава отряза
и си Калинка назад върна.

МЪРЗЕЛИВА

Ах, я слушайте, млади мъже,

всички да ви кажа

как се цери болна жена

през работно време.

Тръгнали са мъж и жена

па нива да идат,

нива да си женат.

Ах, кат на нива отиват,

нива буренлива, нива не плевена,

мъж си зафаща,

а жена не почва.

Ах, жена мъжу дума:

— Олеле, мъжо, болна съм,

мъжо, болна съм,

мъжо, а иде си идем.

Ах, че я повежда мъж,

ах, че я завожда.

И поела дюшек у четири,

ах, дебело и поела,

по дебело я зави.

Ляга жена, болна лежи

и пак мъжу дума:

— Олеле, мъжо, болна съм,

мъжо ща умръ.

Ах, я да ми намериш

жена, мъжо, недобивала,

та да ми меси пита митничана,

и да ми заколиш кокошка неносила,

и да намериш тригодишно вино.

Ах, че й намери мъжа

жена недобивала,

тя й замеси пита митничана

и й заклаха кокошка неносила

и й намери тригодишно вино.

Ах, че си изяде пита митничана

и си изпива вино тригодишно.

Ах, сега жена болна лежи

и пак мъжу дума:

— Олеле, мъжо,

мъжо, болна съм, ща умръ.

Той са чуди, мае с какво да я цери.

Ах, че отиде мъжа,

във гора мишова,

там си отсече тригодишно мише,

само му мъжът връхчето присече.

Ах, у тяв си отива, ах чи започва

мъж жена си да бие

два пъти отдолу, два пъти отгоре,

пък три пъти поред.

Ах, че си стана жена

на нива отива.

От обед до пладне,

нивата приспологи,
ах, до вечера нивата дожена.

ПЕСЕН ЗА РЕКА ЯНТРА

Дъжд заваля по Гергьовден,
че пристана по Петровден,
че си дошла река Янтра,
река Янтра габровска,
че завлякла Габровото,
половината грънчерите,
грънчерите с грънците,
табаците с кожите,
дюкяните с виното,
че ги откара в устието,
че минала през Търново,
завлякла двата моста
двата моста, двете бани.
В банята бяла Кичка,
бяла Кичка, годеничка
над водата като риба.
Кир Никола покрай ходи,
покрай ходи, бога моли:
Плавай, Кичке, годеничке,
да преплаваш река Янтра,
Река Янтра, габровската....

ПЕСЕН ЗА БОЖЕНЧЕНИ

През Стамбула вървят, мамо,

млади габровчани,
млади габровчани, мамо,
сербез боженчени.
Врани коня ярят, мамо,
калдаръми трошат,
астрагани кривят, мамо,
за конак си питат.
Пенка мами дума, мамо,
у дома да дойдат,
мама Пени дума, мамо,
те са боженчани,
ах, че те си търсят
дебели дюшеци,
с меки възглави,
печени кокошки
и вино червено

РАЧО КОВАЧА

Рачо Ковача
от Боженците,
дето рано става,
рано си зачуква,
рано от понеделник.

Че си отива
долу на Габъра —
там да си среща
тежки търговци,
та да им кове

бели атове,
да си събира
тежко имане,
тежко имане —
карагрошове.
Тежък търговец
той ще стани,
него ще зема,
него ще зема.

Хайдушки песни. Както целият живот на народа е отразен във фолклора, така и животът на хайдутите е намерил богато отражение в песните. Това народно движение било рожба на живота по времето на робството и гората била негова люлка. Животът на хайдутите започвал с разлистването на гората и завършвал с опадането на шумата. Или както в песните се пее — от кукувица до слана.

КУКУВИЦА КУКА

Кукувица кука
на зелена бука —
за гора зелена,
за Стара планина.
Войници се пишат,
по войнишки села —
горо ле, зелена,
ти, водо, студена!
Шумка да ни пазиш,
сенка да ни хладиш
горо ле, зелена,
наша стара майко!

Кукувица кука
на зелена бука —
за гора зелена,
за Стара планина!

СИРОМАХ ЕЛЕНКО
(Габрово — 1872 година)

Задлъжнял млади Еленко,
задлъжня, холан, заборчля
петдесет и пет хиляди,
петтях имаше, даде ги,
петдесет няма да даде.
Чуди се млади Еленко
какви кярове да фане,
борчове да си заплати.
Мама Еленку думаше:
— Еленко, мило мамино,
и туй ли да те науча?
Я иди в Узун чаршия,
та купи бяла хартия,
че пиши бяло писъмце,
на вуйча си го проводи.
Ти имаш, мама, ти имаш,
ти имаш вуйчо хаджия,
хаджия и чорбаджия,
пиши му, мама, пиши му,
парици да ти проводи

борчове да си заплатиш.

Еленко стана, отиде,

че купи бяла хартия

и купи черно мастило,

написа бяло писъмце,

на вуйчо си го проводи,

парици да му изпрати,

борчове да си изплати.

Вуйчо Еленку пишеше:

— Еленко, мило вуйчово,

я си заложи булчето,

хубаво булче Тодорка,

парици ще ти проводя,

борчове да си изплатиш.

Еленко каил не стана,

отиде с върли хайдути

и на хайдути думаше:

— Хайдете с мене, юнаци,

у вуйчови да идеме,

той има тежко имане,

четено недочетено,

мерено непремерено.

Жив ще вуйчо да хванем,

вий ще парите земете,

аз вуйчо жив ще да хвана,

мръвка по мръвка ще режа

и вуйчо си ще да питам,

как тъй залог ми той иска

младо ми булче Тодорче.

Станаха, холан, хайдути,
станаха та са тръгнали,
до вуйчови му додоха —
вити порти заключени.
Еленко хлопа на порти
и на вуйчо си думаше:
— Стани, вуйчо, отвори,
аз ти вода булчето,
хубаво булче Тодорче,
залог да ти я заложа
за петдесетте хиляди.
Стана вуйчо му, отвори,
Еленко булче не води
май води върли хайдути.
Във равно дворе влязоха,
Еленко вуйчо хванаха
голичък та по доновци,
босичък та по чорапци,
гологлав с бяла шапчица,
та го навън изведоха.
Той на юнаци думаше:
— Ой, ми ва вази, юнаци,
земайте тежко имане,
по много жълто от бяло,
само ме жив оставете.
Еленко дума юнаци:
— Земайте каквото искате,
ази ща вуйчо да зема
и вуйча да си попитам

за колко време ще вземе,
младо ми булче Тодорче,
залог да му я заложа
за петдесетте хиляди.

ХАЙДУТИН

Хранила мама синове
до два ми сина левенти
Русин и Никола двамата,
двамата до два близнака.
Раснаха и пораснаха,
че се чуди майка им
какъв занаят да хванат,
нали е турско поганско.
Никола мама изпрати
с хайдутите хайдутин,
пък Русанча мама остави
бащини ниви да оре
и стара майка да гледа.
Турците каил не - стават,
че има братец хайдутин,
че са Русанча хванали
и го в зандани хвърлили.
Лежи ми Росан, боле ми
дели ми до три години.
Неговата майчица,
през нощта тихо ходеше,
ходеше и тихо питаше:

— Русанчо, сине, мили мамин,
тука ли си, мама и жив ли си.

Той се откътре обажда:

— Тука съм, мале и жив съм.

На третата година
пак го майка му попита:

— Тука ди си, мама, жив ли си,
тогаз се откътре обади:

— Тука съм, мамо, тука съм,
ала защо съм.

Коси ми очи завиха
некте ми в дланти набиха
синджири ми крака строшиха.

Не мога вече да търпя.

Като чу майка тез думи
през нощта в балкана излезе,
а че се виком провикна:

— Никола, синко, Никола,
где си, мама, да дойдеш
да си братчето отървеш.

Кат чу Никола тез думи
веднага събра четата
и при брата си отиде.

Извади Никола сабята
и са ляво завърте,
докат се на дясно обърна:
на всички глави отряза
и са живи прегръщат
и са мъртви пуснали

МАРА И ЦАР МУРАД

В Габрово е създадена и известната историческа песен „Мара и цар Мурад“. В нея се изпява един епизод от края на Търновското царство — омъжването на българската княгиня Мара за султан Мурад. Хубавата българка, принудена да стане султанка, успяла да си извоюва правото да запази бащината си християнска вяра и в султанския двор.

Цар Мурад Мари думаше:

— Маро ле, бяла българко,
айди са, Маро, изречи,
стига си оди българка,
изречи да са потурчиш,
за мене бяла кадъна,
цар Муратова ханъма.
Маро ле, ша ти харижа
ют Цариград половинта,
Едрене с Узун чаршия,
със султан Седим джамия;
и ща ти, Маро, харижа

Влашкото — темел да държиш

и йощи хорач да сбираш.

Мара на царя думаше:

— Царю ле, царю честити,
аз имам брата владика
и имам други патрика,
да ида да ги попитам,
каквото рекът, ще бъде,
Че стана Мара, Маро ле,
че въз батя си ютиде,
че на батя си думаше:

— Не знаш, бате, не знаеш,
не мога да ида за вода!
Кога как мина, замина,
цар Мурад дума ют пенджур:
„Маро ле, бяла българко,
стига си оди българка.
Хайде са, Маро, изречи,
изречи да са потурчиш,
за мене бяла кадъна,
цар Муратова ханъма.
Маро ле, ща ти харижа
ют Цариград половинта,
и ща ти, Маро, харижа
Едрене с Узун чарщия,
със султан Селим джамия,
Влашко - темел да държиш
и йоши харач да събираш.“
Банко на Мара думаше:
— Маро ле, мила сестрице,
като ти рече цар Мурад,
пак ти на царя да кажеш:
„Лесно са, царю, изричам,
пък са по-лесно потурчвам,
ако ми, царю, харижеш
от Цариград половината
с потурчената черкова,
черкова Света София,
и да ми царю харижеш
царството и везирството

и твоята, царю, столнина;
и да ми царю харижеш
пръстена мюхурлията.
Че стана Мара, Маро ле,
че дръпна стовни на ръце,
че си за вода ютиде.

Цар Мурад вика ют пенджур:

— Маро ле, бяла българко,
стига си оди българка,
ай ди са, Маро, изречи,
изречи да са потурчиш,
Мара на царя думаше:

— Лесно се, царю, изричам
пък са по-лесно потурчвам,
ако ми царю харижеш
царството и везирството,
пръстенът мюхурлията,
на Цариград половинта
с потурчената чернова.

Цар Мурад Мари думаше:

— Езикът да му изсъхне
който та, Маро, научи
царството да ми поискаш,
царството и везирството!

Царството ми й бащинка,
а пък везирството дединина.

Аз си главата залагам,
Света София не давам.

Митичните песни.

Песните за тайнствените сили на природата се отличават с поетичен замах и с дълбочина на чувството. Суеверието като духовно-битова черта е свойствено за отминалите столетия.

МЕНЕ МЕ, МАМО, ЗМЕЙ ЛЮБИ

Станка гостби готвила
безсолни гостби, безводни,
с люти ги думи солила,
с бистри ги сълзи долива,
майка си люто кълнеше:
— Майко ле, провалила се,
като не си ме вардила,
като съм била мъничка,
мъничка, мамо в пелени,
та си ме, мамо слагала
дето си хляба трепала
и вечер късно пускала,
дето са помии хвърляни!
Мене ме, мамо, змей люби,
змей люби и що ме вземе!
Я иди, мимо, постилай,
децата, мамо, прибирай,
прибирай, мамо, приспивай,
че щат змеювете да дойдат,
да дойдат, да ме заведат.
Дорде Стоянка издума
мали се порти хлопнаха,
двори се напълниха;

змеюве на златни коне,
змеици в златни кочии.
Змейно Стоянка улови,
че я в кочия качваше
и на Стоянка думаше:
— Стоянке, либе, Бурянке,
я хайди да те заведем
на нашите къщи високи,
на нашите двори широки!
Най я повели, завели
в Драгановските пещери.
Ходили що са ходили,
година и половина,
мъжко си дете добили.
Станка навънка излезна,
със златен се ръжен подпира.
Из пътя вървят колари,
снопи и сено караха.
Стойнка Змейно думаше:
— Змейно ле, либе огнено,
не можеш ли си запали
четри коли със сено
и още четири със снопи?
Змейно Стоянке думаше:
— Стоянке, либе Бурянке,
снопите, либе, запалвам,
ама сеното не мога,
че има билки всякакви
вратига и комунига

и едностръка тинтява.
Да я знаела майка ти
билките да ги набере
и още при тях да тури
на зелен гущер главата,
на мъртва жена косата,
че да ги свари посред нощ
с орачките железа
в гърне на обженено,
на парясано огнище
и с тях да ти полее,
змейно ще да те остави.
Щом това змейно продума
и си надолу погледна —
голям му ферман дофтаса
змейно на война да иде!
Стойнка жално плачеше
и си на змейно думаше:
— Змейно ле либе, огнено,
кога на война ще идеш
недей ме сама оставя,
нам ни е, либе, закона
сама лехуса не седи.
Иди ми мама доведи -
с другар да ме оставиш!
Мина се малко ни много,
че стана змейно, отиде,
мама у тях доведе.
Змейно на война замина,

че е воювал три години,
мама Стоянка церила,
церила и оздравила:
Змейно си дошел от война,
и при Стоянка не отиде,
най си по двори ходеше,
на връх си ели качеше,
на ели върше кършеше,
към Стоянка ги хвърляше
и на Стоянка думаше:
„Стоянке, либе, Бурянке,
що би тъй, хитра гидийо,
та ме тъй лесно изпита
изпита да се изцериш.
Не е ли язък за мене,
Не ли ти е мило детето,
детето, либе, змейчето?
как ще го либе оставиш,
оставиш да го забравиш.

ЗМЕЙ И СТОЯНА

Стоянка дума мами си:
— Жениш ма, мамо, годиш ме,
ала, ма, мамо, не питаш
ще ли се женя или не,
ще ли се годя или не.
Мене ме, мамо, змей люби,
змей люби, змей ще ме вземе.

Довечера на седянка
змейове, мамо, ще дойдат,
змейове на врани коне,
змеици в златни кочии,
змейченца в златни люлчици.

Наше дворе ща пламне,
нашето дворе ща огрей
като си дойдат змейове.

Мама Стояни думаше:

— Стоянке, мила мамина,
като си дойдат змейове
аз на вратата ща лопам.

Змейове ща та питат:

„Че кой ли лопа вратата?“

Пък ти Стоянке да речеш:

„Нас ни се крава разводи.

Девет години как стана,
нито се крава превозда,
ни я волове оставят.“

Змей си Стояна продума:

— Да вземе майка ти мари,
въртига и комунига,
едностръжката тинтява,
кравата да си окъпе,
на парясало огнище.

Волове ще я оставят

Майка билки набира,
вместо крава да полее,
тя поляла от нея змея,

магията развалила.
Змей се сви във вихрушка,
във въздуха тихо вика:
— Хвала тебе, тъпка Стояно,
как излъга огнен змей.

БАБИНИ ИЛАЧИ

Народната медицина е в тясна зависимост от екологичната среда, а средствата, прилагани от народните лечители, дълги години са единствената надежда за връщане на здравето и работоспособността на хората. „Здраве и берекет“ е висшето благо на българския селянин, това е самият негов живот. Територията на ПП „Българка“ е изключително богата на растения и билки, използвани в народната медицина. Основните практики за лечение чрез народна медицина не се отличават в различните краища на България, различни са използваните билки и рецепти, гадания и вярвания.

Народни лечители са хората, които знаят да лекуват – това са врачки, билкарки, баби, чакъркчии, знаячи, и др. Те са уважавани, защото само от тях чакат помощ и спасение при заболяване. Почитат ги, но и се страхуват от тях, защото „имат вземане-даване с дявола и вървят срещу Господ, като връщат хора към живота“.

Начините на лечение с билки са следните: чрез мазане болното място с билка; чрез пиене водата на сварените части на билката; чрез пушене с билки; чрез миене, къпане, поливане на части от тялото с една или повече билки; чрез ядене на билките; чрез налагане – поставяне на лапи от билки.

Използвани методи за лечение на някои болести

За дифтерит наричан „лошо гърло“ използват компреси с ракия или вдишване на пари от цветовете на лайка.

Жълтеница се лекува с цветове от растението жълта фунда. Разпространена практика е и рязането под езика или в горния край на ушите.

Настинката лекуват най-често чрез затопляне на тялото по различни начини.

При кашлица – отваря от цветовете на лайка, подбел, бял равнец, бъз и липа (също така и мащерка), както и водата на сварени орехови черупки и семки от дюля.

При настинка от вятър - разтриват, запарват до изпотяване, налагат с лапи, къпят се в бурени, гореща вода, минерални бани.

Болести в кръвта се лекували с пускане на кръв, пиявици, отказ от определени ястия, пият

вода от свещени места, светена вода и др.

Против огън - налагат се листа от зеле, краставици, лимони.

Болки в корема – джоджен, дренки, сварени черници и др.

Язви - отвара от жълт кантарион.

Запек - джанки или варени семки от пъпеш.

Ушни, носни и гърлени болести – листа от невен, плодове от нар, праз лук, греяна ракия, граяно вино и чер пипер, лайка, зехтин

Рецепти - народна медицина на територията на ПП „Българка“:

Ябълка (*Persus malus*) – като цял ябълката се опича, изважда ѝ се семето и около семето твърдите люспи, разстила се на една кърпа, посипва се със захар, счукана на дребно и се прилепя към болното място (цирей, оток, набрало).

Клиново биле (*Lunaria vulgaris*) – сварява се билката и се прави баня (от цвета, листата, стеблата).

Босилек (*Ocimum basilicum*) – употребява се за украшение, за светена вода, за кръщение, за венчавка, за кичене на кравая. С босилек кичат покойниците и с босилек им кичат гробовете. С босилек правят магии, баят. Слагат го във виното кога кипне.

Бряст (*Ulmus campestris*) – употребява се за жълта боя и за промивка на рани (както със смрадлика).

Въглен (за порезни рани) – счукват жив въглен на дребен прах и като угасне, докато е още топъл засипват с него раната и я превръзват. Използва се въглен от меките дървета – леска, клен, върба, липа.

Глог (*Crataegis oxyacantha*) – използва се за жабурене на венците. Сварява се плодът и се прецежда. Остава се да изстине. Жабури се 3-4 пъти на ден.

За венци също така се използва: Листа смрадлика 80 гр., кора дъб 70 гр., звъника 50 гр., лайка, градински чай и лавандула по 30гр. В 500 мл. вряща вода се поставят 2 с.л. от сместа и се вари 8-10 мин. Жабури се с нея 5-6 пъти.

Живовляк (*Plantago media*) – правят се лапи от листата му върху рани и подутини. Добре прочиства кръвта.

Звъниче, Жълт кантарион (*Hypericum perforatum*) – Откъсват се само цветчетата на кантариона и се поставят в буркан, добре натиснати. Отгоре се заливат плътно със зехтин. Бурканът се захлупва с надупчена капачка, за да диша и се оставя за около 40 дена на слънце, докато тинктурата не стане буквално кървавочервена на цвят. След това се прибира и се съхранява в хладилник. Има много добро противовъзпалително действие. Когато се пие като чай, жълтия кантарион помага и срещу безсъние и нервно напрежение.

Зеле – Спомага за бързо заздравяване на рани, против изгаряния (използва се кисело зеле), зелето се използва против измръзнало, за болкоуспокояващи компреси. Спомага и за много други болести. Не трябва да се соли като се яде, защото се намалят качествата му.

Краставица – използва се против отоци и циреи. Върху нараненото място се полагат кръгчета от краставицата. Използва се против измръзване. Замръзналото се налага с кори от краставици. Сменят се често, защото изсъхват.

Кромид лук – използва се за лекуване на обриви и циреи. Суров счукал лук и сол се използва за компрес върху ударено място. Червен печен лук с лой (мас) се използва против циреи.

Мас (заешка, свинска, гъша) – използва се против настинка и кашлица. Против измръзнало добър мехлем е 200-300 гр. мас смесена с 50 гр. камфор и с това се маже мястото 2 пъти на ден.

Зехтин – Ако човек има отворена рана се правят компреси със зехтин, които се оставят да действат по време на сън. Зехтинът се използва при простуда и настинка, за да се подобри кръвообращението. Правят се разтривки с зехтин и камфоров спирт и счукал черен пипер. За грипно състояние – смесват се по 1 с.л. лимон, зехтин, ракия – пие се 3 пъти на ден по 1 с.л. Като очистително средство се приемат сутрин на гладно няколко сушени смокини, наиснати от вечерта в зехтин.

Мед – за запушен нос – почти цяла глава чесън се настъргва, прецежда се през марля и се добавя малко мед. С памук се намазват ноздрите на дете (или възрастен) и то спи спокойно през нощта. При кашлица изцежда се сока от 1 глава лук и се смесва с равно по количество мед. Пие се по 1 супена лъжица на 15 мин. За кашлица: вестник, надупчен и намазан с мед, се слага на гърдите. Може да се използва и малко сол. С мед и жито се спира кръвта, когато тече силно от носа.

Сурово месо – използва се за подуто и кръвясало. Правят се компреси.

Слез (*Malva silvestris*) – младите листа се счукват и се варят с прясно мляко. От това се прави мехлем за рани и отоци. Използва се за компреси и лапи при заушка, за налагане при рак на гърдата, за компреси при възпаление на очите и клепачите, за гаргара при гърлобол и жабурене при зъбобол, за клизми при възпаление на червата.

Репей (*Arctium lappa*) – Коренът, сварен във виновен оцет (2:10) се прилага против пърхот и за заздравяване на косата. Също така корените се препоръчват против язва на стомаха, гастрит, газове, бронхит, хемороиди. Корените се използват и за прочистване на кръвта. Два-три корена от репей се заливат с един литър ракия. Престоява 24 часа. Репеят се използва за ударено и натъртено. Лист от репей се намазва с ракия, посипва се със счукал аспирин и се налага на болното място.

Подбел (*Tussilago farfara*) – срещу кашлица старите хора препоръчват запарка от подбел, червен кантарион, липов цвят и волски език – по 50 г от всяка билка. От тази смес 2 супени лъжици с прибавка на 1 чаена лъжичка ленено семе се запарват с 500 г вряща вода и, захлупени, се варят 10 мин; като истине, се прецежда. Лапа се прилага върху язви, рани и други бавно нарастващи рани, както и ревматизъм. Компреси за лечение на отоци.

И ОЩЕ НЕЩО...

Тръгнеш ли нагоре от с.Потока ще стигнеш до местността "Извора под бряста". Спускаш се по стръмния склон, преминаваш река Сивек стъпвайки по големите речни камъни и се изкачваш до извора. Съществува предание, че който пие вода от този извор духовно се

пречиства и винаги ще бъде здрав.

Ако пък искаш да срещнеш истинската любов и винаги да бъдеш обичан трябва да тръгнеш „По пътя на водата“ и ще стигнеш до „Извора на змея“. Местните хора разказват, че който пие вода от този извор, щастието никога не го напуска.

Страх ли те е от змии? Когато тръгнеш на излет или разходка в планината, винаги носи в джоба си чесън (необелен). Змиите не те доближават и нападат. Повярвайте, изпитано на собствен гръб.

В с.Конарското, под махала Братя Драганови в най-ниската част на селото минава река Габарищица. Там, където реката прави завой се намират Хайдушките поляни. В миналото там е имало пътна станция за подмяна на коне.

Легенда за Йововката ябълка

/разказана от Цанка Стефанова от кв. Шумели, общ.Габрово/

В севлиево село, след Освобождението на България от османско иго живял един момък

на име Йово. Той бил много беден и нямал пари да се задоми, бил пастир в селото. Много мислил Йово какво ще остави след себе си като си замине от този свят. Единственото нещо, което е останало от баща му била ябълката в двора. Когато излизал с овцете той отрязвал по един калем от ябълката и я присаждал на дивите ябълки. Минали години и дивите ябълки се облагородили. Децата, когато играели из гората късали от тези ябълки, ядяли и носили по домовете си. Когато ги попитали какви са тези ябълки, децата казвали "това са йвовите ябълки". И до днес хората ги наричат "йвови ябълки". Те зреят края на август. На вид са малки жълто-зелени, сплеснати, сочни и много сладки.

Съхраняване на картофи по стара българска технология

/разказано от Стефан Стоянов живущ в кв. Шумели/

За да се съхранят картофите до пролетта, в миналото хората изкопавали в двора си голям трап. Дъното плътно застиляли със сухи кочани от царевица, орлова папрат и листа от орехи. Листата от орехи слагали за да не нападат гризачите клубените на картофите. След това нареждали картофите и отгоре отново покривали последователно с листа от орехи, орлова папрат, сухи кочани от царевица и покривали плътно с пръс. В единия край на трапа оставяли малък отвор за изваждане на картофите. Тази технология и сега се използва от Стефан Стоянов.

Празникът Лазарня в с. Зелено дърво

/разказано от Дешка и Цана-постоянно живеещи в с. Зелено дърво/

В миналото в селото чествали Лазарня – събирали се на втория ден след Великден. За първи път се споменава за Лазарнята през 1929 година. Лазарнята е своеобразен сбор, няма църковен характер и не бива да се бърка с Лазаровден, който е преди Цветница. Времето за Лазарнята не е случайно избрано. Тези празници са били едно пищно тържество, на което е имало всичко - музика, хора и гошавки. Амбулантни търговци предлагали своите стоки. Хора от полето са идвали да продадат излишъка от миналогодишната си реколта. Местните дюлгери са се срещали и уговаряли с предприемачи за цената на своя труд. Който предложил повече на него давали думата си. Този ден е бил и кратка почивка за хората преди лятната селскостопанска кампания и един достоен завършек на Великденските празници.

Днес празникът се чества и в с. Харачери, общ. Габрово- те го честват първата събота след Великден.

В габровското село Гарван, от две години честват народния празник Лазарня.

Малинарска вечер

По стара местна традиция всяка година в края на месец юли в Горски дом „Българка“ читалището в гр.Плачковци организира малинарска вечер. Въпреки горещините за празника на малината пристигат много туристи, любители на планината, деца, младежи, летовници и местното население. През деня се берат и консервират малини от Балкана, предлагат се домашно приготвени малинови десерти, сладка и сладкиши, чете се молитва за берекет. Припомня се легендата за малината и всеки научава по нещо за вкусния плод, рецепти и любопитни факти. Край запален огън цяла нощ планината се оглася от песни и танци.

Легенда за малината

Малината от дълбока древност е част от храната на странстващите племена в Европа, Азия и Северна Америка. Древногръцка легенда разказва как преди много години малините били бели. На малкия Юпитер хрумнала идеята да разгневи жреците на богинята Цибелия чрез ехото на планината. Увещанията на бавачката - нимфата Ида, дъщеря на критския цар, не помогнали да укроти палавника. Тя се сетила, че той много обича малини и побързала да му откъсне, но бодлите я наранили. Капнала кръв върху белия плод и изведнъж всички малини пламнали в червен цвят. От този ден малините станали червени.

И в действителност планината на остров Крит се нарича Ида. Там виреели много малинови храсти, което потвърждава и Плиний Стари. Това несъмнено повлияло на латинското им наименование, дадено от Карл Линей - *idaeus*.

Системното отглеждане и култивиране на малините започнало през Средновековието в манастирските градини. Монасите използвали малинов сок в цветните ръкописи. По това време само богатите могли да се наслаждават на малините. *Chambord* е френски малинов ликьор, поднесен на Луи XIV на изискания прием в негова чест в *Chateau de Chambord*. Бутилката напомня златното кълбо – регалия (символ) на кралската власт.

Във Водици живее Кольо Баев-единственият в България, който плете кошове от леска. Материалът сече на ленти на ръка чрез тесла и ножове.

ВКУСНО Е НАЛИ?

Защо чорбата е изначалната и вечна спътница на човека?

Тя е сиромашката радост за бедния и средство за облекчаване на съвестта на богатия, свикнал на изтънчени гозби и скъпи удоволствия.

Тревненска гъбена чорба

Тревненци се гордеят, че от начина на приготвяне на тази чорба е произлязъл изразът "прост като гъбена чорба". Тя се приготвя от няколко вида горски гъби. Прибавят се само ориз (фиде), лук, тарос (естрагон), смлян черен пипер и сол на вкус. От смесването на няколкото вида гъби се получава много пикантен гъбен аромат, който се запазва именно от липсата на много подправки. Не се използва никаква мазнина.

Копривена чорба

2 шепи коприва

3 суп. лъж. олио

няколко стръка пресен лук

1/4 чаена чаша ориз (може и фиде според предпочитанията)

1 чаена чаша кисело мляко

1 яйце

магданоз

черен пипер

Начин на приготвяне:

Ситно нарязаният лук се задушава в мазнината до омекване, след което към него се прибавя чаша вода и накъсаната и попарена в гореща вода коприва.

Като заври, се прибавят още 4 чаени чаши топла вода и сол на вкус. Щом заври водата, се прибавя оризът/фидето. Вари се на слаб огън до готовност- около 30-40 минути. Отстранява се от огъня, застроява се с яйцето и киселото мляко и подправя на вкус с прясно смлян черен пипер.

Поднася се с допълнително кисело мляко и стрък пресен зелен чесън.

В повечето случаи се сервира студена, но някои я предпочитат топла.

Каша от коприва

400-500 г коприва

1 глава лук

1 стрък джоджен

1 стрък девесил

1-2 стръка магданоз

1 бр. яйце

4-5 с.л. олио

1-2 с.л. брашно

Начин на приготвяне:

Копривата се почиства, измива и нарязва. Слага се във вряла вода, заедно с нарязаните джоджен и девесил, и се вари около 10 минути. После се отцежда и се намачква. В съд се задушава ситно нарязания лук с олиото и щом омекне се добавя брашното. Налива се 1 ч.ч. вода и се бърка, докато сместа стане хомогенна. Добавя се копривата, посолява се малко, и се долива вода до желаната гъстота. Като заври се прибавя разбитото яйце и се оставя още

за около 10 минути на огъня като се бърка.

Тревненски таратор

В тревненската рецепта за таратор има няколко тънкости. Една от тях е овкусяването на краставиците, копъра и зеления чесън, преди да се сложи киселото мляко. За целта се използва сол, олио и малко оцет. Истинският Тревненски таратор се сервира охладен с истинска Тревненска сливова ракия (също добре охладена).

Габровски щирник (зелена вита баница)

1 кг брашно

10 г сол

олио и краве масло

вода колкото поеме

За плънката:

500 г листа от спанак (лобода, лапад - според сезона)

2 връзки зелен лук

3 яйца

500 г сирене

девесил, джоджен и магданоз по 1 връзка

олио за запържването

Тестото се замесва да стане еластично. След това се разделя на 4 топки. Всяка се намазва с мазнина - олио и краве масло, и се оставя да почине 30 мин. Всяка топка се разточва и после се дърпа на голяма кора. След това кората се сгъва на голям правоъгълник и върху него се поставя плънката. Завива се на руло, като четирите рула се снаждат и нареждат, завити на спирала, в намазаната с олио тава.

За плънката лукът се запържва в мазнината. Спанакът се бланшира в леко подсолена вода, след което се отцежда. Добавя се към лука заедно с подправките и се пържи, докато остане на мазнина. Като изстине, се добавят натрошеното сирене и яйцата и се обърква в компактна смес.

Пече се в умерено силна фурна. След изпичането се намазва отгоре с краве масло. Щирникът „върви“ със студен айран.

Габровски симид

Смята се, че симидчийството е пренесено в Габрово от македонци и албанци гурбетчии. Както в много градове, в началото на XX век те са най-добрите майстори хлебари, шекерджии, бозаджии в Габрово. Самата рецепта за симида има арабски произход. При създаването на Етъра като музей, Лазар Донков възстановява фурна от 1874–1875 г. като идеята му е в нея да се възстанови производството на габровски симид. Той успява да привлече един известен фурнаджия тогава в Габрово, бай Ламби – Хараламби Янакиев,

родом от село Арбанаси, чийто баща е дошъл в Габрово и учил фурнаджийство от най-известните фурнаджии братя Аврамови. Роден да бъде фурнаджия, неговият специалитет симидите, остават най-търсената стока в етърската фурна - „Хайде на габровския симид и луканка на прах“ (шарена сол). Технологиията на производство на симид е по специална от тази на хляба. Тя се пази в тайна, като се предава само по наследство. Тънкостите на хващането на маята спомагат за получаване на хубав симид. За производството на симида са необходими качествени материали – фино бяло брашно и нахут. Нахутът придава неповторимия аромат на симида.

Габровски пестил

Пестилът представлява консерва, приготвена по начина, по които са го правили нашите предци. На практика ястието е сгъстена и изсушена плодова каша, към която не се добавя захар или други подсладители и приготвянето му е утвърдена традиция (дори занаят) в Габрово от столетия. Дълго време пестилът е предпочитан като десерт от предприемчивите габровци. Наричали го „габровския шоколад“, защото е сладък и евтин. Технологиията по производството му е сложна и продължителна.

Сливите за пестила трябва да са добре узрели и добре измити. Със специална машинка се вадят костилките и се слагат да се варят в огромни тави от бакър. Варенето трае цяло денонощие. За да не загори сливовата смес, се бърка често. Вари се докато сливите заприличат на гъст мармалад. Прелива се в бидони и на хладно се оставя да ферментира. На големи дъски се разстила, за да се суши, като поне 5 - 6 пъти на всеки 24 часа дъските се подмазват, за да се напласти сместа. Така постепенно тя се втвърдява, след което се отлепя от дъските и навита на рула се поставя в сушилня отново да съхне. Производството на пестил започва от септември и той е готов за консумация чак за Нова година. Едва тогава „габровският шоколад“ се реже на ленти, после на парчета от по 100 грама. Пестилът може да стои с години и да не се развали. Особено атрактивен бил той за чужденците, които през живота си не били виждали такъв десерт. Сега този деликатес се намира трудно. В наши дни пестил може да се опита в АЕК „Етъра“

Ракията в Тревненско варили в стари „турски“ казани. Наричали ги така, защото били твърде примитивни. Лулата от казана минавала направо през „утията“, т.е. нямало съединителни тасове, както на съвременните казани.

Сливите за ракия слагали в дървени каци за да ферментират. На сините сливи слагали вода (на 100 кг сливи – 2 бакъра вода). Ферментацията се осъществявала за около 40-45 дни. През този период се появявали дребни мушици, наречени „виненци“. Като се загубят тези виненци, образуват се малки, бели червейчета. След тяхното измиране са считали, че ферментацията е приключила

Поради липсата на спиртомери в миналото, ракията пробвали на вкус. От време на време хвърляли по малко от нея в огъня и щом започнел да гасне спирали варенето, т.е. градусът на ракията отслабвал. Обикновено произвеждали ракия с 38 – 40 градуса. За оцветяване поставяли под чучура на казана гъба от черница. Някои предварително намазвали капака на казана със шума от дюля – за цвят и аромат.

Чест маджун са приготвяли по същата технология, както и пестила, но прецедената каша слагали отново да се вари до сгъстяване. Варенето на кашата продължавало до тогава, докато тя се сгъсти толкова, че като се прекара бъркалката по дъното на тавата, след нея да остане следа, диря. Ако се превари кашата, маджунът ставал много твърд, а ако остане

суров – кисел. Трябвало да се внимава за „убиването“ на киселината на маджуна, за „улаждане“ и затова му слагали пресеяна бяла дървена пепел от огъня. Готовият маджун съхранявали в големи глинени делви.

Рада Станева (на 85г.) от с. Бахреци, разказва как приготвяли сушени сливи, овче сирене, бито масло как отглеждали копринени буби и как сеели захарната тръстика

Запомнила е ***старите сушила***. На единия край имало вкопано огнище, а на другия също вкопано място за сливите. Помежду двата края имало прокопан канал, дълъг 3 – 4 метра, покрит отгоре с плочи и пръст. Огънят се подклаждал от единия край и „ярата“ т.е топлината минавала през канала и суши /опушва/ сливите, които са поставени на дървени леси, покрити отгоре с дрехи.

По- късно започнали да изграждат нови сушила, във формата на малки къщички от камък, кирпич и керемиди /плочи/. В основата на сушилото имало огнище канал, който бил свързан с други по –тесни канали, зазидани в страничните стени на сушилото. От силното нагряване на каналите се получавало висока температура, която изсушавала сливите. Последните се нареждали на тънко /една по една/ върху дървени „леси“ - дървени рамки, с наковани върху тях тънки летвички, с тясна пролука помежду им. Сливите се сушили в продължение на 24 часа. След изваждането им от сушилото, сливите се разстиляли на тънко, за да изсъхнат, като периодически се разбърквали. Накрая се събирали и продавали на търговци. За сушене са избирали хубави сини , зимни сливи, да не са червиви и смазани.

Как приготвяли сиренето? Надоеното мляко подсирвали в сурово състояние, докато е още топло. За целта използвали сирища от малки агнета, но по- хубаво било сирището от малко яре. То представлявало една бяла ядка. Като се заколи ярето, изважда се сирището, слага му се една лъжица сол и се окачва нависоко да съхне. Повечето сирена се произвеждат като в млякото се поставя мая за сирене, съдържаща ензимът „ринин“. Преди рининът се е извличал от „сирище“ (стомаха на агне или яре–сукалче), а днес се произвежда синтетично.

След това, при нужда късали по малко от него, разтваряли го във вода и през кърпа прецеждали няколко капки в млякото. Това било достатъчно, за да се подсири млякото. Когато се сгъсти сиренето, нарязвали с нож, притискали леко в ръка и правили във вид на топка. Слагали в кълчищно платно, наречено „цедачка“. След като се оцеди добре, отново го нарязвали /обикновено на четири части/, осолявали и нареждали в дървено каче, ред по ред. Най- отгоре поставяли чиста кърпа. Отцедената течност, наречена „сурватка“ са преварявали, осолявали и прецеждали. С нея са заливали сиренето в качето. По такъв начин сиренето се съхранявало за дълго време.

Масло правили, като събирали млякото от овцете и кравите заедно. Така то престоявало 5-6 дни и се прокисвало. След това го затопляли леко и наливали в дървена буталка. Биели продължително време с дървено бутало, като от време на време наливали малко топла вода. След известно „биене“ започвало да се отделя масло във вид на дребни зрънца. След като се отдели всичкото масло, течността се излива от буталката в друг съд, където маслото изплувало отгоре. Обирали с дървена лъжица и слагали в паница от глина. В маслото слагали малка гайка от конец за окачване. Когато маслото се втвърди, изваждали от паницата и окачвали да виси на студено място. Течността от буталката наричали „матан“. Него ядвали с хляб във вид на попара.

В Тревненски край развито било и **бубарството**. Купували бубено семе от търговец от с. Буковец, Търновско в кутийки по 10 грама. Вземали различно количество, в зависимост от мястото и възможностите за отглеждане на семето. Последното се "мътелo" на топло през м. април. Обикновено палили печки в стаите, където разстиляли семето на кърпи и на тъмно. Някои жени носели семето в пазвите си на топло. След 5-6 дни се излюпвали и първите малки бубчета. "Обирали" ги с листа от коприва, върху които те се показвали. Когато се излюпвали всичките, събирали ги заедно и ги захранвали най- напред с нарязана на дребно черничева шума. След 5-6 дни те "заспивали" първи сън т.нар. "черния" сън. Бубите захранвани по три пъти на ден отново с нарязана шума от черница. След втория сън шумата вече не се нарязвала. След третия сън бубите се хранили също по три пъти дневно. Четвъртият сън се наричал "царя". Всеки сън следвал на интервали след всеки 5 - 6 дни. След четвъртия сън бубите хранили на "раски" (на храсти). През този период 7-8 дни бубите хранили непрекъснато. След тези дни бубите сами търсили място за виене на пашкули. Тогава се разпределяли на "кошари", между които слагали градински метли и други клони от цер. Най- много и добре виели пашкули на габрови клечици, защото били гъсти. Храненето продължавало докато те се завият на пашкули. Времетраенето на този процес зависило от времето - при студено време виенето на пашкулите ставало по-бавно. Обикновено пашкулите се виели по една седмица. След това храстите се изправяли прави облежнати на стената, за да се доизработят всички пашкули и изсъхнат добре. След това са обирали храстите с ръка.

От една кутийка семе излизали 30 кг пашкули. Те се продавали директно на търговците от гр. Дряново в необработено състояние.

Захарната тръстика засявали през пролетта заедно със царевицата. Мястото наторявали с оборска тор, както за царевица, разпръсквали равномерно и изоравали дълбоко с ралото. Отгоре завличали с дървен влак, след което правили бразди, по- плитки от тези за царевица и по-гъсти една от друга /15-20 см./. Семето пускали равномерно в браздите. Но тъй като е дребно и падали по повече семена, стръковете ги проскубвали.

След поникване на тръстиката 20-25 см, правили "първата копан". Окопавали редовете и проскубвали стръковете на разстояние 10 см. Когато пожълтеели семето и стръковете, тръстиката режели със сърпове, връзвали на снопчета и прибирали по домовете си. В къщи отрязвали семето от всеки стрък, а стъблата обелвали от шумата. Обелените стъбла закарвали на центрофуга за тръстиков сок. От тръстиковия сок приготвяли маджун и мармалад.

СВЕТЪТ Е ОЦЕЛЯЛ, ЗАЩОТО СЕ Е СМЯЛ

И в миналото, и сега, да си роден в Габрово е нещо като привилегия. Габровци умеят да пестят и да се пазарят, защото пестеливостта тече в жилите им; знаят как се постига от нищо нещо - безценен урок от прадедите им, а зададе ли се криза - пускат в ход чувството си за хумор, защото друго не им остава. За тази най-спестовна и остроумна част от българското население се разказват многобройни анекдоти. Именно те са създали феномена "Габровски хумор", който е жив и здрав и днес. "Казват, че габровци режат опашките на котките, за да се затваря по-бързо след тях вратата и да не изстива собата." Ето защо черната котка с отрязаната опашка се е наложила като траен символ на град Габрово.

Казват още, че слагат кранчета на яйцата, та да си източат толкова, колкото им трябва - зер цяло яйце е много за една чорба!

"...че нощем спират часовниците си, за да не им се изтъркват чарковете."

"...че слагат зелени очила на конете, когато им насипят в яслите талаш от стругованите гаванки - да мислят, че е сено."

"...потят се и в майсторлъка, и в пазарлъка."

"...когато гощават с чай, загреват ножовете - да не може с тях да се вземе от маслото."

"...за да не плащат на коминочистач, пускат котката през комина със запален вестник на опашката".

"...когато по света за нещо започне да се говори, в Габрово то вече се прави."

Защо на сватба габровци танцуват по чорапи?

– Защото слушат севлиевската музика.

Народен хумор

Сигурно лекарство

Прочул се един габровец, че знаел лек за мазоли. И през ден, през два при него се отбивали за съвет. А той най-напред потърквал недвусмислено пръсти и след като си получил "таксата", казвал рецептата:

- Цяр за мазоли – широки обувки!

Мезето – без пари

Габровски кръчмар сложил на видно място голяма табела: "Тук мезето без пари!". Трупнали се хората, започнали да си поръчват – кой ракия, кой две, кой три ... Ала когато взели да плащат, оказало се, че вместо по лев, една ракия струвала два лева. И вдигнали скандал. – Вярно, че в другите кръчми е по лев – отвърнал кръчмарят. – Но тук пък мезето е без пари.

Да не бърза

Баща заръчва на сина си:

– Я слез до мазето и напълни до половинката менчето с вино, че нещо съм ядосан.

– Бате, допълни го догоре, че ... и аз нещо съм ядосан – обажда се малкият син.

– До половината, до половината! – отсича бащата. – На млад човек не прилича още да се ядосва!

Подкана за гости

На габровско семейство дошли гости. Ала се позастояли по-дълго, та по едно време домакинята подсетила мъжа си:

- Хайде, мъжо, да си лягаме, че хората може да искат да си ходят!

Да не се мине

На сватбарска трапеза седнал и селския поп. Минали край масите момците – с ведрата вино и ракия да разливат. И го попитали:

– Какво ще пиеш, дядо попе: вино или ракия?

– И бира! – отвърнал попът.

Ресто кафето

Влязъл общинският бирник в градското кафене. Видял го сиромаш габровец, и нали имал страх от бирници, викнал на кафеджията:

- Едно кафе от мене за господин бирника!
- Ти си луд, бе! – смърмал го друг габровец. Че той вече не е бирник!
- Майсторе, ресто кафето! – тутакси викнал сиромашът.

Правоприемник

В магазина продавачът бърка из чекмеджето, търси стотинки, но не може да върне ресто. И пита клиента – малко габровче:

- Момченце, имаш ли пет стотинки, че да ти дам лев? А габровчето тутакси пита:
- А ако имам десет, ще ми дадеш ли два лева?

Лек

За да получи безплатен съвет, габровец попитал на улицата познат лекар:

- Докторе, какво правиш, когато имаш хрема?
- Кихам – отвърнал лекарят, който също бил кореняк габровец.

Между габровци

- Къде е венчалната ти халка?
- Тази седмица я носи жена ми.

Ако мине

Габровец поправял вратата си и пратил сина си да поиска теслата на съседа ... Скоро детето се върнало празно – слъгал го съседът, че няма.

- Остави го тоя скъперник! – рекъл възмутено бащата.
- Иди тогава донеси нашата!

Гостоприемство

На габровец дошъл приятел от войнишките години и той побързал да го запознае с града. Обикаляли, обикаляли ... Накрая спрели пред един ресторант и домакинът рекъл:

- Тук можеш да обядваш най-евтино, докато аз прескоча за малко до дома ...

Тогава – само горчица

Габровец купува колбаси. Загъват му и кутийка горчица.

- Но аз не искам горчица! – възразил той.
- Тя е безплатно към салама.
- Тогава ми дайте само горчицата!

Сигурен белег

– Дай ми пет яйца от черна кокошка – рекъл габровец на продавачката. Жената се почудила и отвърнала:

- Ако ги познаваш, избери си. Габровецът избрал най-едрите, платил и си заминал.

Преценил го

Млад човек отишел при дядо Миньо и му поискал пари в заем, че да почне някаква търговия. Старецът познавал рода му и дал исканата сума. Па седнали край разгорения мангал да си поприказват ... Младежът доволен извадил цигара, драснал кибрит и запалил. Лихварят го изгледал, погледнал и жаравата в мангала пред краката му, па рекъл.

- Я дай, момче, да преброя още веднъш парите ... Да не съм сбъркал нещо. Взел парите, мушнал ги в джоба си и добавил.
- Баща ти беше добър човек, но ти не струваш за търговец!

Надхитрил Бога

Другоселец помолил габровец да му заеме пари. Габровецът се съгласил, но при 9 на сто лихва.

- Това е нечувана лихва! – възмутил се другоселецът.
- Засрами се поне от Бога.
- Господ?! ... Той изотгоре ще види деветката като шестица.

Облогът

Двама габровци се обзаложили в черква кой ще пусне по-молко в дискаса. Когато клисарят минал, единият пуснал една стотинка и погледнал победоносно другия.

- Това е за двама ни! – рекъл на клисаря вторият и смирено се прекръстил.

Подходяща двойка

Младеж и девойка си уговорили среща в дома на момичето, когато родителите ѝ ще излязат. За всеки случай момичето ще даде знак като пусне една монета. Чуе ли се, че звънне на плочника – младежът може да се качи. Според уговорката момичето пуснало монета от прозореца. Почакало, почакало – момчето го няма. Не се стърпяло и слязло да види какво става. Заварило момчето, че лази по колене и търси нещо по плочника ...

- Преди да се кача, рекох да взема стотинката – оправдавало се то.
- Но аз я бях вързала и я изтеглих! – засмяло се момичето.

Разпуснал се

На габровец му дошли гости. Постояли, поприказвали. По едно време домакинята подсетила мъжа си:

- Няма ли да предложиш на гостите нещо освежително.
- Разбира се! – отвърнал габровецът. И отворил широко прозорците ...

На гости

Баща отишъл с детето си на село. Лелята, на която гостували, казала на малкия:

- Дай си, лели, шепичката, да ти сипя орехи.
- Дай ги на татко
- Ти не обичаш ли орехи? – Ръката на татко е по-голяма.

Срещнали се

Двама габровски шофьори се срещнали на тесен мост и нито на единия, нито на другия се искало да се върне, че да не хаби бензин... Тогава единият разгънал вестник и започнал да чете – мислел си, че на другия ще му омръзне да чака и ще върне назад. Но другият излязъл от кабината, седнал на бронята и подметнал:

- Колега, като прочетеш вестника, дай и аз да го прегледам!

Бива

- Мъжо, копчетата на старото ми палто се изпокъсаха. Срам ме е да ходя така ...
- Нищо, утре ще купим.
- Палто ли?
- Не. Копчета.

Крушката не пада по-далече

- Дядо, имаш ли зъби?
- Нямам, момчето ми.
- Тогава подръж ми за малко филийката, че да поиграя.

Габровска кръв

В една болница се наложило да прелеят кръв на пострадал чужденец. След преливането болният се почувствувал по-добре и богато възнаградил кръводарителя – габровец. Наложило се второ преливане. Ала този път чужденецът бил твърде сдържан в отплатата. След третото преливане той не дал нищо – във вените му течала чиста габровска кръв ...

Домилял им

- Пред съда габровец причакал своя племенник-адвокат.
- Стоянчо, ела ни довечера на гости! С леля ти много искаме да те видим.
 - А кой закон да нося със себе си: гражданския или наказателния?

Според случая

- Мамо, мога ли да изляза да поиграя с Петърчо?
- Не, той е лошо дете.
- Добре. Тогава мога ли да изляза да го набия?

По-износно

- Синът на габровец иска да учи за лекар.
- Ахмак! – скастрил го бащата.
 - Стани зъболекар! Хората имат само едно сърце, а 32 зъба!

Мярка

- Мъж на средна възраст си купува апартамент. Питат го какъв да бъде.
- Ами толкова голям, че от шетня да не остава време на жената да ходи у майка си, и толкова малък, че да не се настани тъщата у нас...

В хотела

- Пътник от Габрово влязъл в един представителен хотел.
- Колко струва нощуването? – попитал той.
 - На първия етаж десет лева, на втория – осем, на третия – шест, а на четвъртия четири. Габровецът помислил, помислил, па току тръгнал навън.
 - Какво? Да не смятате, че цените са високи?
 - Не, Хотелът е нисък!...

Личната карта

- Любезен хотелиер отнесъл куфара на госта си чак до стаята на четвъртия етаж.
- Вземи да пиеш едно кафе! – рекъл гостът и му тикнал в ръката ... бучка захар. Хотелиерът се ядосал и дори не му поискал лична карта. В адресната книга направо записал: "Търговец от Габрово".

Така се става човек

- Габровец видял, че млад човек обядва печена скумрия и го смърлил:
- Момче, каква е тази разсипия! Аз с една печена скумрия цял ден изкарвам ... Сутрин я изтисквам между две филийки хляб за закуска. На обяд изяждам половината, а за вечеря – останалото.

Посрещане

Из едно писмо: "Много се извинявам, мили ми чичо, че не мога да те посрещна на гарата. Ще дойде жената. Но за да те познае, в лявата си ръка ти трябва да държиш прасенце или поне гъска ...".

Дипломати

Абърдийнец и габровец седнали в ресторант да обядват. И естествено, поръчали си само една риба. Но и двамата забелязали, че рибата е по-тънка от към опашката. Не вдигали очи от чинията, но и не посягали – да не помисли другият, че е лаком, или пък му липсват маниери ... Рибата започнала да изстива. Абърдийнецът, от чиято страна била тънката част, подхванал разговор.

– Знаеш ли какво е философ?

– Не.

Абърдийнецът завъртял чинията с по-дебелата част към себе си и обяснил:

- Философ е човек, който може да завърти целия свят така, както аз завъртях чинията.

– А ти философ ли си? – попитал габровецът.

– Не. Ни най-малко.

– Тогава ще оставим света такъв, какъвто си беше! – казал габровецът и завъртял чинията в старото ѝ положение.

Габровска покана

"Ти ми ела веднъж в Габрово, че да те заведе у съседите, да видиш как хората посрещат гости!".

В Габровския влак

Кондукторът пита едно момченце:

– В кой клас си, малкия?

– В трети!

– А на колко си години?

– На пет! – тутакси отвърнало габровчето, за да не му искат билет.

Влезли в работа

На габровец му потрябвало шишенце. Намерил едно, но ... в него имало малко йод ...

Досвидяло му се да го хвърли, затова си порязал пръста, употребил йода и после използвал шишенцето ...

Капка по капка

- Татко, като тупах килима, намерих една пара. Какво да правя? – Продължавай да тупаш. И по-силно!

Ново и старо време

Габровче казва на дядо си:

- Дядо, сега е на мода да се купуват леки коли на внуците, които са подновили дядовото си име.

– Аз съм от старата мода, дядовото! – отвърнал старият габровец.

Бащин съвет

Габровец навестил сина си - студент в София, а той побързал да се похвали:

- Тате, днес спестих един лев. Не се качих на трамвая, а тичах подире му ...

- Будала! – изругал го баща му.

– Защо не тича подир такси, че печалбата да е по-голяма! ...

И НА КРАЯ ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ...

Красотата и величието на Стара планина винаги е била вдъхновение за много наши писатели и поети. Още преди много години, през лятото на 1921г., без да подозира Иван Вазов е станал „кръстник“ на съществуващия сега ПП“Българка“.

През месец август на същата година, той пътува с файтон от местността Гръбчево за град Габрово с минния инженер Буров и всичките си впечатления описва в пътеписа озаглавен **“Станция Българка“**.

„...Тоя друм е твърде живописен. Минуваше през хаотично разхвърляни могили, склонове, долове, повечето покрити с разкошна растителност. Лесове от дъб, букове, брястове, габър. Габърът тука преобладава и той е дал името си на Габрово. Планината е насипана с покрити с плочи селца, весело белеещи се със своите варосани стени, сред пищната зеленина. Повечето от селцата на северния склон по Стара планина носят имената на първите си заселители...

И какво изобилие от гори! Преди две недели пътувах и из Тетевенския балкан – и там гори, гори безкрайни, обличащи далеко на север склоновете, долените и върховете балкански. Много красоти имат северните разклонения на Стара планина. На всяка минута погледът се опиянява от разкошните картини и ти неволно си казваш:

„Та това е Швейцария, та това е земен рай!“